

MIKRO EKONOMIE

STUDIJNÍ OPORA PRO KOMBINOVANÉ
STUDIUM

MIKRO EKONOMIE

Ing. **Eva JÍLKOVÁ**, Ph.D.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Projekt EDULAM - „Zvýšení kvality vzdělávání na MVŠO s ohledem na potřeby trhu práce, digitalizaci a internacionalizaci“ (č. projektu CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002341) je spolufinancován Evropskou unií.

© Moravská vysoká škola Olomouc, o. p. s.

Autor: Ing. Eva JÍLKOVÁ, Ph.D.

Olomouc 2018

Obsah

Úvod	7
Úvod do studia (mikro)ekonomické teorie	8
1.1 Předmět ekonomie, základní pojmy a souvislosti	9
1.2 Hranice produkčních možností	11
1.2.1 Metody zkoumání ekonomické teorie a přístupy k ekonomické realitě	12
1.2.2 Omyly a léčky v ekonomickém myšlení	13
1.2.3 Stručný vývoj dějin ekonomického myšlení a nástin metod jejich učení	13
1.2.4 Keyneisánství, neokeynesiánství, neoklasická syntéza	15
1.2.5 (Neo)konzervativní ekonomie, monetarismus	16
Formování trhu, základní elementy a funkce trhu	18
2.1 Trh a jeho význam	19
2.1.1 Dělbba práce a její vývojové formy	19
2.1.1.1 Přirozená dělba práce	19
2.1.1.2 Společenská dělba práce	19
2.1.1.3 Dělbba práce v pracovních operacích	20
2.1.1.4 Územní a mezinárodní dělba práce	20
2.1.2 Význam a účinky dělby práce	20
2.2 Elementy trhu	22
2.2.1 Nabídka	22
2.2.2 Poptávka	23
2.2.3 Tržní rovnováha	24
2.2.4 Směna a cena	25
2.2.5 Konkurence	27
2.3 Typy trhů	28

Chování spotřebitele: užitečnost a poptávka	31
3.1 Spotřebitel a jeho volba	32
3.2 Užitečnost a její měření	32
3.2.1 Kardinalistická verze měřitelnosti užitku	33
3.2.2 Ordinalistická verze neměřitelnosti užitku	34
3.3 Druhy statků	36
3.4 Poptávka a její odvození	37
3.4.1 Elasticita (pružnost) poptávky	39
3.4.2 Spotřebitelův přebytek	40
4.1 Základní východiska teorie firmy	43
4.2 Produkční analýza – výroba v krátkém období	44
4.3 Pojetí nákladů firmy v krátkém období	46
4.4 Náklady a produkce firmy v dlouhém období – izokvantová analýza	49
4.5 Charakteristika příjmů a zisku firmy	50
4.6 Nabídka a bod uzavření firmy v krátkém období, bod zvratu	53
4.7 Přebytek výrobce	55
4.8 Elasticita nabídky	55
4.9 Alternativní cíle firem	56
5.1 Model dokonalé konkurence	60
5.1.1 Příjmy a jejich průběh v dokonalé konkurenci	60
5.1.2 Rovnováha dokonale konkurenční firmy a tržní rovnováha	61
5.1.3 Efektivnost dokonalé konkurence	62
6.1 Vznik nedokonalé konkurence a základní charakteristika tržních struktur	66
6.2 Monopol	67
6.2.1 Rovnováha monopolu	68
6.2.2 Neefektivnost monopolu	69
6.2.3 Regulace monopolu	70
7.1 Oligopol	73
7.1.1 Oligopol s dominantní firmou	74
7.1.2 Smluvní oligopol	75

7.2	Monopolistická konkurence	75
8.1	Trh výrobních faktorů	79
8.1.1	Transferový výdělek	80
8.1.2	Ekonomická renta	80
8.2	Trh půdy	81
9.1	Specifika práce jako výrobního faktoru	85
9.1.1	Poptávka po práci	85
9.1.2	Individuální nabídka práce	86
9.1.3	Rovnováha na dokonale konkurenčním trhu práce	87
9.2	Nedokonalá konkurence na trhu práce	88
9.2.1	Mzdová strnulost	90
9.2.2	Mzdové tarify firem	90
9.2.3	Odbory na trhu práce	90
10.1	Kapitál a jeho formy	93
10.1.1	Zhodnocení kapitálu	93
10.1.2	Poptávka na trhu kapitálu	95
10.1.3	Nabídka kapitálu	95
10.1.4	Rovnováha na trhu kapitálu	96
11.1	Monopolní síla	99
11.2	Externality	100
11.3	Veřejné statky	101
11.4	Asymetrie v informacích	102
12.1	Charakteristika důchodu a bohatství a jejich skladba	105
12.1.1	Nerovnosti v důchodech	105
12.1.2	Zdroje nerovností v důchodech a jejich měření	106
12.2	Rovnováha a efektivnost	107

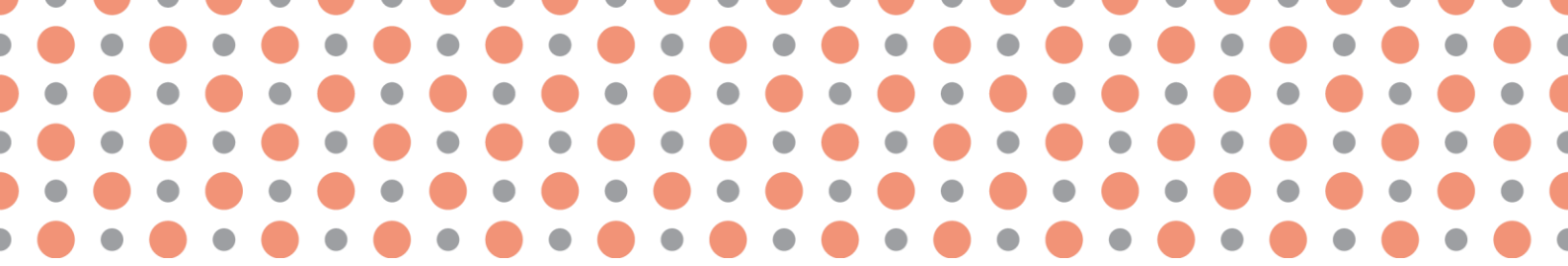
Úvod

Cílem předmětu Mikroekonomie je seznámit studenty se základy klasického proudu mikroekonomické teorie a vytvořit obecný základ a východisko pro studium speciálních ekonomických disciplín ve vyšších ročnících studia a připravit studenty na potřebu uceleného chápání mikro a makroekonomických souvislostí hospodářského rozvoje. V neposlední řadě je cílem předmětu přispět k formování ekonomického myšlení studenta a k vytvoření jeho ekonomického rozhledu.

Prostřednictvím předmětu Mikroekonomie je studentům objasněn centrální ekonomický problém, který představuje rozpor mezi neomezeností lidských potřeb a omezeností vzácných zdrojů. Těžiště výuky spočívá ve výkladu základních tržních kategorií a v analýze chování jednotlivých tržních subjektů – spotřebitele a výrobce – na dílčích trzích. Určení rovnováhy na trhu výrobků a služeb, na trhu výrobních faktorů, na trhu peněz, stejně jako nalezení optima pro racionální tržní chování jednotlivců, domácností a firem – to jsou dva hlavní problémy mikroekonomické teorie.

U studentů předmětu Mikroekonomie se předpokládá orientace v běžném ekonomickém životě a schopnost využívat základní matematický aparát, rozumět grafickému zachycení ekonomických veličin. Z důvodu pochopení širších ekonomických souvislostí navazuje na disciplínu v letním semestru předmět Makroekonomie.

Seznámení se základními pojmy z ekonomie (makroekonomie, mikroekonomie) pomůže studentovi odhalit souvislosti a vlastnosti reálného ekonomického prostoru, ve kterém funguje mnoho zákonitostí i nahodilých jevů, a který zároveň poměrně dobře zná, protože se v jeho reálné podobě pohybuje, dokonce je jeho součástí.

Kapitola 1

Úvod do studia (mikro)ekonomické teorie

Po prostudování kapitoly budete umět:

- objasnit podstatu ekonomické teorie;
- definovat základní ekonomické kategorie;
- charakterizovat jednotlivé elementy trhu;
- vysvětlit fungování tržního mechanismu.

Klíčová slova:

Mikroekonomie, makroekonomie, potřeby, statky, služby, výrobní faktory (zdroje), vzácnost, efektivnost, hranice produkčních možností, normativní a pozitivní přístup k ekonomii, základní ekonomické otázky, metody a omyly zkoumání, ceteris paribus.

1.1 Předmět ekonomie, základní pojmy a souvislosti

Každý z nás, ač si to mnohdy ani neuvědomuje, musí při uspokojování svých **potřeb** realizovat určitá ekonomická rozhodnutí, neustále vybírá mezi různými alternativami, které se často vylučují a které nelze dosáhnout zároveň. Toto rozhodování se odehrává v podmínkách vzácnosti, ve světě omezených zdrojů a limitovaných kapacit.

Lidská společnost má k dispozici **výrobní zdroje**, které ve výrobě využívá k jejich přetváření na **výrobky a služby**. Jelikož se výrobní zdroje vyskytují v omezené míře, vzniká nutnost efektivního nakládání s těmito zdroji a potřeba ekonomického zkoumání tohoto základního ekonomického problému – vzácnosti omezených zdrojů.

Za výrobní faktory považujeme veškeré zdroje, které se buď přímo spotřebovávají anebo slouží jako vstupy do výroby, kde se upravují a používají k získání finální produkce. Je zřejmé, že množství těchto faktorů je omezené. Naproti tomu objem lidských potřeb je neomezený, nikdy nedochází k jejich plnému uspokojení, soustava lidských potřeb se neustále obměňuje a narůstá.

Řešení problému vzácnosti zdrojů a neomezenosti potřeb lidí lze považovat za předmět ekonomické vědy. Ekonomie zkoumá, jak ekonomické subjekty nakládají se vzácnými zdroji, jak je používají při výrobě, jak finální produkci dělí mezi současnou a budoucí spotřebu nebo mezi jednotlivce či skupiny spotřebitelů. Jinými slovy, ekonomie je věda o alokaci vzácných zdrojů.

Název ekonomie pochází z doby antického Řecka, z řeckého slova oikos (dům) a nomos (zákon). V rámci obecné ekonomické teorie existují dvě spolu související a neoddělitelné oblasti – mikroekonomie a makroekonomie.

Mikroekonomie se soustřeďuje na analýzu chování jednotlivých prvků ekonomiky (jednotlivců, firem, domácností), zabývá se např. určením ceny výrobku, chováním spotřebitele, chováním firmy atd. a makroekonomie zkoumá faktory, které determinují úroveň a vzájemné vztahy ve vývoji agregátních veličin (HDP, národního důchodu, nezaměstnanosti, inflace). Mikroekonomie vysvětluje, jak a proč fungují trhy, makroekonomie se snaží odpovědět na otázku, proč trhy nefungují uspokojivě. Obě oblasti považujeme za odlišné roviny zkoumání, které lze studovat samostatně, ale platí mezi nimi významný vzájemný vztah, který nelze opomínat.

Makroekonomie tvoří rámec fungování mikroekonomických jevů a procesů a učení mikroekonomie tvoří základ pro studium makroekonomie.

Výše zmíněné členění se týká ekonomické teorie, kterou je navíc nutno odlišit od ekonomické praxe, tzn. ekonomii od ekonomiky. Zaměňování obou pojmů je v obecné řeči tolerováno, u studentů a odborníků z oblasti ekonomie by se však nemělo objevovat. Zatímco ekonomie je společenskou vědou, která zkoumá ekonomické jevy, ekonomika představuje oblast ekonomické praxe neboli ekonomickou realitu. V mikroekonomickém měřítku jde o podnikovou ekonomiku, v makroekonomickém měřítku pak odpovídá národnímu hospodářství.

Na ekonomickou realitu se zpravidla nahlíží dvěma základními přístupy. Jsou jimi:

1) **pozitivní přístup** – umožňuje prozkoumání reality, popis daného stavu, napomáhá pochopení ekonomických vztahů, odhaluje zákonitosti fungování ekonomiky v té podobě, v jaké se v daném hospodářství nalézají,

2) **normativní přístup** – sleduje ekonomický jev a jeho vývoj, navíc se však snaží jej ovlivnit, obsahuje etiku a hodnotící soudy, na jejichž základě vynáší hodnotící zásady toho, jaká by ekonomická realita měla být, a nastoluje opatření a normy.

Již byl zmíněn pojem **výrobní faktor**. Za výrobní faktory jsou považovány přírodní, lidské, finanční a jiné zdroje, které vstupují do výroby a napomáhají vytváření finální ekonomické produkce. Označují se za vzácné, neboť jejich množství je omezené. Řadí se sem půda, práce, kapitál a technologie.

Vzácnost představuje skutečnost, že zdroje (výrobní faktory) jsou nedostatečné, a tudíž i množství vyrobených statků není takové, aby došlo k uspokojení všech lidských potřeb. Kategorie potřeb je velmi široká, ekonomie však neřeší jejich rozsah, strukturu a členění. V rámci ekonomické teorie jsou relevantní potřeby ekonomické, které jsou uspokojovány spotřebováváním vyrobených statků a poskytovaných služeb. Podstatou je uspokojování pocitu nedostatku něčeho, co je pro daného spotřebitele žádoucí, a skutečnost, že nikdy nedojde k celkovému uspokojení, neboť naplněním jedné potřeby vzniká další, mění se intenzita (naléhavost) potřeby, struktura či hierarchie potřeb apod. S uspokojováním potřeb souvisí pojem spotřeba. Spotřeba ekonomických statků vede k uspokojování lidských ekonomických potřeb za předpokladu užitečnosti těchto statků, tzn. schopnosti statků uspokojit danou potřebu.

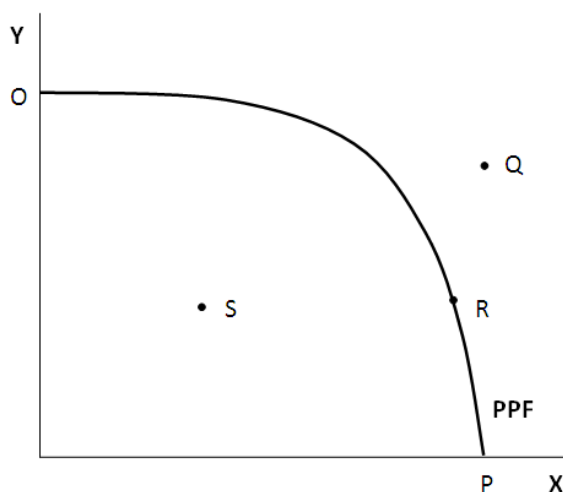
Takto vymezené skutečnosti jasně vypovídají o tom, že je nutné zvažovat rozdělování zdrojů v ekonomice a efektivnost využití omezených zdrojů. Jde o to, nalézt nejvýhodnější možné využití disponibilních zdrojů mezi různými alternativními možnostmi. Možností se ekonomickým subjektům nabízí vždy několik, někdy dokonce mnoho. Pak je třeba vyřešit odpovědi na **základní otázky ekonomie**: „Co?“, „Jak?“ a „Pro koho?“ vyrábět. Mechanismem, který na ně nalézá odpovědi, je

v tržní ekonomice trh, „...jehož prostřednictvím se kupující a prodávající střetávají, aby určili cenu zboží a množství, jež se nakoupí a prodá“.¹

1.2 Hranice produkčních možností

Za jeden ze základních ekonomických problémů je považována alokace zdrojů mezi různá alternativní užití. Tím, že jsou výrobní zdroje omezené, naráží ekonomika na volbu, co je vhodné vyrábět v relaci k jiným výrobkům či hodnotám a je třeba se rozhodnout pro jednu z alternativ. Toto alternativní užití si lze představit prostřednictvím abstraktního grafu, **hranice produkčních možností** (angl. Productionpossibility frontier, PPF). Jde o základní ekonomickou souvislost užívání výrobních zdrojů a vyjadřuje rozdílné kombinace dvou různých výrobků, které lze vyprodukovat při plném využití disponibilních zdrojů a při dané úrovni technologie.

Hranici produkčních možností zachycuje obrázek 1. Jestliže ekonomika operuje na hranici svých možností, plně využívá své disponibilní zdroje a vyrábí efektivně. **Efektivnost** představuje takovou situaci, kterou nelze zlepšit, aniž by došlo ke snížení dílčí efektivnosti zúčastněných subjektů. To v grafu znázorňují body na křivce PPF. Bod S pod křivkou PPF znamená nevyužití všech dostupných zdrojů a bod Q nacházející se nad úrovní PPF přesahuje možnosti dané ekonomiky.

Obr. 1 Hranice produkčních možností

¹ SAMUELSON, P. A.; NORDHAUS, W. D. Ekonomie. 2007, str. 27

1.2.1 Metody zkoumání ekonomické teorie a přístupy k ekonomické realitě

Ekonomové a představitelé různých ekonomických škol používali ve svém učení řadu vědeckých metod. Již v úvodní kapitole byl zmíněn pozitivní a normativní přístup k ekonomické realitě. Ekonomické veličiny jsou velmi různorodé. Některé lze poměrně dobře změřit (HDP, náklady) a jiné, které zpravidla ovlivňují ekonomické chování člověka, objektivně měřitelné nejsou (chuť, nálada, obavy z rizika). Často se jedná o subjektivní pocity, které určují jednání člověka, které pak lze jen obtížně předvídat. Některé skutečnosti se zakládají na metodě pozorování, nikoli měření. Mnoho ekonomických jevů, principů a procesů je znázorněno pomocí ekonomických modelů, které jsou ve srovnání s realitou značně zjednodušené. V ekonomii hojně užívaná metoda abstrakce však umožňuje základní pochopení ekonomické reality.

Stejně jako v jiných vědních disciplínách, i v ekonomii se při zkoumání jejího předmětu používá řada dalších vědeckých metod. Metoda umožňuje uspořádání myšlenkových procesů a činnosti tak, aby došlo k snadnému pochopení daného jevu, k poznání jako odrazu skutečnosti v myšlení člověka. Kritériem poznání je praxe, která využívá poznatků a je základnou pro získávání dalších poznatků. Nosnou metodou ekonomie je metoda **analýzy a syntézy**, využívá však i dalších obecných metod, jako je **pozorování, indukce a dedukce, komparace** aj. Ke zkoumání ekonomických jevů slouží také speciální metody matematické a statistické, ekonometrie, kybernetika a synergetika a různé metody geografické, historické či monografické. Jak bylo zmíněno, existuje mnoho metodologických přístupů, některé školy nahlížely na zkoumané jevy na základě individualismu, jiné prosazovaly kolektivismus. Mimoto je třeba vzít v úvahu řadu omezení a definování předpokladů, neboť ekonomické zákony nejsou platné vždy a všude, ale za určitých podmínek nebo v různých fázích ekonomického cyklu. Formulaci ekonomických zákonů např. silně ovlivňuje také časové hledisko, stejné skutečnosti mají odlišné projevy v různých časových obdobích. Některé otázky jsou velmi subjektivní a v některých případech může dojít k mylnému uvažování a stanovení nesprávných závěrů např. v důsledku chyby následnosti, nebo omylu usuzování z části na celek apod. Hovoříme-li o metodách v ekonomii a formulacích ekonomických zákonů, je třeba zmínit podmínku nazvanou **ceteris paribus**. Toto z latiny pocházející sousloví se dá doslovně přeložit jako „ostatní stejné“. Jde o jakési zakonzervování vnějších vlivů k vyjádření určitého předpokladu nebo výsledku. V ekonomii se ceteris paribus překládá „za jinak nezměněných podmínek“ nebo „za předpokladu, že ostatní věci zůstanou beze změny“. Uvedme příklad, kdy při nedodržení této podmínky došlo k chybnému chápání ekonomického jevu. Za jinak nezměněných podmínek např. platí, že při snížení ceny okurků se zvýší jejich nákup (poptávané množství). V roce 2011 se však objevila dosud neznámá bakterie e.coli, vyvolávající krvácivé průjemy vedoucí i ke smrti nakaženého jedince. Bakterie byla dle médií obsažena v zelenině, konkrétně šlo právě o okurky. Tudíž i jejich snížená cena neznamenal větší zájem o tuto komoditu. Na poptávku nepůsobila jen změna ceny, ale především informace o jejich

závadnosti. Tato podmínka je v pozadí takřka veškeré ekonomické analýzy, i když není pokaždé explicitně uvedena.

1.2.2 Omyly a léčky v ekonomickém myšlení

K metodologii ekonomie patří také řada skutečností, které mohou ekonomické myšlení svést na scestí. K nejčastějším chybám patří již výše zmíněné nedodržení podmínky *ceteris paribus*, tedy nedodržování principu „za jinak stejných podmínek“. Další významný omyl je označován „poté, tedy proto“ a dochází k němu, zaměňujeme-li příčinu a následek. Je-li některý ekonomický jev (např. událost A) pozorován před jiným jevem (událostí B), tak to nedokazuje, že A je příčinou B. Učiníme-li závěr, že z „potom“ vyplývá „v důsledku toho“, dopouštíme se omylu. Tento omyl se nazývá *post hoc klam* a je definován jako nepřipustné ztotožnění časové souslednosti jevů za příčinnou vazbu.

Dále je třeba si uvědomit, že celek není vždy součet jednotlivých částí. Jestliže se domníváme, že to, co platí pro část, musí platit i pro celek, taktéž se dopouštíme omylu. Tato chyba se dnes velice často vyskytuje při posuzování dílčích problémů členských států v Evropské unii. K léčkám v ekonomické teorii dále patří subjektivnost, neboť na stejný problém může být nahlíženo různými způsoby, záleží na prostředí, ve kterém žijeme; na představách a prioritách jednotlivců, na jejich ekonomickém vzdělání či politické orientaci. Bylo by možné jmenovat další skutečnosti, které ovlivňují chápání a formování ekonomického myšlení, jako např. nejistota v ekonomickém životě, platnost průměrných čísel, zaměňování ekonomické teorie a praxe apod.

1.2.3 Stručný vývoj dějin ekonomického myšlení a nástin metod jejich učení

Vývoj ekonomických učení je dlouhodobý, současná ekonomická teorie se formovala po celá staletí. Můžeme studovat celou škálu ekonomických směrů a škol, které se zabývaly takovými skutečnostmi, jako jsou trh, cena, efektivnost, peníze, rovnováha spotřebitele či výrobce, náklady a mnoho dalších.

Počátky ekonomického myšlení nalezneme již v antických dobách. První zmínky o ekonomických principech, zatím však v rámci filozofie, nikoli ekonomie, nalezneme již u starořeckých filosofů, především u Aristotela a Platóna. Jejich myšlení se dotýkalo ekonomické oblasti jejich touhou po spravedlnosti. Starořecké myšlení mělo značný vliv na středověkou filosofii v Evropě.

V myšlení, týkajícího se ekonomie, na ně navázal především Tomáš Akvinský. Také v dobách následujících se chronologicky formovaly teorie merkantilistů, učení fyziokratů, filozofů přirozených zákonů atd. Za větší zmínku stojí klasická škola politické ekonomie na konci 18. století, která

znamenal jistý zvrat ve vývoji ekonomického myšlení, protože se ekonomie vyčlenila z filozofických směrů a stala se samostatnou vědní disciplínou. Zakladatelem klasické politické ekonomie je Adam Smith, který v roce 1776 vydal dílo *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Smith je zastáncem svobodného trhu, ve svém díle používá výraz „neviditelná ruka trhu“, což znamená, sleduje-li jednotlivec své osobní blaho, je to dobrý předpoklad pro blaho celého státu. Ke klasickým ekonomům patřila celá řada dalších myslitelů, např. D. Ricardo, T. R. Malthus, J. S. Mill, J. B. Say aj. Předmětem jejich učení byla makroekonomická témata jako např. vznik národního bohatství (hospodářský růst), rozdělování národního bohatství, mezinárodní obchod. Pro klasické ekonomy je typický liberální přístup a užívání metod abstrakce a verbální dedukce. V této době byly položeny základy teorie mezinárodního obchodu formulací Smithova zákona absolutní výhody a Ricardova zákona komparativních výhod. Kromě uvedené neviditelné ruky trhu patří k důležitým pojmům klasické školy také pojmy vnitřní stabilita hospodářského systému, Sayův zákon trhů (každá nabídka si vytvoří vlastní poptávku, trhy jsou v rovnováze), akumulace kapitálu.

Ze společenskovědního hlediska nelze opomenout Karla Marxe, jehož dílo je natolik rozsáhlé, že není jednoduché ho uchopit za jednotnou nit. Zasahuje do ekonomie, sociologie, politických a dokonce antropologických teorií. Podstatou Marxovy metodologie je esencialismus, racionalismus (důraz na společenské vztahy) a dialektika. Marx vytvořil radikální podobu socialismu, když spojil existenci soukromého vlastnictví s vykořisťováním. Podle Marxe dělník vytváří nadhodnotu, kterou nedostane zaplacenou a kterou si přivlastní kapitalisté, kteří jsou vlastníky výrobních prostředků, a to proto, že i pracovní síla je zbožím. Marxismus neuznává tržní mechanismus, snahou jeho představitelů bylo odstranit soukromé vlastnictví výrobních prostředků a kapitálových statků a nahradit je centrálním plánováním a řízením ekonomiky, přičemž vlastníkem výrobních prostředků není samostatný subjekt, ale celá pracující společnost. Uplatnění těchto názorů v praxi se uskutečnilo v bývalém Sovětském svazu a tzv. Východním bloku.

Marginalisté přinesli zásadní změnu pohledu na ekonomii tím, že se zaměřili na poptávkovou stranu trhu. Namísto kapitalisty se stal ústřední postavou trhu spotřebitel. Marginalisté začali pracovat s omezenými zdroji a zabývali se jejich alokací, na rozdíl od klasiků, kteří se zaměřovali na růst zdrojů. Položili základy moderní ekonomické analýzy především tím, že začali pracovat s mezními veličinami. Odtud také jejich název (marginální = mezní). Podstatná část dnes používané ekonomické analýzy byla vytvořena právě marginalisty. Sloučením nových marginalistických teorií s idejemi klasiků vznikla neoklasická škola (1871 – 30. léta 20. století). Východiskem byla marginalistická revoluce a teorie mezní užitečnosti. Předmětem jejich učení byly mikroekonomické principy, alokace omezených zdrojů, téma ekonomické rovnováhy, teorie firmy a teorie spotřebitele, k nimž přistupovali na základě liberalismu. V této době začaly silně do ekonomie pronikat matematické metody a uplatňovaly se již zmíněné marginální veličiny. Metodologicky bylo učení neoklasiků abstraktně deduktivní a převažoval individualismus, ale objevil se zde také empiricko-induktivní postup. Neoklasickou ekonomii reprezentují tři školy: rakouská (C. Menger, E. Böhm-Bawerk),

lausannská (L. Walras, V. Pareto), cambridgeská (A. Marshall, A. C. Pigou). A. Marshall se zaměřoval na teorii dílčí rovnováhy, na rozdíl od L. Walrase, který zkoumal všeobecnou rovnováhu. Marshall se zabýval zejména otázkou ceny, přinesl grafické znázornění nabídky a poptávky, předpoklad *ceteris paribus*, neoklasickou teorii firmy. V makroekonomické oblasti stojí za zmínku I. Fisher a jeho kvantitativní teorie peněz (rovnice směny).

Dále se zmíníme o základních dvou směrech, které v současnosti patří k nejvýznamnějším a které se ve vývoji ekonomického myšlení velmi výrazně podílely na formování názorů ekonomů.

1.2.4 **Keyneisánství, neokeynesiánství, neoklasická syntéza**

Směr nazvaný podle jeho hlavního představitele Angličana J. M. Keynese se začal formovat ve druhé polovině 30. let 20. století a je označován dokonce pojmem keynesiánská revoluce. Keynesova kniha *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz* (1936) znamenala průlom do neoklasicismu a byla zejména reakcí na velkou hospodářskou krizi let 1929 - 1933 a její důsledky.

Podstatou keynesiánství je makroekonomický přístup ke zkoumání ekonomických otázek, který zahrnuje důraz na státní intervencionismus a jeho teoretické zdůvodnění v zájmu zvýšení koupěschopnosti poptávky. Tento přístup byl dominantním proudem ekonomického myšlení i hospodářské politiky po druhé světové válce. Podstatou keynesiánství je odmítání autoregulace trhů, protože hospodářský systém je nestabilní, nestabilní jsou realizované investice, a tudíž dochází ke kolísání agregátní poptávky (AD). Řešením nerovnováhy jsou podle keynesiánců státní intervence, především expanzivní fiskální politika, tzn. zejména zvýšení vládních výdajů. V rámci této teorie se setkáváme s takovými významnými pojmy, jako jsou teorie efektivní poptávky, investiční multiplikátor, preference likvidity, motivy držby peněz, Phillipsova křivka, model AS-AD. Od 50. let 20. století byl hlavním směrem keynesiánské ekonomie proud nazvaný neokeynesiánství, který znamenal prosazování podobných myšlenek v USA a je spojován se jmény P. A. Samuelsona či J. R. Hickse, kteří reprezentují tzv. neoklasickou syntézu. Ta je spojením keynesiánské školy a neoklasické teorie v závislosti na průběhu hospodářského cyklu. Významnými počiny v rámci neokeynesiánství jsou zejména model IS-LM, Phillipsova křivka, teorie růstu (R. Solow) aj.

Odpůrci uvedené syntézy se formovali v myšlenkovém proudu 70. let 20. století nazvaném postkeynesiánství, v rámci něhož je odmítáno automatické utváření rovnováhy a mechanismy samoregulace, vrací se k původním Keynesovým myšlenkám (J. Robinsonová). Postavení zastánců postkeynesiánství však nebylo pevné, záhy ztratili svůj vliv, neboť v 70. letech došlo k závažným ekonomickým problémům, konkrétně strukturální a potravinové krizi, ropným šokům a stagflaci (ztráta dynamiky a růst inflace), které jim byly připisovány. Od 80. let se formovala nová

keynesiánská ekonomie, která je relativně blíže soudobým liberálním směrům a jejíž představitelé jsou např. G. Mankiw, S. Fischer.

1.2.5 (Neo)konzervativní ekonomie, monetarismus

Na konci 70. let jako reakce na ekonomické problémy a selhání intervencionistických směrů nastupuje konzervativní proud (přestože se formoval již od let padesátých, zejména v USA), vycházející z předpokladu, že trhy disponují dostatečnými samoregulačními silami, které jsou schopny udržovat ekonomickou rovnováhu. Vrací se tedy k myšlence hospodářského liberalismu a k neoklasické ekonomii, zdůrazňuje význam tradičních hodnot kapitalismu, jako je soukromá iniciativa, podnikatelská aktivita ekonomických subjektů a odmítá jakýkoliv zásah státu. Metodologicky jde o silně individualistické pojetí člověka, který je centrem všech liberálních úvah.

Patří sem tři hlavní proudy, monetarismus (M. Friedman), škola racionálních očekávání a ekonomie strany nabídky. Hlavními společnými znaky všech proudů jsou liberalismus, předpoklad vnitřní stability hospodářského systému, hypotéza racionálního chování hospodářských subjektů, kritika keynesiánsství a odmítání přímých zásahů státu do hospodářství, neutralita peněz (zvýšení množství peněz v ekonomice se projeví pouze růstem cenové hladiny, nikoliv růstem reálných veličin). V hospodářské politice je to důraz na boj s inflací, požadavky liberalizace, deregulace, privatizace. V hospodářské politice vlád připomeňme alespoň dva významné představitele M. Thatcherovou a R. Reagana.

Σ

Obsahem kapitoly je vymezení předmětu ekonomie, seznámení se základními pojmy z ekonomické teorie a nástin vývoje ekonomického myšlení a metod používaných v ekonomii. Součástí kapitoly jsou též omyly v ekonomickém uvažování.

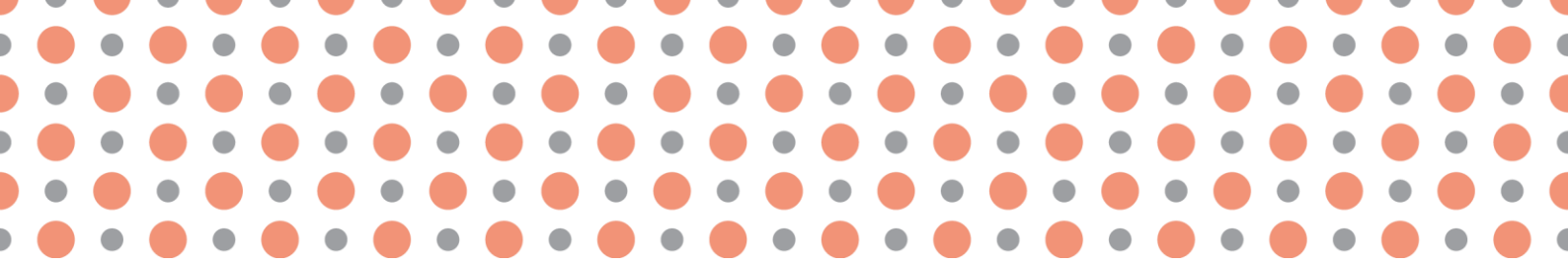
?

1. Co považujete za základní ekonomický problém? Diskutujte.
2. Které jsou základní ekonomické otázky a s čím souvisejí?
3. V čem spočívá normativní a pozitivní přístup ke studiu ekonomie?
4. Které základní kategorie nám pomáhá vysvětlit graf hranice produkčních možností?

Literatura k tématu:

- [1] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [2] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [3] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [4] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.
- [5] ŠTANCL, Luboš, Eva JÍLKOVÁ a Lenka BRIZGALOVÁ. *Historie ekonomické analýzy (do nástupu keynesiánství)*. 1. vyd. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2017. 191 s. ISBN 978-80-745-5062-1.
- [6] ŠTANCL, Luboš a Eva JÍLKOVÁ. *Historie ekonomické analýzy (J. M. Keynes a keynesovská tradice)*. 1. vyd. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2017. 129 s. ISBN 978-80-745-5064-5.
- [7] ŠTANCL, Luboš, Eva JÍLKOVÁ a Jarmila ZIMMERMANNNOVÁ. *Vývoj ekonomického myšlení (soudobá ekonomická analýza)*. 1. vyd. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2018. 124 s.
- [8] SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-871-0921-2.
- [9] HOLMAN, Robert. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. ISBN 978-80-717-9238-1.

Kapitola 2

Formování trhu, základní elementy a funkce trhu

Po prostudování kapitoly budete umět:

- co je podstatou dělby práce a specializace,
- vysvětlit význam dělby práce pro rozvoj směny a trhu,
- vymezit podstatu trhu a jeho typy.

Klíčová slova:

Dělba práce, přirozená dělba práce, společenská dělba práce, naturální směna, všeobecný ekvivalent, peníze a jejich funkce, směnná hodnota a cena, trh, typy trhu.

2.1 Trh a jeho význam

Vznik trhu souvisí s vývojem společnosti, výrobní činnosti a nutností specializace. Trh nevznikl nárazově, nebyl vynalezen ani objeven. Trh vznikl spontánně jako „vedlejší produkt“ činnosti lidí, jako součást existence lidské společnosti, jejíž členové vstupovali a vstupují do (nejen) ekonomických kontaktů, stávali se součástí ekonomických vztahů a zákonů. Trh se utvářel a formoval, aniž by si to lidé uvědomovali.

2.1.1 Dělbba práce a její vývojové formy

Výrazným faktorem utváření trhu byla dělba práce, která znamenala krok k formování tržních principů a vztahů. **Dělba práce** je přirozeným produktem historického vývoje procesu výroby a znamená rozčlenění výrobního procesu na jednotlivé etapy, pracovní činnosti nebo pracovní operace.

S dělbou práce se postupně objevoval problém výměny (směny) výrobků a činností mezi jednotlivými výrobci. Specializace ve výrobě a tvorba produkčních přebytků tak nutně vedla k potřebě směny a ke vzniku trhu. Ačkoli je trh obecně vnímán pouze jako místo, kde ke směně výrobků dochází, kde nakupující koupí a prodávající prodají své zboží, dnešní pojetí trhu je poněkud odlišné. Podstatou zůstává střet nakupujícího s prodávajícím, ale směna může probíhat na libovolném místě, např. na tržišti, v kamenném obchodě či na internetu.

2.1.1.1 Přirozená dělba práce

Výchozí a historicky první formou dělby práce je **přirozená dělba práce**, spočívající v rozdělení pracovních činností podle osobních přirozených dispozic, například mezi muže a ženy, osoby staré a mladé, osoby více a méně fyzicky zdatné.

2.1.1.2 Společenská dělba práce

Na stejném principu došlo v dalším vývoji k první **společenské dělbě práce**. V rámci společenské dělby práce se lidé specializovali na zemědělce a pastevce. Proces rozvoje dělby práce však pokračoval i nadále. Následovaly další fáze společenské dělby práce, během nichž se ze stávajících skupin vydělila řemesla. Každý řemeslník se už specializoval na jiný druh výroby; stali se z nich pekaři, kováři, ševci, krejčí, zlatníci atd. Později se od výroby oddělil obchod a poměrně nedávno vznikla zcela nová oblast výrobních činností – služby. Uvedená dělba práce se týkala pracovních činností.

Tato dělba práce představuje specializaci různých lidí na výrobu různých statků. Tím, že se každý výrobce specializuje v souladu se svými individuálními schopnostmi, dochází k růstu efektivnosti výroby.

2.1.1.3 Dělbba práce v pracovních operacích

Historicky mladší formou dělby práce je dělba v oblasti pracovních operací, která je spjata s přechodem k manufakturní výrobě. Specializace na pracovní operace byla skutečnou revolucí v organizaci práce a radikálně zvýšila efektivnost výroby. Zkušenosti potvrzují, že pokud se dělník specializuje pouze na jednu operaci, zvládne ji mnohem dokonaleji, než když jich musí vykonávat celou řadu. Prováděním stále stejných pohybů mnohokrát denně se činnost nejen zautomatizuje, ale i používané nástroje a pracovní prostor se může přizpůsobit právě této činnosti.

Proces prohlubování dělby práce a specializace pokračuje, rozvíjí se a prohlubuje i v současnosti. Vždyť na výrobě moderního dopravního letadla či rychlovlaku se dnes podílí stovky firem a výzkumných ústavů, tisíce inženýrů a dělníků. Obdobné příklady najdeme i v jiných oblastech výroby.

2.1.1.4 Územní a mezinárodní dělba práce

Dělbu práce můžeme posuzovat také z hlediska územního. Základem jsou různé přírodní, klimatické, ale i například historické a jiné podmínky, které podmiňují dělbu práce. Tyto způsobují, že jednotlivé oblasti (kraje, regiony atd.) se specializují na různé výroby.

Proces územní dělby práce a specializace se nezastavuje ani na hranicích jednotlivých států. Již dlouhou dobu má dělba práce mezinárodní charakter. Mezinárodní dělba práce podléhá stejným principům jako kterákoliv jiná územní specializace, avšak vyznačuje se i určitými zvláštnostmi.

2.1.2 Význam a účinky dělby práce

Efektivnost výroby zboží a služeb je ovlivňována mnoha různými činiteli. Jedním z nich je dělba práce a specializace, mající má pro růst efektivnosti výroby zcela zásadní a univerzální význam.

Adam Smith považoval dělbu práce a specializaci za hlavní zdroj růstu bohatství. Od ní ekonomický růst začíná. Tento vliv dělby práce ilustroval ve své knize Bohatství národů na příkladu manufaktury vyrábějící špendlíky.

„Jeden muž drát táhne, druhý jej narovnává, třetí jej řeže, čtvrtý ostří, pátý jej na konci brousí v hlavičku, což vyžaduje dvě nebo tři samostatné operace... Viděl jsem malou manufakturu tohoto druhu, kde bylo zaměstnáno pouze deset lidí a kde někteří z nich prováděli postupně dvě nebo tři různé operace. Ale i když byli velmi chudí, a proto jen sotva dostatečně vybaveni nezbytným zařízením, byli schopni, když se činili, vyrobit společně asi dvanáct liber špendlíků denně. V jedné libře je až čtyři tisíce špendlíků střední velikosti. Těchto deset lidí tedy dokázalo společně vyrobit až čtyřicet osm tisíc špendlíků za den.

O každém z nich, podílejícím se na těchto osmačtyřiceti tisících špendlíků jednou desetinou, můžeme tedy říci, že vyrobil čtyři tisíce osm set špendlíků za den. Ale kdyby každý z nich vyráběl samostatně a nezávisle a kdyby každý z nich nebyl pro takovou speciální výrobu vyškolen, žádný z nich by zajisté nebyl schopen vyrobit dvacet, a možná ani jediný špendlík za den.“²

Účinky dělby práce spočívají především v tom, že při výrobě určitého množství statků a služeb:

- jsou ekonomicky lépe využity pracovní nástroje,
- jsou lépe využívány pracovní zdroje a dochází k jejich úspoře,
- dochází ke specializaci účastníků výroby a jimi používaných pracovních nástrojů,
- dochází k růstu účinnosti práce,
- roste celková produktivnost výroby.

Je poznanou skutečností, že opakování pracovních operací umožňuje využívat předchozích zkušeností (a tím snižovat tzv. náklady učení). Jistě i z vlastní zkušenosti víte, že práce, na níž je člověk dlouhodobě zaměřen, vede k důkladnému poznání pracovního procesu a k jeho vylepšování, zdokonalování neboli racionalizaci.

Stejně tak je známo, že práce konané ve velkém měřítku přinášejí úspory z velkovýroby (úspory z rozsahu), a že specializovaná výrobní zařízení jsou zpravidla produktivnější než zařízení univerzální.

Avšak i v oblasti specializace platí ono známé úsloví, podle kterého „vše čeho je moc, škodí“. Specializace dovedena do krajnosti a vyžadující příliš jednostrannou, monotónní aktivitu člověka, může vést ke ztrátě jeho pracovní motivace a případně i k psychické či fyzické deformaci.

² SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha, 2001, str. 8

Trh definujeme jako „*oblast ekonomiky, ve které dochází k výměně činností a jejich výsledků mezi jednotlivými ekonomickými subjekty prostřednictvím směny výrobků a služeb*“³ Trh představuje formu uspořádání uvedených činností jeho obou stran – nabídky a poptávky. Může být vnímán různě, jako prostor, místo střetu nabídky s poptávkou, jako proces směny anebo jako mechanismus uspořádání tržních aktivit.

Tržní subjekty jsou nabízející a kupující, kterými se stávají ekonomické subjekty jakožto účastníci trhu (domácnosti, firmy a stát). Ekonomické subjekty vstupují na trh s různými cíli a vystupují jak na straně nabídky, tak na straně poptávky.

K základním tržním prvkům patří nabídka a poptávka, které mají zpravidla protichůdné zájmy, tzn., nabízející chtějí co nejvíce prodat za co nejvyšší cenu a prodávající zase koupit co nejvíce zboží co nejlevněji. Již v tomto vymezení lze sledovat další důležitý prvek, se kterým se na trhu běžně setkáváme, a tím je konkurence.

2.2 Elementy trhu

2.2.1 Nabídka

Nabídka (angl. supply, S) je rostoucí funkce, která vyjadřuje přímou závislost ceny a množství zboží. Tržní nabídku je možné definovat také jako „...*souhrn všech zamýšlených prodejů, se kterými ekonomické subjekty vstupují na trh*“.⁴

Rozlišujeme mezi nabídkou a nabízeným množstvím. Zatímco nabízené množství je část nabídky, určující její objem či velikost při konkrétní výši ceny a graficky představuje bod na křivce, je nabídka dána vztahem ceny a množství a je to celá křivka. Platí zákon rostoucí nabídky, který říká, že růst ceny vyvolává růst nabízeného množství a naopak, pokles ceny znamená pokles nabízeného množství. Cena je faktorem, který v grafickém vyjádření způsobuje posuny po křivce, posuny z jednoho bodu ležícího na nabídce do bodu druhého. Jiné vlivy než cenové způsobují posuny celé nabídky, posuny křivky doleva nebo doprava. Mohou to být např. výrobní náklady, ceny substitutů

³ TULEJA, P. a kol. *Základy mikroekonomie*. Praha, 2005, str. 31

⁴ TULEJA, P. a kol. *Základy mikroekonomie*. Brno, 2005, str. 34

(výrobků, které jsou schopny daný produkt nahradit), přírodní a klimatické vlivy, organizovanost trhu či jiné podmínky.

Rozlišujeme několik typů nabídek:

1. **individuální nabídka** - nabídka jednoho výrobce, určená objemem výroby tohoto výrobce a zamýšlenými cenami jeho výrobků,
2. **tržní (dílčí) nabídka** (market supply, S) – nabídka jediného výrobku od různých výrobců, souhrn nabídek na trhu jednoho výrobku,
3. **agregátní nabídka** (aggregate supply, AS) – souhrn všech zamýšlených prodejů, se kterými přicházejí výrobci na trh, určená objemem výroby všech výrobců a cenami, za které chtějí své výrobky prodat.

Grafické znázornění nabídky můžeme vidět na obrázku 2, který představuje tržní rovnováhu. Rostoucí křivka nabídky na obrázku znamená její funkční závislost mezi cenou a nabízeným množstvím.

2.2.2 Poptávka

Poptávka (angl. demand, D) představuje rovněž funkční závislost mezi cenou a (poptávaným) množstvím zboží, avšak nepřímý vztah, jde o klesající křivku, protože pro kupujícího je zboží lákavější, čím je jeho cena nižší. Tuto skutečnost vystihuje zákon klesající poptávky, který říká, že při vyšší ceně výrobku klesá jeho poptávané množství. Při zdražení statku navíc působí dva efekty. Důchodový efekt znamená, že spotřebitel v důsledku zdražení statku nakupuje méně, protože se mu snížil reálný důchod. Substituční efekt představuje nákup jiného zboží, kterým lze zdražený statek nahradit.

Velikost poptávaného množství je dána konkrétní výší ceny a změny ceny způsobují posuny po křivce poptávky. Jinými než cenovými vlivy je způsoben posun celé poptávkové křivky vpravo či vlevo, např. změnou nominální výše důchodu, změnami v cenách jiných statků, které jsou substituty či komplementy, vkus, móda, sezónnost aj.

Stejně jako v případě nabídky rozlišujeme i různé typy poptávek, a sice:

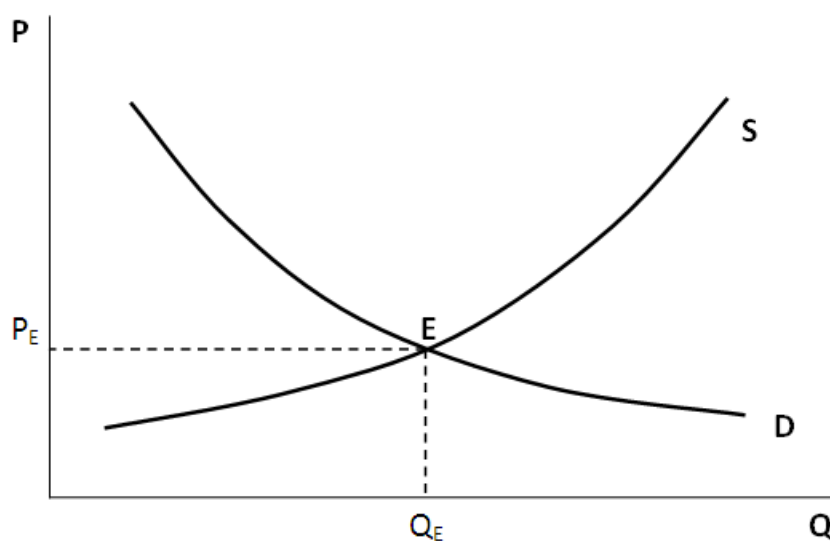
1. **individuální poptávka** - poptávka jednoho spotřebitele nebo poptávka po zboží jednoho výrobce,
2. **tržní (dílčí) poptávka** (market demand, D) – poptávka po jediném výrobku od různých výrobců, souhrn poptávek na trhu jednoho výrobku,
3. **agregátní poptávka** (aggregate demand, AD) – souhrn všech zamýšlených nákupů, se kterými přicházejí kupující na trh.

Grafické znázornění poptávky, klesající křivky, můžeme vidět na obrázku 2, který představuje tržní rovnováhu, již ve vzájemné interakci s křivkou nabídky.

2.2.3 Tržní rovnováha

Na každém trhu může nastat vyrovnání nabídky s poptávkou, pak se jedná o **tržní rovnováhu** (angl. equilibrium, E), rovnováhu mezi kupující a prodávající stranou trhu. Rovnováhu vyjadřuje jednoduchý vztah: $S = D$

Na obrázku 2 je zobrazena rovnováha na trhu. Tuto rovnováhu v obrázku znázorňuje bod E, který splňuje podmínku rovnosti nabídky a poptávky, tedy nabízeného a poptávaného množství. Druhou souřadnicí bodu E je veličina na ose y, kterou je cena (P). Cena, která odpovídá tržní rovnováze, je označována jako rovnovážná cena (P_E), někdy také vyčišťující, trh čistící cena, neboť vyčišťuje trh od přebytečných nabídek a poptávek.

Obr. 2 Tržní rovnováha

Na tržní rovnováhu a fungování tržního mechanismu lze také nahlížet jako na schopnost vyřešit tři základní ekonomické problémy (Co? Jak? Pro koho?) a jejichž prostřednictvím dochází k racionální alokaci vzácných zdrojů.

S ohledem na vyspělost a pokrok lidské společnosti je trh nezbytný, neboť představuje nejdokonalejší dosud poznáný mechanismus, který může regulovat a stimulovat ekonomický i společenský rozvoj.

2.2.4 Směna a cena

V ekonomice založené na dělby práce jsou vytvořeny podmínky k tomu, aby člověk nevyráběl jen pro svou potřebu. V důsledku dělby práce specializovaní výrobci dokáží vyprodukovat jednotlivé statky v mnohem větším množství, než bezprostředně potřebují k vlastnímu užití. Zároveň se jim nedostává jiných statků, které sami nevyrábí. Tak se s rozvojem dělby práce a specializace objevuje problém výměny činností (statků) mezi jednotlivými specializovanými výrobci. Tím se i celý ekonomický systém stává složitějším, vzájemně provázanějším a současně i mnohem citlivějším na poruchy v souhrně jednotlivých prvků systému.

Uspokojování širokého spektra potřeb dělbou práce „oddělených“ a současně „specializovaných“ výrobců vyžaduje výměnu výsledků jejich pracovní činnosti. Nutným důsledkem dělby práce a specializace proto je:

- buď společné užívání vyprodukovaných statků, např. v rámci rodiny, dílny, v počátcích rozvoje lidské civilizace v rodové společnosti atd.,
- anebo směna těchto statků a služeb mezi jejich jednotlivými výrobci.

Směna je produktem dělby práce. Rozvoj směny zároveň zpětně vytváří nové podněty pro další rozvoj dělby práce. S prohlubováním dělby práce a specializace výrobců se rovněž rozvíjí trh a tržní mechanismus. Dříve docházelo k vyměňování produktů bez použití peněz, tzn., jde o **naturální směnu**, neboli o bezprostřední, přímou směnu jednoho výrobku za výrobek jiný, tzv. barter.

Podmínkou uskutečnění směny je vždy předpoklad, že existuje oboustranný zájem na jejím uskutečnění. V případě naturální směny musí k její realizaci existovat dvojnásobná shoda potřeb zúčastněných ekonomických subjektů.

Jinými slovy, náš pekař nabízející chléb a požadující klobásy musí nejdříve najít uzenáře, který nabízí klobásy a současně požaduje chléb. Pokud se to podaří, nastává druhý problém. Oba účastníci směny se musí dohodnout na směňovaných množstvích statků a na směnných poměrech. Dosažení shody mezi oběma výrobci v určení kvantitativních poměrů jejich směny nebylo vždy jednoduché, někdy byla dokonce nemožné.

S rostoucím množstvím statků (komodit), které je nutno v celé ekonomice směňovat, je též pro každého prodávajícího mnohem obtížnější nelézt partnera ke směně, který chce ve stejném okamžiku koupit přesně stejný druh a stejné množství nabízeného zboží. Totéž samozřejmě platí i pro kupující.

V dnešní době jsme problémů spjatých s naturální směnou ušetřeni. Současná směna se zcela běžně uskutečňuje prostřednictvím peněz.

Kvantitativní poměr, ve kterém se určité zboží směňuje na trhu s ostatními, nazýváme směnnou hodnotou. Specifickou formou směnné hodnoty je cena. Je to směnná hodnota vyjádřená v penězích jako všeobecném ekvivalentu.

Cena nám poskytuje informaci pouze tehdy, porovnáváme-li různé ceny různého zboží navzájem. V této souvislosti hovoříme o relativních cenách. Výraz „relativní cena“ zdůrazňuje tu skutečnost, že cena porovnává hodnotu různých zboží navzájem.

I když jsme si definovali směnnou hodnotu a od ní odvozenou cenu, nevíme nic o tom, co určuje velikost směnné hodnoty, respektive výši ceny. To je problém, který ekonomická teorie dodnes nedokázala jednoznačně vyřešit. Je mnoho ekonomů, kteří se domnívají, tuto otázku dokáží jednoznačně odpovědět. Problém spočívá v tom, že jiní s nimi zásadně nesouhlasí a mají o jejím řešení naprosto odlišnou představu. Podstatné je, že mechanismy, které utvářejí směnnou hodnotu a cenu, působí živelně bez ohledu na to, zda byly vědci správně pochopeny a popsány. Jejich „záhadnost“ nebrání tržnímu mechanismu, aby správně fungoval a plnil své funkce.

Na trhu je velice důležitým činitelem **cena** (angl. price, P), která plní řadu funkcí. Nejenže ceny vyjadřují hodnotu zboží a výrobních zdrojů a jejich prostřednictvím dochází k ustalování tržní rovnováhy, ale všem ekonomickým subjektům také signalizují, které statky a služby či výrobní faktory jsou na trhu ceněné a které nikoliv.

Informační funkce ceny

Ceny tudíž plní informační funkci a tím koordinují chování a rozhodování ekonomických subjektů na trhu. Např. při zdražení masa budou spotřebitelé omezovat jeho spotřebu a nahrazovat je levnější alternativou, např. cenově dostupnějšími uzeninami či mléčnými výrobky. Naplnění informační funkce je fakt, že je maso vzácnější.

Spotřebitelovo rozhodování a jednání je v souladu s cenovými relacemi, tudíž v uvedeném příkladu bude nahrazovat nyní dražší maso levnějším výrobkem. Pro spotřebitele to znamená úsporu při spotřebě výhodnějšího zboží, která představuje motivační funkci ceny.

Motivační funkce ceny

Jednáním spotřebitelů dochází ke zvýšení spotřeby mléčných produktů a snížení spotřeby masa, a proto výrobci opouští výrobu masa a realizují se raději ve výrobě mléčné produkce, kde očekávají efektivnější hodnocení svých výrobních zdrojů. Tím se naplňuje alokační funkce ceny i celého tržního mechanismu.

V souladu s uvedeným platí, že tržní cena má schopnost ovlivnit chování subjektů na trhu. Rovnovážná cena, která je na úrovni shody nabídky s poptávkou ($S = D$), se také označuje jako trh

čistící cena, jelikož má schopnost vyčistit trh od přebytných či nedostatečných nabídek a poptávek.

Z uvedeného vyplývá, že cenový mechanismus je nepostradatelný pro fungování tržní ekonomiky.

2.2.5 Konkurence

Tržní konkurence je proces střetu různých (mnohdy protichůdných) zájmů různých subjektů na trhu. Konkurenční prostředí je přitom základní a neoddělitelnou podmínkou pro zdravé fungování trhu. V rámci konkurence její aktéři sledují vlastní zájmy a cíle bez ohledu na cíle ostatních, většinou dokonce na jejich úkor.

Rozlišujeme několik typů konkurenčního boje:

- 1) konkurence na straně nabídky,
- 2) konkurence na straně poptávky,
- 3) konkurence napříč trhem.

Konkurence na straně nabídky je nejznámější formou konkurence. Představuje střet výrobců a jejich snahy na trhu prodat co největší množství zboží za co nejvýhodnějších podmínek. Výrobci zpravidla sledují cíl maximalizace zisku, ale mohou si klást za cíl např. snahu oslabit pozice svých konkurentů, dosáhnout většího podílu na trhu apod. Konkurenci na straně nabídky může být cenová, která spočívá ve zdánlivě nesmyslném snižování ceny zboží výrobcem s cílem zničit konkurenty, či necenová, při níž využívají řady metod od kvality, reklamy, přes obaly a slevy až po servis a služby navíc. Dále rozlišujeme konkurenci dokonalou a nedokonalou, jimž je později věnována celá kapitola tohoto textu.

Konkurence na straně nabídky

Konkurence na straně poptávky je střetem zájmu poptávajících na trhu. Každý spotřebitel chce nakoupit co nejvíce zboží co nejlevněji, aby dosáhl svého primárního cíle, maximalizace užitku. Tento typ konkurence se vyskytuje zejména při nedostatku zboží neboli, existuje-li převis poptávky nad nabídkou, tzn. poptávka je vyšší než nabídka.

Konkurence na straně poptávky

Veřejností méně vnímaným typem konkurence je konkurence napříč trhem. Přitom se jedná o logickou skutečnost, a sice strana nabídky a poptávky se spolu střetávají se svými protichůdnými zájmy. Spotřebitel chce koupit co nejvíce co nejlevněji, ale výrobce chce prodat také za co nejvýhodnějších podmínek. Podstatou je kompromisní řešení, aby výrobci nerealizovali přebytky,

musejí snižovat cenu podle zájmu poptávky. Poptávající si zas nepřejí nedostatek zboží na trhu, tudíž jsou ochotni přistoupit na vyšší cenu.

2.3 Typy trhů

Existuje mnoho různých **typů trhů**, které se rozlišují podle různých hledisek členění. Nejčastěji trhy třídíme na základě územního kritéria, které rozeznává místní, národní a světový trh. Dalším hlediskem je počet zboží, které je na trhu prodáváno. Pak se jedná o trh dílčí a agregátní. Podle předmětu koupě a prodeje se trhy člení na trhy finální produkce, jež obsahují trh výrobků a trh služeb, a trhy výrobních faktorů, které zahrnují trh práce, trh půdy a trh kapitálu.

Z hlediska územního rozlišujeme:

- **Trh místní** (oblastní respektive regionální): v minulosti tento trh tvořily již zmíněné jarmarky nebo několik obchůdků v malém městečku. Dnes je tato forma trhu výjimečná. Můžeme o ní hovořit v souvislosti s potravinami s krátkou dobou skladování, případně v souvislosti s některými krajovými „specialitami“ závislými na tradici nebo místních přírodních zdrojích (karlovarské oplatky, moravské sudové víno, ovčí sýr apod.).
- **Trh národní**, kterým rozumíme trh v rámci státního celku. Tyto trhy vznikly splynutím místních trhů, což bylo umožněno nejen dalším rozvojem dělby práce, ale i výrazným zvýšením dopravních možností. I přesto, že národní trhy existují mnohá desetiletí, k jejich splynutí jako u trhů místních doposud nedošlo. Příčinou je určitá autonomie národních trhů a ochranná funkce státu ve vztahu ke svým národním výrobcům.
- **Trh světový**, jehož existence je projevem té skutečnosti, že autonomie národních trhů je jen částečná. Přirozený vývoj dělby práce si vynutil specializaci nejen v rámci jednotlivých národních ekonomik, ale i v mezinárodním měřítku. Jejím výsledkem je mezinárodní obchod a světový trh.

Zatímco členění trhů podle jejich územní působnosti odpovídalo reálnému ekonomickému životu společnosti, jejich členění na jednotlivé typy je pouhou teoretickou abstrakcí, kterou si ekonomové vytvářejí pro, lepší pochopení některých souvislostí.

Z hlediska „počtu“ zboží, které na trhu sledujeme, rozlišujeme:

- **Trh dílčí**, na kterém se prodává a kupuje jediný druh zboží (trh vepřového masa, trh sportovní obuvi atp.); pomocí této kategorie můžeme definovat nabídku a poptávku jako základní tržní kategorie a jejich souvislosti.
- **Trh agregátní**, což je trh veškerého zboží.

Při vašem dalším studiu ekonomie je nezbytně nutné si neustále uvědomovat, na jakém trhu se ve svých úvahách nacházíte. Vyvarujete se tak mnoha chyb a nejasností.

Z hlediska předmětu koupě a prodeje trh členíme na:

- Trh výrobních faktorů, který je tvořen trhem práce, půdy a kapitálu;
- Trh peněz, který velmi těsně souvisí s trhem kapitálu;
- Trh výrobků a služeb neboli trh produktů, resp. Trh finální produkce.

 Σ

Dělbá práce je podstatnou skutečností pro vznik a vývoj trhu a znamená specializaci účastníků výroby na jednotlivé pracovní činnosti nebo pracovní operace. Se vznikem společenské dělby práce vzniká problém výměny činností mezi specializovanými výrobci. Rozvoj dělby práce a prohlubování specializace výrobců vedly ke vzniku trhu. Trh představuje ta oblast ekonomiky, ve které dochází k výměně činností mezi jednotlivými ekonomickými subjekty prostřednictvím směny zboží. Tato směna je zprostředkována penězi. Kvantitativní poměr, ve kterém se určité zboží směňuje na trhu s ostatními, nazýváme směnnou hodnotou. Specifickou formou směnné hodnoty je cena. Cena je směnná hodnota vyjádřena v penězích jako všeobecném ekvivalentu.

?

1. Jmenujte a popište jednotlivé formy dělby práce. Vysvětlete, jak dělba práce souvisí se vznikem trhu.
2. Charakterizujte trh a jeho členění.
3. Jaké jsou základní elementy trhu?
4. Jaké funkce peněz znáte?

Literatura k tématu:

- [1] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [2] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [3] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [4] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 3

Chování spotřebitele: užitečnost a poptávka

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat spotřebitele,
- objasnit ordinalistickou a kardinalistickou verzi užitečnosti,
- rozlišovat typy a druhy statků,
- vysvětlit princip elasticity poptávky,
- definovat přebytek spotřebitele.

Klíčová slova:

Spotřebitel, užitek, utopené náklady, užitečnost, kardinalistická a ordinalistická verze užitku, mezní užitek, zákon klesajícího mezního užitku, indifferenční křivka, linie příjmů, optimum spotřebitele, normální statky, nezbytné a méněcenné statky, substituty, komplementy, poptávka, elasticita poptávky, spotřebitelův přebytek.

3.1 Spotřebitel a jeho volba

Teorie spotřebitele se zabývá zkoumáním poptávkové strany trhu na trzích finální produkce. Ústřední postavou je **spotřebitel**, který na trh přichází s cílem uspokojit své potřeby prostřednictvím nákupu statků a služeb.

Východiskem teorie spotřebitele je subjektivní kategorie užitečnosti. **Užitek** je efekt plynoucí ze spotřeby statku či služby, který ukazuje směr spotřebitelských preferencí. Každý jedinec má různé potřeby, pociťuje jinou intenzitu uspokojení své potřeby, má jinak uspořádanu hierarchii svých potřeb dle jejich naléhavosti apod. Užitečnost ovlivňuje rozhodování spotřebitele v tom, jak vynaloží svůj důchod, který představuje jisté omezení.

Racionální spotřebitel při rozhodování o nákupu statku zvažuje dvě základní skutečnosti:

- užitek plynoucí ze spotřeby statku či služby a
- vynaložené výdaje na pořízení požadovaného statku či služby.

Vynaložené výdaje (náklady na nákup jednotlivých statků) jsou dány jejich tržními cenami. Obvykle se však spotřebiteli nabízí více příležitostí, mezi kterými se rozhoduje. Porovnává z hlediska uspokojení, které mu spotřeba přinese, a z hlediska vynaložených nákladů. Je důležité rozpoznat, které náklady brát v úvahu a které ne.

Z tohoto pohledu rozlišujeme dva typy výdajů (nákladů) spotřebitele:

1. **utopené náklady** - náklady, které nemůže spotřebitel ušetřit, ať už se rozhodne pro kteroukoli alternativu,
2. **náklady příležitosti** - výnosy (užitky), které spotřebitel obětuje, když se rozhodne pro nějakou alternativu místo jiné.

Otázku užitku (uspokojení) v ekonomii vyjadřujeme pomocí teorie užitečnosti, marginální a indifferenční analýzy.

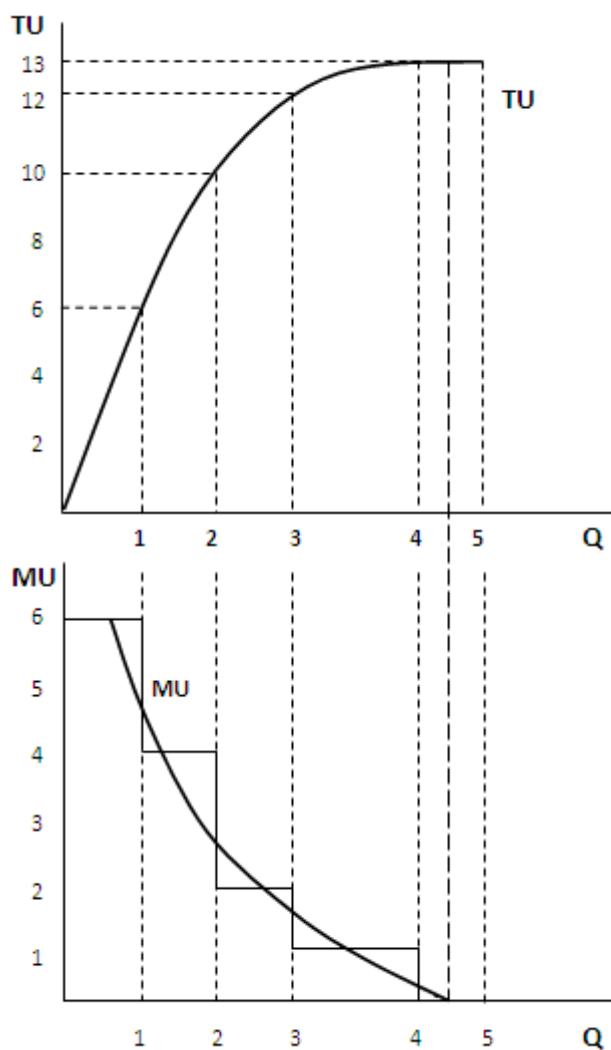
3.2 Užitečnost a její měření

Existují dva přístupy k užitečnosti, jejichž odlišnost spočívá v měřitelnosti užitku. V případě kardinalistického přístupu, užitek a užitečnost lze měřit, v případě ordinalistické verze je užitečnost kategorií neměřitelnou.

3.2.1 Kardinalistická verze měřitelnosti užitku

Jednotkou měření užitku je cena, kterou spotřebitel za daný statek platí. Podle toho, zda jsou výdaje na statek celkové anebo zda se jedná o přírůstek těchto výdajů, se rozlišuje užitek (užitečnost) celkový a mezní. **Celkový užitek** (angl. total utility, TU) je dán celkovým uspokojením potřeb, takže s rostoucím množstvím spotřebovaných statků užitečnost roste. Po dosažení bodu nasycení může klesat. **Mezní užitek** (angl. marginal utility, MU) jako každá jiná přírůstková veličina představuje změnu (zpravidla zvýšení) celkového užitku přidáním jednotky spotřebovávaného statku.

Důležitou vlastností mezního užitku je **zákon klesajícího mezního užitku**, který říká, že s růstem objemu spotřebovávaného zboží jeho mezní užitek klesá. Znamená to, že celkový užitek narůstá pomalejším tempem.

Obr. 3 Celkový a mezní užitek

Kardinalistická verze měřitelnosti užitku definuje rovnováhu spotřebitele jako rovnost mezního užitku (MU) a ceny (P). Je-li velikost mezního užitku stejný jako je výše ceny, spotřebitel nakupuje optimální množství zboží.

$$MU = P$$

Optimální kombinace je taková, při níž spotřebitel v rámci svého rozpočtového zboží nahradí ztrátu jednoho zboží větším množstvím jiného. Podmínkou rovnováhy spotřebitele je rovnost mezních užitků všech spotřebovávaných zboží ve vztahu k jejich cenám.

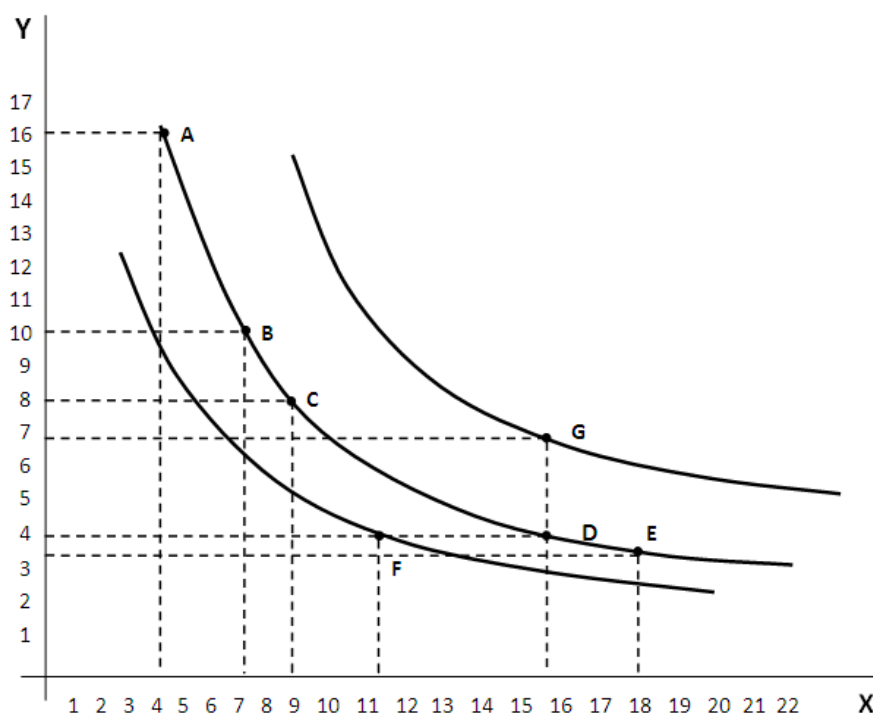
3.2.2 Ordinalistická verze neměřitelnosti užitku

Tato verze teorie užitku odmítá možnost jakkoli užitek a užitečnost měřit. Spotřebitel není schopen přesně stanovit, jak velký užitek mu spotřeba statku přináší. Dokáže však určit, která kombinace je pro něj užitečnější, tudíž posuzuje užitek plynoucí z kombinace statků. Určuje pak pořadí spotřeby jednotlivých statků, preference jejich kombinací podle velikosti užitku. Tento teoretický přístup k vyjádření užitku využívá tzv. indifferenčních křivek.

Indifferenční křivka (angl. indifference curve, IC) představuje možnou kombinaci statků x a y se stejnou velikostí celkového užitku. Je to klesající křivka, jejíž sklon je dán poměrem mezních užitků statků a nazývá se mezní míra substituce ve spotřebě (MRS_c). Mezní míra substituce vyjadřuje poměr, v němž je možno vzájemně nahrazovat statek X a statek Y , aniž se spotřebiteli mění jeho užitek.

$$MU_x / MU_y = MRS_c$$

Pro každou dvojici statků lze zakreslit celou řadu křivek, které jsou seřazeny vzestupně od počátku (tzv. vrstevnice uspokojení). Jsou-li indifferenční křivky zaznamenány do jednoho grafu, označujeme jejich soubor za indifferenční mapu, která ukazuje vrstevnice uspokojení neboli seřazení preferencí spotřebitele. Čím vzdálenější je indifferenční křivka od počátku, je uspokojení spotřebitele vyšší.

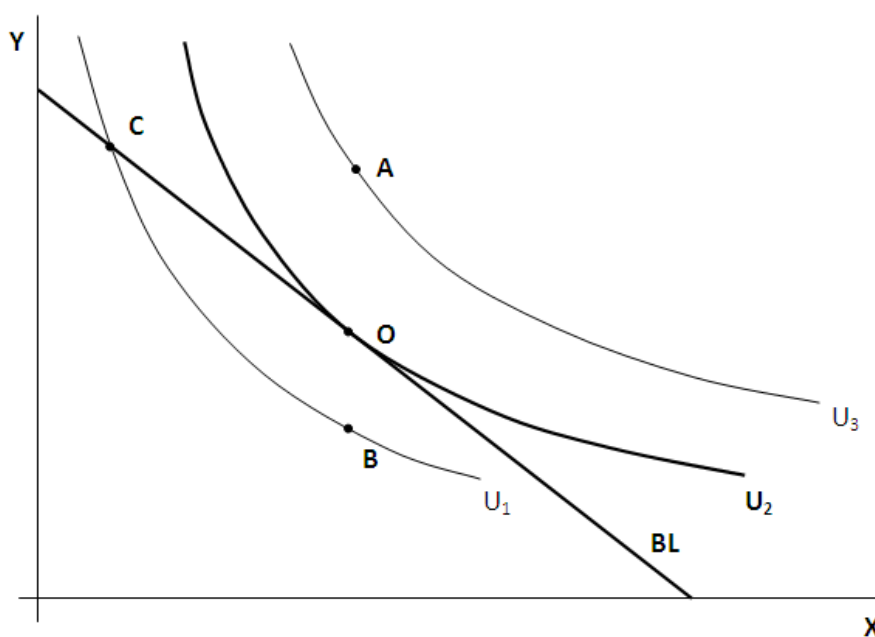
Obr. 4 Mapa indifferenčních křivek

Pro nalezení rovnováhy (optima) spotřebitele je nutné znát jeho rozpočtové omezení, kterým je velikost důchodu. Konkrétně jde o částku, kterou chce na statky x a y vynaložit, jakož i ceny jednotlivých statků. Pak je možné sestavit tzv. **linii příjmů** (BL), která zobrazuje maximálně dostupné kombinace rozdělení důchodu spotřebitele na nákup dvou statků (x a y). Linie příjmů je přímka (úsečka), jejíž sklon BL je dán poměrem cen statků x a y neboli mezní mírou substituce ve směně. Pro linii příjmů platí:

$$P_x/P_y = MRS_e$$

Rovnováhou (optimum) spotřebitele označujeme takovou situaci, ve které spotřebitel maximalizuje svůj užitek při daném důchodu a cenách statků. Spotřebitel tudíž nachází takovou kombinaci statků, která při daném důchodu a cenách uspokojuje jeho potřeby co nejlépe.

$$MRSc = MRSe$$

Obr. 5 Rozpočtové omezení a rovnováha spotřebitele

Na obrázku 5 sestavená rovnováha je optimální kombinací nákupu statků x a y s vynaložením celého rozpočtu a spotřebitel dosahuje maximálního užitku. Kombinace, které leží nad indifferenční křivkou (U_2), jsou pro daného spotřebitele nedostupné, nemá na ně dostatek zdrojů. Všechny ostatní kombinace, které se nacházejí pod linií rozpočtu či pod U_1 jsou cenově dostupné, avšak přinášejí nižší míru užitku.

Rovnovážný stav je v reálném životě výjimečnou situací. Velmi často dochází z různých důvodů k vychýlení z této rovnováhy. Faktory působícími na změnu rovnovážného stavu jsou např. výše a změny důchodu (příjmu) domácnosti, změny cen statků X a Y , či samotná preference spotřebitele, charakter statku apod.

3.3 Druhy statků

Obě verze teorie spotřebitele jsou platné pro normální typ statků, pro takový statek, který spotřebitel preferuje, jeho nákupem a spotřebou uspokojuje svou potřebu a zvyšuje svůj užitek a zpravidla platí, že při snížení ceny nakoupí více tohoto zboží. Někdy těmto statkům říkáme **žádoucí statky** (angl. goods).

Normální statky se dělí na:

- 1) nezbytné, které spotřebitel nakupuje zpravidla nezávisle na výši jeho důchodu a
- 2) luxusní, které si naopak dopřává, pokud je jeho příjem vyšší.

Další skupinou statků jsou statky **nežádoucí** (angl. bads), jejichž spotřeba snižuje užitek spotřebitele. Někdy hovoříme o statcích, které však jsou žádoucí pro spotřebitele s nízkým důchodem (příjmem).

Statky, jejichž spotřeba nemá vliv na velikost spotřebitelova užitku, se nazývají lhostejné (neutrální) statky. Množství těchto statků a jejich spotřeba jsou spotřebiteli lhostejné.

Statky lze dělit také podle toho, jaký mají vzájemný vztah. Z tohoto hlediska rozlišujeme tři typy statků:

- 1) **nezávislé statky** – jsou takové, jejichž spotřeba nezávisí na spotřebě jiného statku, změna ceny jednoho zboží nemá zvláštní vliv na poptávku po jiném zboží,
- 2) **substituty** – jsou druhy zboží navzájem zaměnitelná, nahraditelná, zpravidla spotřebovávána zvlášť a růst ceny jednoho vyvolá poptávku po druhém,
- 3) **komplementary** - jsou spotřebovávány současně v určitém relativně stabilním poměru, vzájemně se doplňují a růst ceny jednoho vyvolá pokles poptávky u druhého.

Navíc se setkáváme s označením dokonalý substitut a dokonalý komplement. Dokonalý substitut je takový druh zboží, který lze v naprosto stejném poměru nahradit jiným zbožím, např. jedna houska za jeden rohlík. K dokonalým komplementům řadíme zboží, které se vzájemně doplňuje v přesném poměru, např. mobil a jeho nabíječka.

Tvar indifferenčních křivek je velmi závislý na tom, jakou kombinaci statků zaznamenáme na osy souřadnic. Jinak bude vypadat křivka dvou substitutů, jinak křivka statku žádoucího a neutrálního.

3.4 Poptávka a její odvození

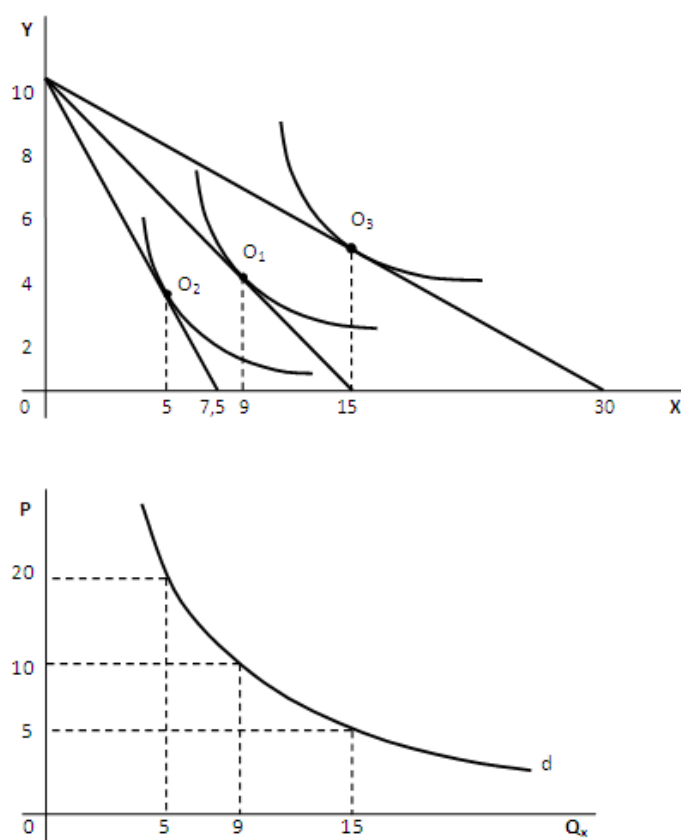
Spotřebitelé na trhu výrobků a služeb vytvářejí poptávku. **Poptávka** již byla definována jako funkční nepřímý úměrný vztah mezi cenou a množstvím, které se na trhu poptává. Poptávku lze odvodit na základě poznatků z minulé podkapitoly. Každé úrovni ceny zboží x odpovídá jiná rozpočtová linie, která se dotýká jiné indifferenční křivky. Cena statku totiž mění sklon rozpočtové linie. Zároveň každé ceně zboží x odpovídá jiný bod rovnováhy, tedy i jiný objem poptávaného množství. V grafu jsou to body optima, které jejich propojením vytvoří cenovou spotřební křivku (PCC). Cenová spotřební křivka „zachycuje všechny spotřební koše, při nichž spotřebitel maximalizuje svou užitečnost

v okamžiku, kdy dochází ke změně ceny jednoho ze statků obsažených v tomto spotřebním koší".⁵ Uvedené skutečnosti ilustrují funkční vztah ceny a poptávaného množství. Platí tedy: $Q_x = f(P_x)$

Poptávka je však závislá kromě ceny statku (P_x) i na dalších faktorech, zejména je to výše jeho příjmu (angl. income, I) a ceny jiných druhů zboží ($P_y, P_z, \dots$):

$$Q_x = f(P_x, I, P_y, P_z, \dots)$$

Kromě těchto základních faktorů to může být řada dalších, jako např. spotřebitelský vkus, preference podle věku a pohlaví, móda, sezónní vlivy, klimatické podmínky a další. Uvedené faktory mají vliv na tvar a posuny křivky poptávky nebo na změnu poptávaného množství. Posun vlevo, směrem k počátku os souřadnic znamená pokles poptávky a je vyvolán např. snížením důchodu spotřebitele, snížením cen substitutů (podobných výrobků se srovnatelným užitekem pro spotřebitele), či zhoršením kvality dané produkce.

Obr. 6 Odvození poptávkové křivky

⁵ TULEJA, P. *Základy mikroekonomie*. Brno, 2005, str. 62

3.4.1 Elasticita (pružnost) poptávky

Pro poptávku platí zákon klesající poptávky, který říká, že s růstem ceny klesá poptávané množství. Mimoto také platí, že intenzita změny množství v závislosti na změně ceny se u různých zboží liší. Míru této intenzity neboli citlivost reakce spotřebitelů na změny cen jednotlivých druhů zboží a na změny důchodu měří **elasticita (pružnost) poptávky**.

Rozlišujeme tři základní typy elasticit:

- cenová,
- důchodová,
- křížová.

Cenová pružnost poptávky se vyjadřuje jako poměr procentní změny množství k procentní změně ceny daného statku nebo služby. K vyjádření cenové pružnosti slouží její koeficient (e_{DP}), který udává procentní změnu poptávaného množství ku procentní změně ceny zboží:

$$e_{DP} = \Delta Q / \Delta P$$

Podle koeficientu e_{DP} pak rozlišujeme poptávku:

- nepružnou (popř. dokonale nepružnou) $e_{DP} > -1$, poptávka je neelastická, změna ceny vyvolá menší procentní změnu množství,
- pružnou (popř. dokonale pružnou), $e_{DP} < -1$, poptávka je elastická, cena se mění o menší procento než množství, tj. reakce spotřebitele je větší,
- jednotkově pružnou, $e_{DP} = -1$, pak je poptávka jednotkově elastická, tzn. cena i množství se mění ve stejné proporci.

Někdy je hodnota koeficientu větší než nula ($e_{DP} > 0$), pak jde o tzv. Giffenův statek, u něhož platí, že s poklesem ceny klesá také jeho poptávané množství. Giffenův (méněcenný) statek je různý pro různá rozpočtová omezení, zpravidla však platí, že stává-li se podřadné zboží stále levnějším a roste-li spotřebiteli reálný nebo nominální důchod, přestává projevovat zájem o tento statek.

Cenovou elasticitu kromě samotné ceny statku ovlivňuje řada jiných faktorů. K nim patří např. povaha potřeb, jak vysoko v hierarchii potřeb daný statek stojí, je-li nezbytný či luxusní, nebo podíl výdajů na daný statek, existence a dostupnost substitutů apod. Elasticita se mění též v důsledku časového hlediska, v různém období a v různé délce období je elasticita různá.

Důchodová elasticita poptávky vyjadřuje závislost změn poptávaného množství na změnách nominálního důchodu spotřebitele. Koeficient důchodové elasticity poptávky (e_{DI}), se vyjadřuje jako:

$$e_{DI} = \Delta Q / \Delta I$$

Podle toho, o jaký druh statku se jedná, může být důchodová elasticita:

- kladná ($e_{DI} > 0$) – platí pro normální statky včetně luxusních,
- záporná ($e_{DI} < 0$) – v případě statků méněcenných včetně Giffenova statku.

Křížová elasticita poptávky vyjadřuje závislost změn poptávaného množství na změnách cen jiných druhů zboží, které spotřebitel nakupuje. Koeficient křížové elasticity poptávky (e_c), se vyjadřuje jako:

$$e_c = \Delta Q / \Delta P_y$$

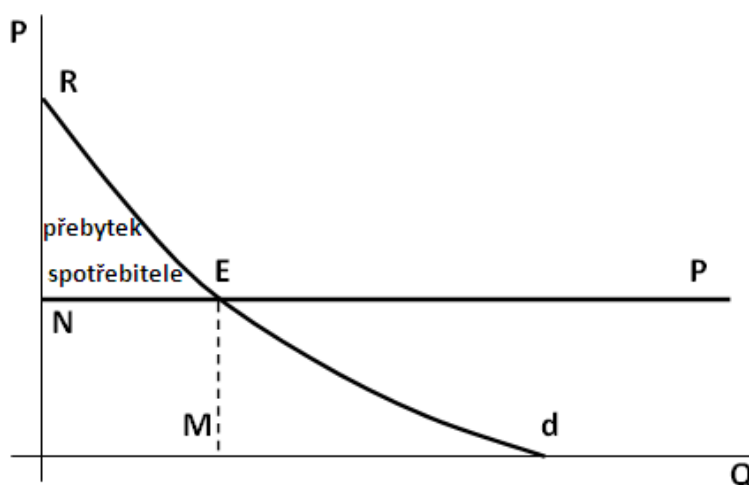
Křížová elasticita může nabývat kladných a záporných hodnot podle toho, o jaké statky se jedná. Kladná je v případě substitutů a záporná v případě komplementárního zboží.

3.4.2 Spotřebitelův přebytek

Spotřebitelův přebytek je rozdíl mezi cenou, jakou by byl spotřebitel ochoten maximálně zaplatit a cenou, kterou na trhu skutečně platí.

Prakticky to znamená, pokud výrobek stojí např. 130 Kč a spotřebitel je ochoten zaplatit 200 Kč, jeho přebytek činí 70 Kč. Sečteme-li takto všechny přebytky poptávajících spotřebitelů, dostaneme spotřebitelský přebytek dané poptávky.

Graficky je to plocha zhruba trojúhelníkového tvaru, která je ohraničená rovnoběžnou spojnicí rovnovážné ceny na křivce poptávky s osou ceny (y), osou ceny a křivkou poptávky. Matematicky jde o příslušný integrál.

Obr. 7 Přebytek spotřebitele

Na trhu finální produkce spotřebitelé představují poptávkovou stranu trhu a svým chováním – nákupem zboží a služeb – se snaží maximalizovat svůj užitek plynoucí ze spotřeby této produkce. Užitek je subjektivní kategorií, která podle kardinalistické verze je měřitelná a podle ordinalistů měřitelná není. Také záleží na konkrétním typu statku, podle čehož pak spotřebitel je schopen stanovit míru uspokojení svých potřeb. Charakter statku také ovlivňuje intenzitu elasticity poptávky, která měří citlivost reakce spotřebitele na změnu ceny anebo důchodu.

1. Definujte spotřebitele jako racionální subjekt na poptávkové straně trhu. Proč často slýcháme pojem suverenita spotřebitele?
2. Vysvětlete, za jakých podmínek nastane situace, že celkový užitek plynoucí ze spotřeby začne klesat. Co se děje s příslušným mezním užitekem?
3. Vysvětlete, co je to linie rozpočtu a jak ji zaznamenáváme do grafu.
4. Charakterizujte tzv. optimum spotřebitele a zakreslete do grafu.
5. V čem spočívá elasticita poptávky a jak rozeznáme, jedná-li se o poptávku pružnou či nepružnou?
6. Na příkladu popište, co představuje spotřebitelský přebytek.

Literatura k tématu:

- [1] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [2] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [3] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [4] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 4

Chování výrobce: Náklady a nabídka

Po prostudování kapitoly budete umět:

- jmenovat základní východiska teorie firmy a definovat firmu,
- rozlišovat typy a druhy nákladů a příjmů firmy, zisku a jejich vztahy,
- vysvětlit bod uzavření firmy v krátkém období,
- objasnit přebytek výrobce.

Klíčová slova:

Firma, produkční funkce, celkový produkt, mezní produkt, náklady – explicitní, implicitní, celkové, fixní, mezní, průměrné, variabilní, obálková křivka, izokvanta, izokosta, mezní míra technické substituce, nákladové optimum firmy, celkový, průměrný a mezní příjem, zisk, čistý, účetní a normální zisk, rovnováha firmy, bod uzavření firmy v krátkém období, křivka nabídky firmy, přebytek firmy (výrobce), cenová elasticita nabídky, alternativní cíle firem.

4.1 Základní východiska teorie firmy

Na trhu výrobků a služeb nabídku produkce vytvářejí firmy (podniky), které vystupují v roli prodávajících. Pro analýzu nákladů a příjmů firmy a zkoumání volby výrobní technologie je třeba vymezit základní skutečnosti (omezení)⁶:

1. **Časový horizont** – faktor času má význam pro definování a vývoj některých veličin, zejména nákladů. Tradičně rozlišujeme krátké a dlouhé období, objevuje se však i následující vnímání času:
 - **velmi krátké období** – nelze měnit vstupy tj. žádné výrobní faktory,
 - **krátké období** – firma může měnit pouze jeden vstup, variabilním faktorem je zpravidla práce,
 - **dlouhé období** – všechny vstupy jsou proměnlivé, firma může rozhodovat o objemu všech výrobních faktorů,
 - **velmi dlouhé období** – v otázce výrobních zdrojů se projevuje vliv vědeckotechnického pokroku, zavádějí se nové technologie a výrobní postupy, mění se struktura výroby.
2. **Tržní omezení** (na straně poptávky) – firma je ve svém rozhodování o objemu výroby limitována spotřebitelem, respektive velikostí poptávky po produkováném statku.
3. **Ekonomické omezení** (na straně nákladů) – je spjata s tvorbou produkce, kterou firma realizuje s určitými náklady a v úvahu musí také brát svoje konkurenty.
4. **Technologické omezení** – firma má k dispozici dostupné výrobní postupy, které jsou dány vyspělostí a technologickou úrovní v daném oboru.

Firmu můžeme definovat jako ekonomický subjekt, který se specializuje na určitou výrobu, tj. na přeměnu zdrojů (výrobních vstupů) ve statky nebo na činnost vedoucí k poskytování služeb. Firma v rámci své činnosti nakupuje výrobní zdroje, respektive výrobní faktory (VF) za účelem výroby, organizuje jejich přeměnu (respektive jejich spojení) ve statky a služby (výstup, finální produkci), které pak prodává na trzích finální produkce. Pro svůj výstup pak hledá uplatnění na trhu, kde realizuje jeho prodej zpravidla s cílem maximalizovat zisk. V mikroekonomické teorii vnímáme firmu jako produkční jednotku, která se pohybuje v daném ekonomickém prostředí a v určitých

⁶ Srov. TULEJA, P., NEZVAL, P. MAJEROVÁ, I. Základy mikroekonomie. 2005, str. 73

technologických podmínkách, samostatně kalkuluje, nakupuje výrobní faktory (vstupy) a v rámci výše zmíněných omezení přetváří vstupy na výstupy, které pak na trhu prodává.

Vznik firmy je determinován několika skutečnostmi, jsou jimi:

- úspory z rozsahu – firma realizuje úspory z rozsahu, neboť výrobní náklady většinou s rostoucím objemem výroby klesají,
- nutnost fondů – zahájení výroby, vývoj výrobků či zavedení inovací a nových technologií vyžadují mnohdy obrovský objem finančních prostředků, které může nakumulovat pouze firma, jednotlivec by toho nebyl schopen,
- nutnost řízení – veškeré ve firmě probíhající činnosti je třeba organizovat, řídit a v neposlední řadě kontrolovat.

4.2 Produkční analýza – výroba v krátkém období

Přetváření vstupů (výrobních faktorů) ve výstupy (finální produkci) lze znázornit za pomoci **produkční funkce**. Jde o vztah mezi maximálním množstvím produkce a k výrobě požadovanými vstupy za daných technologických podmínek.

Produkční funkci označujeme též jako **celkový produkt** (angl. total product, TP). Je to celkové množství vyrobeného výstupu ve fyzických jednotkách, funkční závislost mezi množstvím výrobků x a výrobních vstupů půdy (A), práce (L), kapitálu (K) a technologií (t):

$$Q_x = f(A, L, K, t)$$

V krátkém období pak:

$$Q_x = f(L)$$

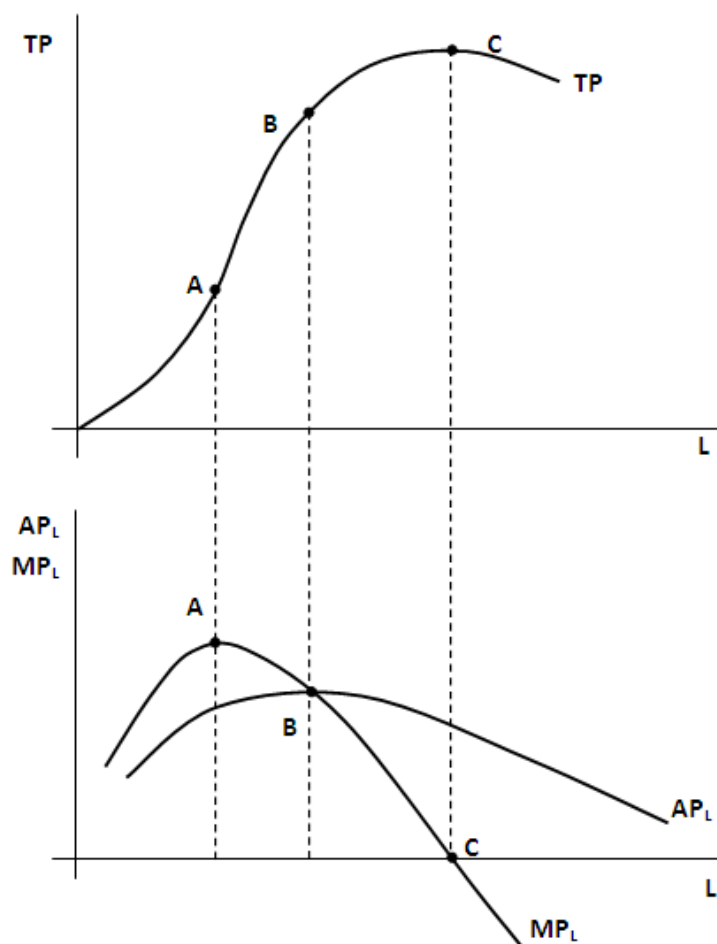
Jak bylo uvedeno výše, v krátkém období je variabilní pouze jeden ze vstupů a tím je práce.

Dále rozeznáváme **mezní produkt** (MP), který udává, o kolik se zvýší celková úroveň produkce, přidáme-li jednu jednotku vstupu. Tuto závislost zapisujeme takto:

$$MP = \Delta TP / \Delta F$$

Funkce mezního produktu, jak ukazuje obr. 8, je zpočátku rostoucí a od určitého bodu klesající. Jde o zachycení a projev zákona klesajících výnosů, který říká, že „...pokud firma při výrobě postupně

zvyšuje pronajímané množství variabilního výrobního faktoru, jež kombinuje s daným množstvím fixního vstupu, pak od určitého bodu (bod A) se začnou přírůstky dodatečného produktu postupně snižovat⁷. Znamená to tedy, že celkový produkt roste stále pomaleji tím, že mezní produktivita faktoru klesá.

Obr. 8 Celkový, mezní a průměrný produkt

V případě krátkodobé produkční funkce využíváme také kategorii průměrného produktu (AP), který je množství produkce ve fyzických jednotkách, které připadá na jednotku výrobního faktoru.

$$AP = TP/F$$

⁷ TULEJA, P., NEZVAL, P., MAJEROVÁ, I. *Základy mikroekonomie*. 2005, str. 77

4.3 Pojetí nákladů firmy v krátkém období

Firma k realizaci své činnosti spotřebovává výrobní faktory, za které odvádí příslušné platby, čímž firmě vznikají náklady.

Náklady jsou finanční částky vynaložené na pořízení vstupů, spojené s výrobou produkce určené k prodeji na trhu. Jejich výše je závislá na množství a zejména cenách využívaných výrobních faktorů, na jejich kombinaci, kvalitě a dostupnosti. Existuje celá řada nákladů, které můžeme třídit podle různých hledisek třídění či různého úhlu pohledu. Některé nákladové položky nabývají samostatného významu pro rozhodování firem, jiné jsou relativně zanedbatelné.

K jednoduššímu pojetí patří jejich rozdělení na **variabilní** (angl. variable cost, VC) a **fixní náklady** (angl. fixed cost, FC), jejichž sečtením dostaneme **celkové náklady** (angl. total cost, TC).

$$TC = VC + FC$$

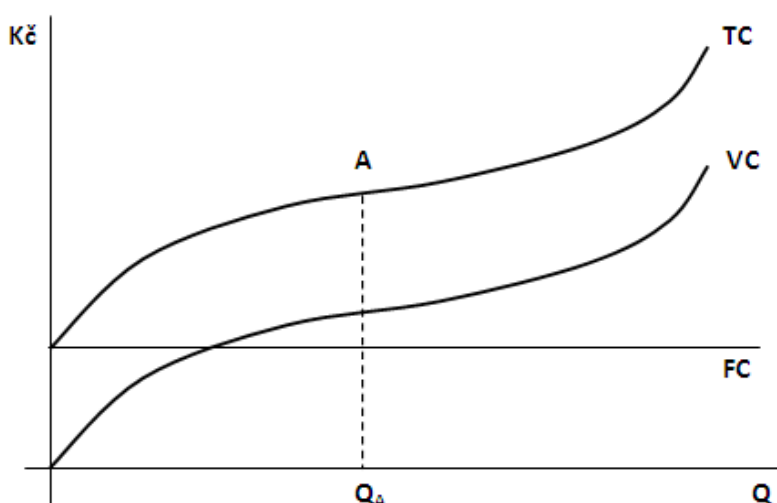
Jelikož fixní náklady zpravidla představují náklady na kapitál a variabilní jsou náklady na nájem pracovní síly, lze výše uvedenou rovnici zapsat jako:

$$TC = r \cdot K_{\text{fix}} + w \cdot L$$

kde K, L jsou výrobní faktory kapitál a práce, r je cena kapitálu a w cena práce (mzdová sazba). Fixní náklady lze graficky zachytit jako přímku rovnoběžnou s osou x, která se nachází na peněžní úrovni těchto nákladů a variabilní náklady potom jako rostoucí křivku. Celkové náklady jsou jejich součtem, tudíž jejich křivka kopíruje tvar variabilních nákladů. Jmenované typy nákladů jsou zakresleny v obrázku 9.

Variabilita nákladů souvisí se samotnou výrobou, jsou-li přímo závislé na množství vyrobené produkce, jsou náklady variabilní (např. suroviny a materiál, práce apod.). Je-li zapotřebí je platit stále, ať už firma vyrábí jakékoli množství produkce anebo i když firma momentálně nevyrábí, jde o náklady fixní, někdy označované jako režijní či zapuštěné (nájemné budov, zálohové platby aj.). Uvedené náklady mají svou jednotkovou podobu, pak hovoříme o **průměrných nákladech** (AC), **průměrných variabilních** (AVC) nebo **průměrných fixních nákladech** (AFC). Jedná se o částku konkrétních nákladů připadající na jednotku produkce (Q).

$$AC = AVC + AFC$$

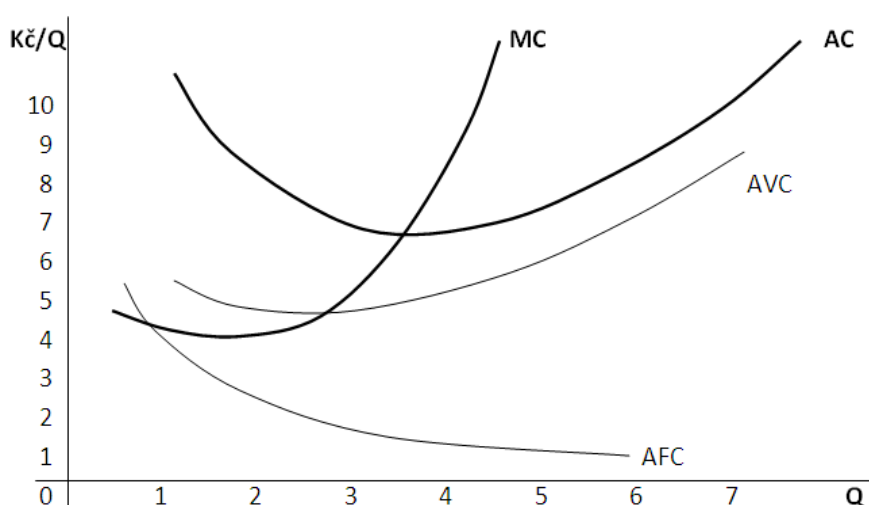

Obr. 9 Celkové, variabilní a fixní náklady

Další hledisko nákladů je třídit na **explicitní a implicitní**. Explicitní náklady jsou veškeré reálně vynaložené náklady, které jsou zanesené v účetnictví. Implicitní náklady jsou náklady obětované příležitosti, které firma reálně neplatí, přesto je vede v patrnosti. Jde o ušlé výnosy z užití omezených zdrojů právě v dané firmě určitým způsobem a nikoli jiným, alternativním.

V neposlední řadě je třeba znát **náklady mezní**, které označujeme jako náklady dodatečné či přírůstkové, tzn. o přírůstek celkových nákladů, který je třeba k rozšíření výroby o jednu jednotku produkce.

$$MC = TC_2 - TC_1 = \Delta TC / \Delta Q$$

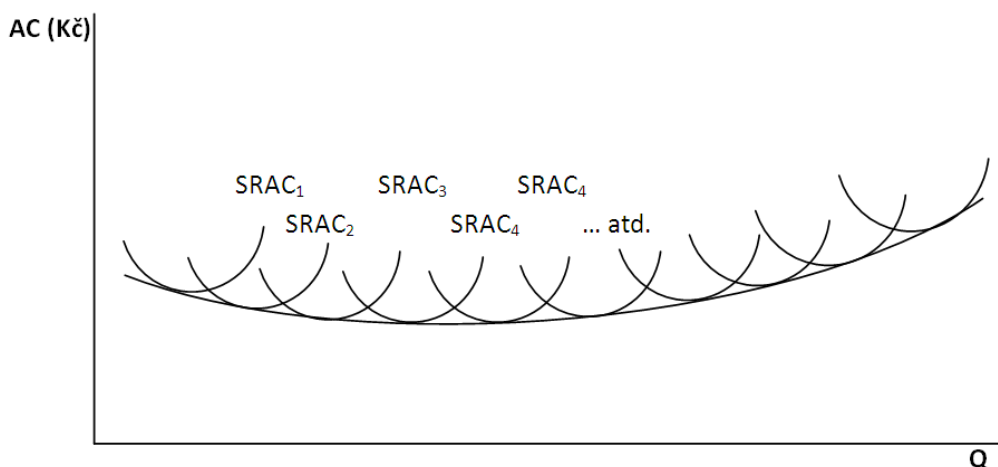
Obr. 10 Průměrné a mezní náklady

Z obrázku 10 vyplývá několik souvislostí, které objasňují vztah jednotlivých typů nákladů. Mezní náklady totiž ovlivňují vývoj nákladů průměrných. Křivka MC protíná křivky AC i AVC zespodu v jejich minimu, což ukazuje, že jsou-li MC menší než náklady průměrné, vyžaduje výroba každé další jednotky produkce náklady nižší než jednotka předcházející. V opačném případě, tedy převyšují-li mezní náklady průměrnou výši nákladů, je možné dodatečnou jednotku produkce vyrobit pouze s vyššími náklady, než činí jejich průměr, a proto průměrné náklady rostou.

Rovnost MC a AC odpovídá takovému objemu finální produkce, který lze vyrobit s nejnižšími (minimálními) průměrnými náklady. Tuto situaci označujeme jako výrobní efektivnost firmy.

Nákladové křivky SAC jsou krátkodobé křivky průměrných nákladů, platí tedy v krátkém období. V důsledku investic firmy v dlouhém období a změny zapojení výrobních faktorů se mění i úroveň finální produkce, kterou lze vyrobit s nejnižšími průměrnými náklady a vzniká dlouhodobá křivka průměrných nákladů LAC (tzv. obálková křivka).

Obálkovou křivku neboli dlouhodobou křivku průměrných nákladů LAC zachycuje graf na obrázku 11. Tvar křivek krátkodobých průměrných nákladů (SRAC) vyplývá z působení zákona klesajícího mezního produktu, který platí právě v krátkém období. V dlouhém období je tvar křivky dlouhodobých průměrných nákladů protáhlejší, křivka tzv. obaluje krátkodobé křivky zespoda. Její tvar je důsledkem úspor a nákladů z rozsahu.⁸

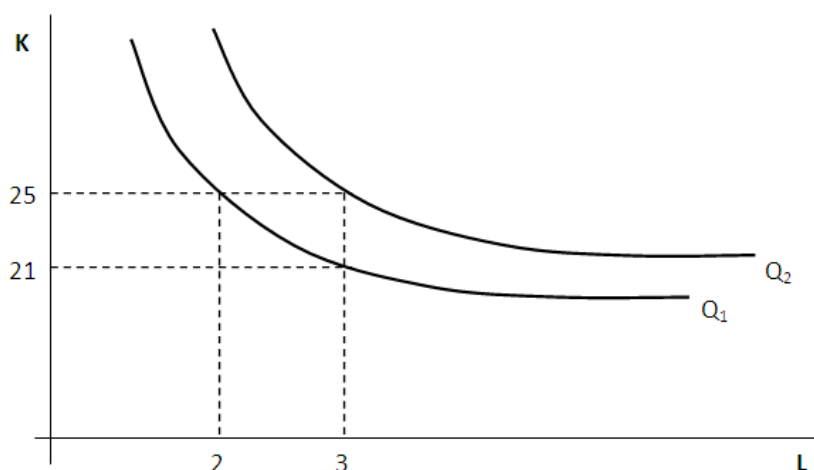

Obr. 11 Průměrné náklady v dlouhém období

⁸ Srov. JUREČKA a kol. *Mikroekonomie*. 2010, str. 157

4.4 Náklady a produkce firmy v dlouhém období – izokvantová analýza

V dlouhém období, jak již víme, je možné měnit všechny vstupy do výroby. Proměnlivost všech vstupů (respektive při rovinném zobrazení dvou – práce a kapitálu) můžeme znázornit pomocí tzv. izokvant. **Izokvanta** je izoproduktová klesající křivka, která představuje všechny kombinace výrobních faktorů, jejichž pomocí lze vyprodukovat stejné množství produkce. Vyjadřuje vztah dvou výrobních faktorů – práce a kapitálu. Do grafu lze zaznamenat více křivek, které společně nazýváme mapa izokvant. Každá izokvanta v grafu výše položená představuje větší objem produkce, jak lze vidět na obr. 12.

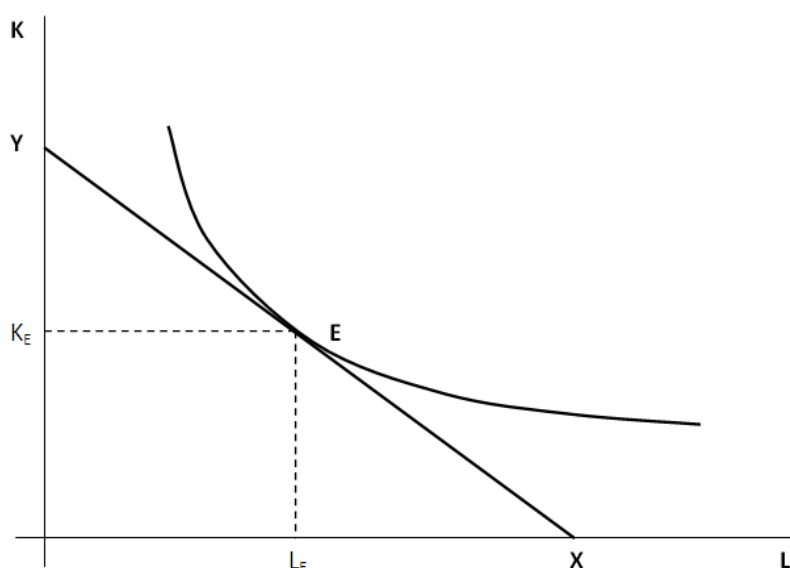
Obr. 12 Mapa izokvant

Sklon izokvanty je dán poměrem mezních produktů práce a kapitálu neboli poměr, v němž je firma ve svém výrobním procesu schopna nahradit kapitál prací, aniž by se změnil objem vyráběné produkce. Tomuto vztahu říkáme mezní míra technické substituce kapitálu prací ($MRTS_{LK}$).

$$MRTS = MP_L / MP_K$$

K určení optimálního stavu firmy je třeba definovat tzv. **izokostu** (CL) čili izonákladovou přímkou, která představuje linii stejných celkových nákladů a je dána poměrem cen výrobních faktorů. Pro určení **nákladového optima** firmy v dlouhém období je podstatná rovnost sklonu izokvanty a izokosty, tedy:

$$MRTS = MP_L / MP_K = P_L / P_K$$

Obr. 13 Nákladové optimum firmy

Za optimální výrobu můžeme považovat takovou situaci, kdy poslední na jednotlivé výrobní faktory vynaložená peněžní jednotka přinese stejný přírůstek produkce. Graficky si to lze představit jako bod dotyku izokvanty a izokosty, respektive izokvanta se dotýká nejnížší dostupné izokosty (snaha o minimalizaci nákladů firmy). Na obrázku 13 je nákladové optimum vyznačeno bodem E. V tomto bodě platí, že se mezní míra technické substituce (sklon izokvanty) rovná poměru cen výrobních faktorů (sklonu izokosty).

4.5 Charakteristika příjmů a zisku firmy

Příjmy firmy patří k důležitým ukazatelům, které společně s náklady a jejich vzájemným porovnáváním ještě nabývají na významu. Příjmy firma získává za realizaci prodejů své produkce. K výpočtu jednotlivých typů příjmů je třeba znát cenu za jednotku produkce (P) a množství prodaných výrobků (Q).

Veškeré peněžní příjmy, které firma realizuje (tržby) jsou označovány jako **celkové příjmy** (angl. total revenue, TR) a jednoduchý vztah pro jejich výpočet vypadá takto:

$$TR = P \cdot Q$$

Průměrný příjem (average revenue, AR) je peněžní částka připadající na jednotku prodané produkce. Jelikož $TR = P \cdot Q$, $AR = TR/Q$, tedy $P \cdot Q/Q$. Z toho vyplývá, že **průměrný příjem** je roven ceně produkce:

$AR = P$. Grafickým znázorněním průměrného příjmu je přímka, která je horizontální v případě neměnné výše ceny a právě na její úrovni, anebo křivka vyjadřující závislost mezi cenou a objemem prodané produkce stejně jako je tomu u poptávky.

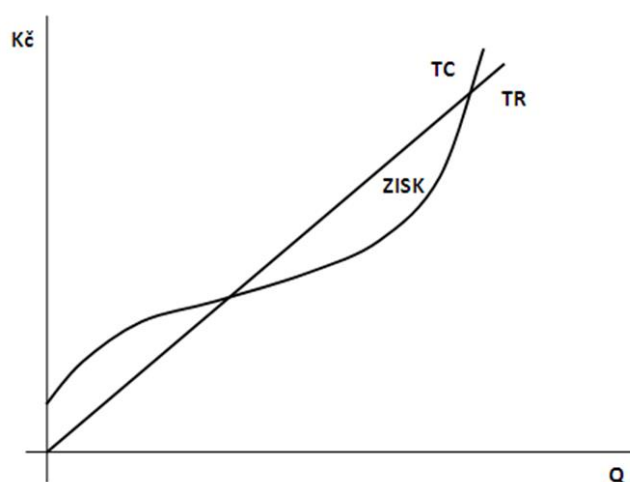
Analyzujeme příjmy firmy, je třeba uvést také kategorii mezních příjmů (marginal revenue, MR). **Mezní příjem** je přírůstková veličina, která znamená dodatečný příjem neboli přírůstek celkového příjmu vyvolaný změnou vyrobeného množství produkce o jednotku.

$$MR = \Delta TR / \Delta Q$$

Tvar křivky mezního příjmu je závislý na typu konkurence, respektive na proměnlivosti výše ceny. Je-li cena stálá a s růstem produkce se nemění, odpovídá tvaru mezních příjmů přímka rovnoběžná s osou x a totožná s přímkou průměrných příjmů ležící na úrovni ceny. V případě, že se cena mění, výrobce ji je schopen jakkoli ovlivnit, tak je grafickým znázorněním mezních příjmů klesající křivka, která je dvakrát strmější než křivka příjmů průměrných.

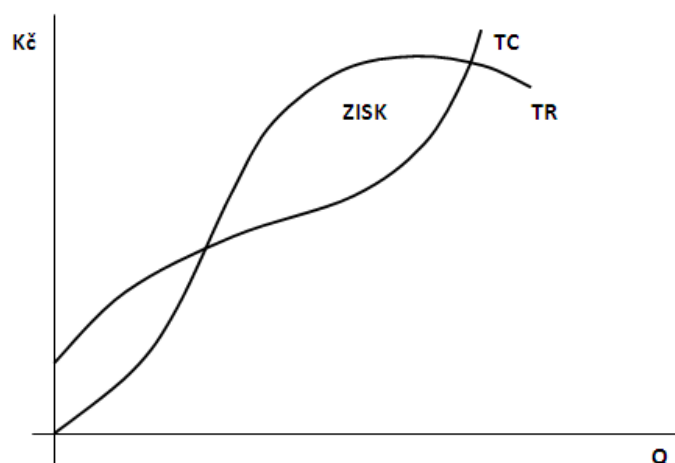
Každému množství realizované produkce odpovídá příslušná úroveň celkových příjmů a celkových nákladů. Vypočtením rozdílu mezi oběma veličinami zjistíme výši zisku firmy. Záporný výsledek tohoto rozdílu znamená ztrátu. **Zisk** (profit, π) je:

$$\pi = TR - TC$$

Obr. 14 Příjmy firmy a zisk v případě konstantní ceny (dokonalá konkurence)

Obrázky 14 a 15 ukazují funkci ceny při tvorbě zisku. Zatímco příjmy firmy v dokonale konkurenčním prostředí mají v důsledku konstantní výše ceny lineární průběh, v nedokonalé konkurenčních podmínkách nabývají tvar křivky. Také velikost zisku se odvíjí od typu konkurence.

Obr. 15 Příjmy a zisk firmy v případě proměnlivé výše ceny (nedokonalá konkurence)

Tento jednoduchý výklad je nutno doplnit o druhy zisku, které představují různé pojetí celkových nákladů. **Účetní zisk** je takový zisk, v němž se promítají pouze účetně zaznamenané a reálně vynaložené náklady spojené s realizací produkce, které jsou označovány jako explicitní náklady. Jiné pojetí zisku bere v úvahu také implicitní náklady, které znamenají vyšší úroveň celkových nákladů, neboť zahrnují také veškeré náklady spojené s užíváním výrobních faktorů, za něž firma ve skutečnosti neplatí (alternativní využití faktorů ve vlastnictví podnikatele). Odečtením implicitních nákladů od účetního zisku získáme tzv. **čistý ekonomický zisk**.

Existují tři teorie, proč firmy dosahují zisku:

- kompenzační a funkcionální teorie chápe zisk jako platbu podnikateli za jeho aktivitu a podstoupené riziko (u firem v individuálním vlastnictví),
- monopolní teorie chápe zisk jako výsledek nějaké výhody (výsadního postavení na trhu = monopolní zisk),
- technologické a inovační teorie chápou zisk jako výsledek technických a technologických zlepšení a inovační aktivity.

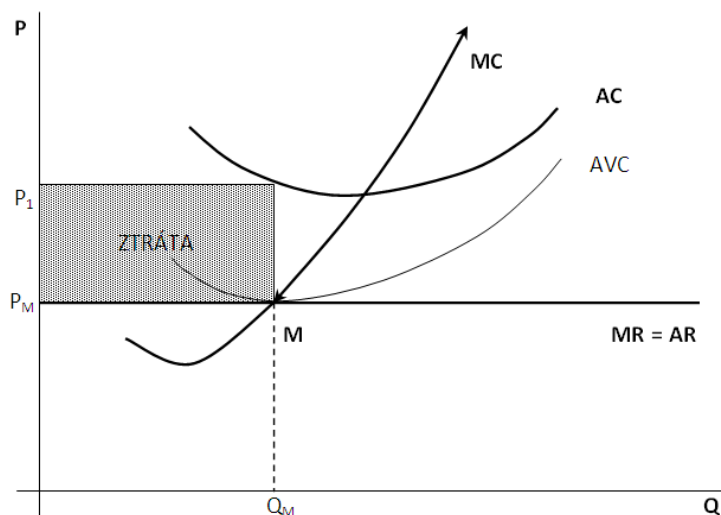
Jak známo, cílem všech firem, vyjma firem v neziskovém sektoru, je maximalizace zisku, kterou zároveň považujeme za předpoklad pro mikroekonomickou analýzu chování firem na trhu. Zisk, kterého je dosahováno při běžné míře zisku v ekonomice se nazývá **normální zisk**. V podstatě je o „typickou, obvyklou a v jistém smyslu průměrnou míru zisku v daném hospodářství. Je to míra

*zisku, kterou by firma mohla očekávat, kdyby své zdroje vložila do jiných odvětví, tzn. do produkce jiných výrobků a služeb.*⁹ Jeho výše odpovídá hodnotě implicitních nákladů podnikatele.

4.6 Nabídka a bod uzavření firmy v krátkém období, bod zvratu

Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole, firmy zpravidla sledují cíl maximalizaci zisku, tzn. rozdílu mezi celkovými příjmy a celkovými náklady.

Zopakujme, že individuální křivka nabídky je nabídková křivka jediného výrobce čili nabízená produkce jedné firmy. Křivka nabídky jedné firmy je totožná s rostoucí částí křivky jejích krátkodobých mezních nákladů (SMC), ale zdola je omezená minimem průměrných variabilních nákladů (AVC). Tomuto bodu říkáme **bod uzavření firmy**. Dojde-li v důsledku poklesu tržní poptávky k poklesu ceny a tím posunu po křivce individuální nabídky (po křivce SMC), firma minimalizuje ztrátu ukončením své činnosti, neboť je schopna pokrýt pouze variabilní náklady.

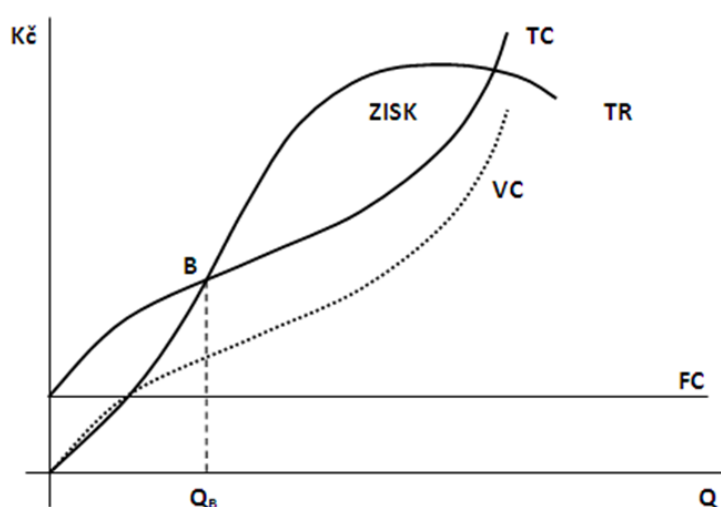
Obr. 16 Bod uzavření firmy

⁹ JUREČKA, V. *Mikroekonomie*. 2010, str. 166 - 167

Tržní nabídka je grafický horizontální součet individuálních nabídek, tedy celková nabídka určitého zboží $S = \sum MC$.

Na nabídku působí různé faktory, zejména:

- cena produkce, změna v poptávce – způsobuje posun po křivce,
- změna nákladů, cen vstupů, technický pokrok, - způsobuje posun křivky,
- změna cen ostatního zboží stejného výrobního postupu,
- klimatické, přírodní a jiné podmínky.

Obr. 17 Bod zvratu

Analýza bodu zvratu má svůj význam pro krátkodobé rozhodování firmy. Tento nástroj matematicky a graficky modeluje vztah mezi náklady, příjmy, ziskem a množstvím produkce firmy.

Bod zvratu (angl. break even point, BEP), na obrázku 17 vyznačený jako bod B, je takové množství produkce firmy, při kterém firmě nevzniká žádný zisk ani ztráta. Dosahuje-li firma této úrovně produkce, pak se tržby rovnají nákladům (v grafu je to množství Q_B).

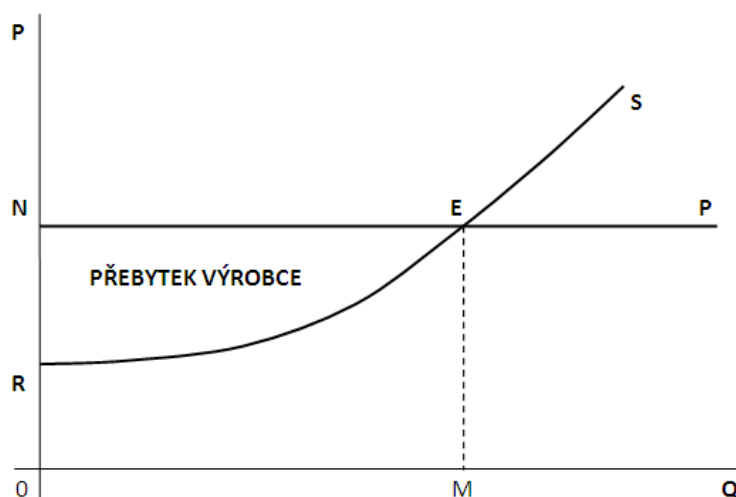
Bod zvratu napomáhá primárnímu rozhodnutí firmy, kolik má vyrobit a prodat, aby byly uhrazeny náklady, ale také aby firma dosáhla plánovaného zisku.

Po dosažení bodu zvratu firmě vzniká zisk (vyrábí-li více než Q_B), který při neměnné ceně a variabilních nákladech je tím vyšší, čím více výrobků vyrobí a prodá.

4.7 Přebytek výrobce

Jak se dozvíme v následující kapitole, rovnováha dokonale konkurenční firmy nastává, když se mezní náklady na poslední jednotku vyrobené produkce rovnají ceně této produkce. Všechny jednotky produkce, které jsou nižší než v bodě rovnováhy, jsou vyrobeny s náklady nižšími, než je cena. Takto vzniká firmě (výrobci) přebytek na jednotku produkce.

Přebytek výrobce, jak ho znázorňuje obrázek 18, je rozdíl mezi celkovými příjmy a variabilními náklady, respektive mezi cenou produkce a výrobními náklady (tedy minimální cenou, za který je výrobce ochoten svou produkci prodat). Přebytek výrobce v grafu představuje plocha přibližně trojúhelníkového tvaru, ohraničená body R, N, E.

Obr. 18 Přebytek výrobce

4.8 Elasticita nabídky

Nabídka stejně jako poptávka může vykazovat různou míru pružnosti. Její přizpůsobivost a adaptabilita na reálné podmínky je v různých oborech různá. Pružnost se mění zejména v čase, neboť v dlouhém období nejsou ceny vstupů konstantní. **Cenová elasticita nabídky** je vyjádřena koeficientem elasticity (e_{SP}):

$$e_{SP} = (\% \text{ změna nabízeného množství}(Q)) / (\% \text{ změně ceny}(P))$$

Faktory ovlivňující elasticitu jsou:

- možnosti a náklady skladování,
- charakter technologie a výrobního procesu,
- délka časového horizontu.

4.9 Alternativní cíle firem

Zopakujme, že hlavním a nejčastějším cílem firem je maximalizovat zisk, tedy dosáhnout co největšího rozdílu mezi celkovými příjmy a celkovými náklady. Ne vždy však firmy sledují právě tento cíl. Někdy se orientují na jiné cíle, ať už dočasně, anebo prioritně, ale současně se sledováním zisku.

Právě časové hledisko je podle jednoho z přístupů důležitým faktorem, protože cílem firmy není maximalizace okamžité úrovně zisku, ale jeho toku v čase, tzn. maximalizace současné hodnoty očekávaných zisků.

K alternativním cílům firmy patří:

- dosažení uspokojivé výše zisku,
- dosažení určitého podílu na trhu,
- snahu dlouhodobě přežít (cíl považován za prvotní),
- růst a expanze (cíl komplexní, zahrnující jak zisk, tak dlouhodobé přežití).

Obvykle se firma snaží o uspokojivé výsledky než o maximalizaci jedné či několika proměnných.

Mnohdy se stává, že v rámci jedné firmy řízené manažery různé subjekty mají zájem sledovat odlišné cíle. Vlastníci takové firmy (zpravidla akcionáři) usilují o maximalizaci zisku. Avšak řídící pracovníci, najatí manažeři, zpravidla odměňování na základě obratu firmy, sledují maximalizaci tržeb. Toto pojetí zdůrazňuje oddělení vlastnictví a řízení firmy. Jak vlastníci, tak manažeři pak prosazují svoje, mnohdy konfliktní, zájmy a cíle.

Jednoduchý manažerský model – manažer se chová analogicky se spotřebitelem a maximalizuje užitečnost. Užitečnost pro manažera je dána jeho postavením ve firmě. Jde především o zisk firmy a další výhody spojené s výkonem jeho funkce např. auto s řidičem. Zisk (π) je rozdělen na dvě složky, zisk vykazovaný (π_R) a vedlejší příjmy a výhody manažera (M).

$$\pi = \pi_R + M$$

Zisk vystupuje v obvykle jako omezující podmínka v podobě minimálního požadovaného zisku. Důležitou podmínkou je, aby minimální požadovaný zisk byl menší než maximální. Uznání zisku jako důležitého pro firmu vyjadřují teorie nutnost finančních zdrojů pro konkurenceschopnost jak na trhu s výrobky, tak na kapitálovém trhu.

Existují i další alternativní teorie firmy mající společný význam v tom, že ukazují podstatně větší spektrum problémů analýzy firmy, než jak je popisuje tradiční model.

Firma je ekonomický subjekt, který vstupuje na trh se zájmem prodat svou produkci. Zpravidla je cílem firmy dosáhnout maximálního zisku. Při výrobě firma přeměňuje výrobní faktory na hotové výrobky a služby, které nabízí poptávajícím. Firma k realizaci své výroby potřebuje uhradit různé druhy nákladů. Prodejem realizuje příjmy, rozdílem celkových příjmů a celkových nákladů je pak zisk. Odlišně je vnímána produkce v krátkém období, kdy nelze měnit než jediný výrobní faktor, kterým je práce, produkce v dlouhém období, v němž jsou všechny vstupy proměnlivé. Firmy na trhu vystupují jako nabízející a snaží se prodat svoji produkci za co nejvyšší ceny, aby dosáhly maximální výše zisku. Firmy pak poměřují příjmy z prodeje svých výrobků s náklady potřebnými na jejich výrobu, vzniká jim zisk nebo ztráta. Kromě zisku však mohou být cílem firmy i jiné skutečnosti.

1. Jmenujte základní předpoklady existence firmy.
2. Charakterizujte jednotlivé typy produkčních funkcí.
3. Popište jednotlivé druhy nákladů a uveďte příklady.
4. Jmenujte vlastnosti izokvant.
5. Objasněte princip ziskové funkce firem.
6. Uveďte příklady alternativních cílů firmy.
7. Vysvětlete bod zvratu a zakreslete do grafu.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.

- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 5

Rozhodování firmy v podmínkách dokonalé konkurence

Po prostudování kapitoly budete umět:

- jmenovat předpoklady modelu dokonalé konkurence,
- popsat chování dokonale konkurenční firmy na trhu,
- porozumět efektivnosti dokonalé konkurence.

Klíčová slova:

Homogenita produkce, bariéry vstupu do odvětví, příjmy v dokonalé konkurenci, zlaté pravidlo maximalizace zisku, tržní rovnováha, výrobní efektivnost, alokační efektivnost.

5.1 Model dokonalé konkurence

Dokonalá konkurence je ekonomický model, jehož předpoklady se v praxi v plném rozsahu nevyskytují. Význam má zejména pro pochopení ekonomických principů efektivnosti (výrobní a alokační). Každý trh vyžaduje existenci konkurence, která je základní podmínkou pro správné, rychlé a optimální fungování tržního mechanismu. Konkurence je proces vzájemného střetávání, soutěžení tržních subjektů na trhu, a to jak spotřebitelů, tak výrobců a obchodníků či jiných zprostředkovatelů a soutěžitelů. Dokonalá konkurence znamená rovné podmínky na trhu pro všechny jeho účastníky.

Dokonale konkurenční trh představuje velké množství malých (identických či velmi podobných) firem, které nemohou jakkoli ovlivnit celkovou tržní nabídku, což je jedním ze základních předpokladů modelu dokonalé konkurence. **Model dokonalé konkurence** je vymezen na základě těchto předpokladů:

- velký počet subjektů na trhu (nabízejících i kupujících),
- homogenita produkce (stejnorodý produkt),
- neexistence překážek vstupu na trh (možnost jakkoli vstupovat a vystupovat z daného odvětví),
- dokonalá informovanost všech subjektů na trhu—(úplnost a dostupnost informací),
- poptávka po produkci firmy je dokonale pružná (firma nemůže ovlivnit cenu své produkce, cena je daná trhem),
- dokonalá mobilita výrobních faktorů.

Nemožnost ovlivnit cenu je podstatným důsledkem uvedených předpokladů. Protože je výrobek stejnorodý a nabízí ho mnoho firem, cenu vytváří trh a firma ji přijímá z trhu a různý objem své produkce prodává za stejnou výši ceny.

5.1.1 Příjmy a jejich průběh v dokonalé konkurenci

Funkce příjmů v dokonalé konkurenci jsou lineární v důsledku nemožnosti ovlivnit výši ceny produkce. Cena je konstantou a od ní se odvíjí příjmy firmy, tudíž jejich grafické znázornění má tvar přímek.

Celkové příjmy (tržby) tak budou dány pouze množstvím realizovaných prodejů násobeným konstantní cenou výrobku. Jde o funkční vztah nabízeného množství produkce a hodnotou celkových příjmů ($TR = P \cdot Q$). Průměrné příjmy a mezní příjmy jsou v podmínkách dokonalé konkurence sobě rovny a jsou ve stejné výši jako cena. Konstantou v dokonalé konkurenci tudíž není jen cena, ale i průměrné a mezní příjmy. Konstantní velikost mezních příjmů je dána stále stejnou velikostí přírůstků celkových příjmů v důsledku konstantní ceny.

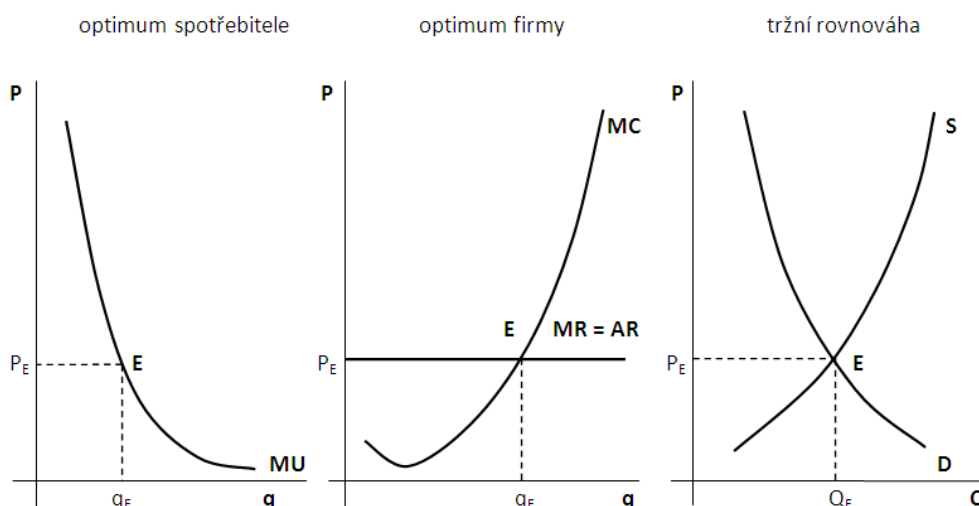
Graficky jsou příjmy dokonale konkurenční firmy znázorněny jako přímky, průměrné a mezní příjmy představuje přímka rovnoběžná s osou x nacházející se právě na úrovni ceny statku a celkové příjmy mají tvar rostoucí přímky.

5.1.2 Rovnováha dokonale konkurenční firmy a tržní rovnováha

Podmínkou rovnováhy v modelu dokonalé konkurence, která platí i v konkurenci nedokonalé, je rovnost mezních nákladů s mezními příjmy. Tuto rovnost označujeme jako zlaté pravidlo maximalizace zisku. Jelikož v dokonalé konkurenci jsou mezní příjmy na úrovni ceny, která je konstantní, lze podmínku rovnováhy pro dokonale konkurenční firmu zapsat jako:

$$MC = P$$

Na obrázku 19 jsou ve třech grafech pro srovnání uvedeny tři základní rovnováhy (optima). Za prvé, je to optimum spotřebitele, které odpovídá tvaru křivky MU, popř. poptávky a potom jde o konkrétní výši ceny, kterou je spotřebitel ochoten zaplatit. Za druhé, optimum (rovnováha) firmy, které představuje rovnost mezních příjmů a mezních nákladů – **zlaté pravidlo maximalizace zisku**. Za třetí, rovnováha na trhu finální produkce, která je představována rovností nabídky s poptávkou, tzn. bodem jejich střetu, jemuž odpovídá rovnovážné množství a rovnovážná (trh čistící) cena.

Obr. 19 Rovnováha dokonale konkurenční firmy a tržní rovnováha

Za zmínku stojí tvar poptávkové křivky dokonale konkurenční firmy neboli individuální poptávky po produkci jedné firmy v podmínkách dokonalé konkurence. Poptávka má tvar přímky, která se nachází na úrovni ceny produkce, je rovnoběžná s osou x a zároveň totožná s přímkou průměrných a mezních příjmů. V celkovém tržním prostředí (součtu dokonale konkurenčních firem) však poptávka vykazuje tradiční klesající tvar (viz třetí graf na obrázku 19).

5.1.3 Efektivnost dokonalé konkurence

Rovnováha dokonale konkurenční firmy je součástí tržní rovnováhy. Ta navíc obsahuje také rovnováhu spotřebitele a vyrovnání nabídky s poptávkou. Je-li spotřebitel v rovnováze, platí rovnost mezního užitku a ceny statku $MU = P$. Pro rovnováhu firmy platí, jak bylo uvedeno výše $P = MC$.

Pro **tržní rovnováhu** tedy musí platit, že mezní užitek plynoucí ze spotřeby daného statku se rovná mezním nákladům potřebným na jeho výrobu:

$$MU = MC$$

V této situaci je trh v rovnováze i všechny jeho subjekty. Dokonale konkurenční trh je považován za výrobně i alokačně efektivní. Na efektivnost jakéhokoliv tržního mechanismu můžeme nahlížet z různých úhlů pohledu. Obecně je efektivní taková situace, při níž jsou výrobní zdroje na trhu rozděleny tak, že jakékoli jejich přeskupení nemůže způsobit zlepšení situace žádného z účastníků trhu. Není tedy možné zvýšit výrobu jednoho druhu statku, aniž

by došlo ke snížení výroby jiného a zároveň není možné zvýšit užitek spotřebitele, aniž by došlo ke zhoršení situace jiného spotřebitelského subjektu.

Rozlišujeme dva základní druhy efektivnosti:

Výrobní efektivnost – znamená, že je produkce firmy vyráběna s minimálními průměrnými náklady. Tato efektivnost je zajištěna tím, že mají firmy volný vstup do (a výstup z) odvětví. V dokonale konkurenčním prostředí se jedná o mnoho malých identických firem, takže lze konstatovat, že všechny firmy v odvětví vyrábějí s minimálními průměrnými náklady.

Alokační efektivnost – je vyjádření skutečnosti, že firmy vyrábějí právě takový objem produkce, který je spotřebiteli vyžadován. Tržní situace je efektivní (výrobně i alokačně), jestliže „...výrobci vyrábí nejefektivněji (minimalizují náklady na výrobu) a současně poskytuje spotřebitelům nejvyšší možnou kombinaci komodit při daných zdrojích a technologiích“.¹⁰

Z uvedeného je zřejmé, že tržní mechanismus můžeme označit za alokačně efektivní pouze tehdy, pokud se při dané ceně tržní poptávka vyrovná tržní nabídce, tj. bude splněna následující podmínka:

$$MU = P = MC$$

Rovné podmínky dokonale konkurenčního prostředí ani schopnost dosahovat právě efektivní situace však v reálném světě neexistují. V praxi se tomuto modelu pouze vzdáleně přibližují trhy zemědělské produkce, které částečně splňují některé z podmínek popsaného modelu. V reálné ekonomice se vyskytují různé okolnosti, v různé míře a intenzitě, a vzniká tak nedokonalá konkurence, jako jedna z poruch fungování tržního mechanismu (základní typ tržního selhání).

O dokonalé konkurenci hovoříme tehdy, je-li na trhu velký počet prodávajících a kupujících subjektů, které mají malý podíl na trhu, neexistují zde žádné bariéry pro vstup do (výstup z) odvětví a naopak existuje zde dokonalá informovanost subjektů i dokonalá mobilita výrobních faktorů. V dokonalé konkurenci platí zlaté pravidlo maximalizace zisku, tedy rovnost mezních nákladů a mezních příjmů, a protože jsou mezní příjmy konstantní a na úrovni ceny, je v dokonalé konkurenci toto pravidlo upraveno na rovnost mezních

¹⁰ FUCHS, K., TULEJA, P. Základy ekonomie. 2005, str. 105

nákladů ceně. Dokonale konkurenční trh je výrobně i alokačně efektivní, tzn., svou produkci realizuje za minimální náklady a zároveň nabízí takové množství produkce, které si spotřebitelé přejí.

1. Objasněte podstatu modelu dokonale konkurenční firmy.
2. Vysvětlete pojetí příjmových křivek v dokonalé konkurenci a jejich lineární tvar.
3. Zakreslete do grafu oba typy efektivnosti, výrobní i alokační efektivnost.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 6

Nedokonalá konkurence a její formy: Monopol

Po prostudování kapitoly budete umět:

- určit příčiny vzniku nedokonalé konkurence,
- charakterizovat monopol a jeho cenovou tvorbu,
- objasnit tvorbu zisku v nedokonalé konkurenci,
- pojednat o možnostech regulace monopolu z důvodu jeho neefektivnosti.

Klíčová slova:

Monopol, cenový tvůrce, monopolní síla, Lernerův index, zlaté pravidlo maximalizace zisku, neefektivnost monopolu, náklady mrtvé váhy, regulace monopolu.

6.1 Vznik nedokonalé konkurence a základní charakteristika tržních struktur

Nedokonalá konkurence vzniká za situace, kdy na trh vstupují výrobky různé kvality, různého množství, za různých cen, neboť někteří výrobci mají určité výhody a tím nižší náklady, příznivější umístění, snadnější přístup ke zdrojům apod. Vznik tržní síly, tzn. nedokonalé konkurence je způsoben zejména těmito faktory:

- výlučným vlastnictvím výrobních faktorů – firma získává výsostné místo na trhu z důvodu vlastnictví některého výrobního zdroje, ale i vlastnictvím know-how, např. výrobního postupu, receptury či způsobu distribuce,
- rostoucími výnosy z rozsahu – s rostoucím objemem produkce klesají průměrné náklady, výrobci tak mohou snižovat náklady a vytlačovat jiné výrobce z trhu,
- různými bariérami ve formě patentů, koncesí a licencí – jde o státní restrikce, kterými stát uděluje firmám oprávnění k výhradní produkci a prodeji svých produktů.

Nedokonale konkurenční firmy nesplňují podmínky vymezené pro dokonalou konkurenci, vykazují jakoukoli odlišnost či zvláštnost. Na reálných trzích lze rozlišovat tři základní typy nedokonalé konkurence:

- monopol,
- oligopol,
- monopolistická konkurence.

Uvedené vymezení můžeme vnímat jako „odstupňování monopolní (tržní) síly. Monopol představuje nejvyšší stupeň, kdy téměř neexistuje konkurence, a naopak monopolistická konkurence se nejvíce blíží konkurenci dokonalé, jelikož se zde pohybuje větší množství podobných firem. Je zřejmé, že existují firmy různé velikosti a různých vlastností, projevů a znaků. K odlišnostem dochází z různých příčin. Základní příčinou je různá výše kapitálu, který je potřeba do podnikání vložit, a která souvisí s volbou výrobní technologie. Dále vznikají diference v důsledku konkurenčního boje, některé firmy se spojují, fúzí či vzájemně pohlcují.

V rámci nedokonalé konkurence se vyskytují překážky vstupu do odvětví, které způsobují nutnost překonávat je. Rozhodující jsou v tomto ohledu náklady spojené s pořízováním kapitálových statků.

Z diferenciacie produktu i firmy samotné vyplývá hlavní rys nedokonalé konkurence, a sice možnost ovlivňovat cenu své produkce. Různí výrobci nabízejí stejné zboží, které uspokojuje stejnou potřebu, které se však přesto od ostatních odlišuje, např. barvou, materiálem, designem apod. To umožňuje výrobcům ovlivňovat cenu své produkce a zvýšit svůj podíl na celkové tržní nabídce. Proto jsou tyto firmy označovány za **cenové tvůrce** (tzv. price maker).

Možnost ovlivňovat cenu své produkce a existence tržní síly firem je považována za hlavní příčinu vzniku nedokonalé konkurence, respektive důsledek plynoucí z postavení firmy na trhu z důvodu existence bariér vstupu do odvětví či jedinečnosti nabízeného statku. Cenu však firma musí stanovit takovou, aby byla akceptovatelná poptávkovou stranou trhu, aby nezpůsobila pokles poptávky po jejích produktech.

Tržní sílu a vznik nedokonalé konkurence dále podporují faktory jako je výlučné vlastnictví výrobních faktorů, rostoucí výnosy z rozsahu, právní překážky (patenty, licence), ale např. i nedokonalost informací.

Velikost **tržní (monopolní) síly** se dá změřit a vyjádřit pomocí koeficientu, tzv. **Lernerova indexu**, který lze zapsat takto:

$$L = (P - MC)/P$$

Jeho hodnota se pohybuje mezi 0 a 1, pro dokonalou konkurenci nabývá hodnoty 0, v případě nedokonalé konkurence je kladná, přičemž platí, čím je hodnota Lernerova indexu vyšší, tím je firma na trhu silnější.

6.2 Monopol

Monopol představuje vrcholnou formu nedokonalé konkurence. Jedná se o jednoho prodávajícího, který poskytuje svou produkci jako jediný všem poptávajícím. Tato situace mu zaručuje možnost výrobce libovolně diktovat ceny své produkce (obzvlášť v případě nezbytných statků) a může tak ze svého postavení realizovat značné výhody, zejména maximalizovat rozdíl mezi celkovými příjmy a celkovými náklady (zisk). Monopolního zisku tento subjekt dosahuje zejména proto, že odčerpává ze spotřebitelského přebytku, tedy z ochoty spotřebitelů zaplatit více, než by tomu bylo za podmínek dokonalé konkurence. Cenu stanovuje výrazně nad úroveň mezních nákladů, ale nemůže ji však stanovit libovolně vysokou, musí brát v úvahu spotřebitelskou poptávku a její elasticitu.

Do monopolního odvětví nemohou z různých důvodů vniknout konkurenční firmy (přírodní podmínky, státní či právní ochrana, kapitálová náročnost aj. absolutní bariéry).

Monopol může být také lokálního charakteru, tzn., na určitém území firma má monopol, ale z celonárodního či celosvětového měřítka tomu tak není.

Monopol vzniká:

- administrativním zásahem státu,
- přirozeným vývojem trhu (naprostou likvidací konkurence).

Monopol je bezesporu price maker (cenový tvůrce), který sám určuje monopolní cenu (jak bylo uvedeno, vyšší než jsou jeho mezní náklady), kterou je ochotna poptávka akceptovat.

V současném tržním hospodářství vyspělých států, je však existence absolutních monopolů prakticky nulová. Existenci monopolního postavení velmi ztěžuje vysoký stupeň otevřenosti ekonomiky, do které může přicházet zahraniční kapitál, volná výměna zboží a výrobních faktorů, zejména pracovních sil, vytvoření podmínek pro dovoz a vývoz a konkurenční prostředí.

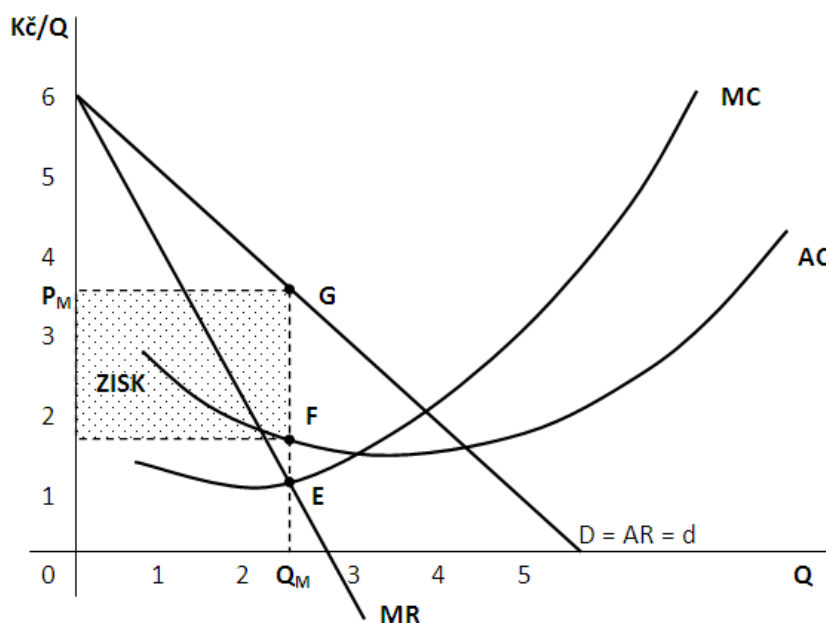
6.2.1 Rovnováha monopolu

Monopol dosahuje rovnováhy podobně jako firma v dokonalé konkurenci, respektive za stejné rovnovážné podmínky. Jde o to, že dosahuje maximálního zisku při takovém objemu produkce, při němž platí, že se mezní příjmy a náklady sobě rovnají. I v postavení monopolu tudíž existuje a platí **zlaté pravidlo maximalizace zisku**:

$$MR = MC$$

Jak bylo uvedeno výše, monopol představuje jedinou firmu v daném odvětví. Neznamená to však, že není vystaven žádné konkurenci. Je vystaven konkurenci substitutů daného statku. Čím od sebe vzdálenější jsou tyto substituty, tím větší je tržní síla monopolu.

Po zboží firmy v postavení monopolu se vytváří poptávka, a protože je monopol jediným výrobcem daného zboží, jsou křivky individuální a tržní poptávky totožné ($d_M = D_T$). Na rozdíl od dokonalé konkurence, v nedokonalé konkurenci v důsledku tvorby ceny individuální poptávková křivka klesá. Klesající je i křivka mezních příjmů, která klesá 2x rychleji než křivka poptávky (a než průměrné příjmy). Obojí lze sledovat na obrázku 20.

Obr. 20 Rovnováha firmy v postavení monopolu

Aby monopol dosáhl maximálního zisku, bude realizovat výrobu v takovém objemu, kdy platí $MR = MC$. V grafu splývají individuální poptávková křivka a tržní křivka v jedinou, neboť se jedná o jediného výrobce na trhu. Průběh křivky mezních nákladů je stejný bez ohledu na typ konkurence.

V případě monopolu však neplatí, že rostoucí část křivky MC tvoří nabídku firmy. V podmínkách monopolu křivka nabídky neexistuje, neboť mezi cenou a množstvím není jednoznačný vztah a nelze ji tudíž ani sestavit či znázornit do grafu.

Rovnovážný výstup monopolu zpravidla není vyráběn s minimálními průměrnými náklady, bod optima se v grafu nachází vlevo od této situace.

6.2.2 Neefektivnost monopolu

Jak lze odvodit z popsané rovnováhy monopolu, je tato tržní struktura ve srovnání s dokonalou konkurencí značně neefektivní. Pro monopol jsou typické oba druhy neefektivností.

Alokační neefektivnost znamená selhávání tržních sil, výrobní faktory nejsou alokovány efektivně, na trhu existuje převis poptávky a není nabízeno dostatečné množství produkce. Produkce je na trhu prodávána za vyšší cenu, než by tomu bylo v podmínkách dokonalé konkurence. Monopol tudíž nabízí menší výstup za vyšší ceny, než požaduje poptávka.

Monopol nehospodáří efektivně, nenakládá hospodárně s najímanými výrobními zdroji a jeho produkce vyráběna s vyššími náklady než minimálními průměrnými náklady. Vykazuje tak výrobní neefektivnost.

Monopol svou činností dokáže připravit spotřebitele o část jeho přebytku a realizovat tak monopolní zisk. Spotřebitelův přebytek je mnohem menší než v případě dokonalé konkurence a přebytek monopolu je naopak vyšší než přebytek producentů na dokonale konkurenčním trhu. Právě tato skutečnost představuje neefektivnost monopolu, protože některé potenciální přínosy ze směny nejsou realizovány a část zdrojů společnosti zůstává nevyužita. Tato ztráta způsobená činností monopolu se nazývá **mrtvá ztráta (náklady mrtvé váhy)**.

Mrtvá ztráta je znázorněna v grafu na obrázku 20. Je to plocha zhruba trojúhelníkového tvaru, ohraničená poptávkou a mezními náklady. Srovnáním s dokonalou konkurencí lze vysledovat velikost objemu produkce za podmínek dokonalé konkurence a v případě monopolu, jakož i cenu, kterou by spotřebitelé platili na dokonale konkurenčním trhu.

6.2.3 Regulace monopolu

Neefektivní činnost monopolu vyžaduje snahu o její regulaci státem. K regulaci stát využívá těchto nástrojů:

- zákonné normy, které různými způsoby omezují sílu monopolu a postihují zneužívání výhod (protikartelové nebo protitrustové zákony),
- daňová politika, která může odčerpávat nadměrné monopolní zisky, problémem však jsou daňové úniky,
- zestátnění monopolu – možnost převedení monopolu do státního vlastnictví (např. u železnic, silnic, telefonní sítě apod.),
- cenová regulace, která spočívá ve stanovení cenových stropů, jež musí monopol dodržovat.

Při regulované ceně zaniká monopolní zisk a monopol realizuje jen normální zisk, jehož rozsah se liší podle toho, jaké ceny stát reguluje (např. regulace síťových monopolů, regulace ze sociálních důvodů – jízdné, léky, zdravotnické výrobky, nájemné, anebo regulace z důvodů ochrany životního prostředí). Cenová regulace je však považována za sporný nástroj usměrňování činnosti monopolů, neboť je těžké zjišťovat či stanovovat úroveň průměrných a mezních nákladů. Také působí velmi demotivačně v činnosti monopolu. Daná firma nemá zájem poskytovat potřebné údaje a cenovou regulaci záměrně „sabotuje“.

Všechny uvedené způsoby regulace jsou účinné pouze částečně a po určitou dobu. Jedinými účinnými nástroji v potlačování monopolu jsou zejména otevření trhu, jedná-li se o národní monopol, anebo vědeckotechnický pokrok, který poskytne vhodný substitut za produkci monopolu (např. linkový telefon a jeho národní monopolní provozovatel versus nástup provozovatelů sítí mobilních telefonů).

Nedokonalá konkurence je obvyklá forma konkurence v současných tržních ekonomikách. Protipólem dokonalé konkurence je monopol, který se však vyskytuje pouze v omezené míře, zejména ze sociálních či ochranných důvodů a jiných státních zájmů.

1. Objasněte podstatu monopolu a uveďte příklady z praxe. Může nastat situace, že i monopol je ztrátový?
2. Je monopol dobrý nebo špatný? Diskutujte. Uveďte důvody, pro něž má stát zájem na existenci monopolů.
3. Objasněte, co představují náklady mrtvé váhy.
4. Proveďte srovnání monopolu a dokonalé konkurence a objasněte oba typy (ne)efektivnosti.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 7

Nedokonalá konkurence a její formy: Oligopol, monopolistická konkurence.

Po prostudování kapitoly budete umět:

- objasnit nedokonalé tržní struktury oligopol a monopolistickou konkurenci,
- vysvětlit jednotlivé formy oligopolu,
- rozlišovat krátké a dlouhé období v případě monopolistické konkurence.

Klíčová slova:

Oligopol, duopol, smluvní oligopol, oligopol s dominantní firmou, konkurenční lem, monopolistická konkurence,

7.1 Oligopol

V současných vyspělých státech s rozvinutým tržním hospodářstvím se mnohem častěji než monopol vyskytuje tržní struktura nazývaná oligopol. **Oligopol** vzniká přirozenou, tj. ekonomickou cestou, pokud několik (oligo) firem produkujících stejné výrobky ovládá trh. Vznik oligopolních tržních uskupení je výsledkem vývoje výrobních podmínek. To znamená, že pouze několik velkých firem dodává na trh rozhodující množství výrobků daného oboru.

Pro diferencovanou strukturu vyspělých tržních ekonomik podle jednotlivých odvětví je charakteristická právě převaha několika firem, které dodávají na trh rozhodující část tržní produkce. Diferencované je tedy i postavení firem na trhu. Důležitým faktorem tržní stabilizace za výhodnějších podmínek pro oligopolní firmu je cenová tvorba, v níž je třeba zohlednit řadu aspektů, zejména vlastnosti a náklady produkce, poptávku po této produkci a její charakteristiky, konkurenční podmínky aj. Vše je posuzováno z pohledu firmy a v souladu s jejími cíli a záměry ve vazbě na tržní strategii.

Základními rysy této tržní struktury jsou:

- existence několika firem v daném odvětví, tvořící dohromady tržní nabídku,
- zpravidla diferencovaný produkt, ale může se jednat i o produkt homogenní,
- překážky vstupu do odvětví.

Z uvedených rysů vyplývá, že je obtížnější pro další firmy vstoupit na daný trh a nabízet stejný (podobný) produkt. Firmy v odvětví mají zpravidla velký podíl na trhu a každá firma v oligopolu je natolik silná, že si může stanovit cenu, která je vyšší než její mezní náklady.

Velmi zásadním znakem oligopolu je také vysoká vzájemná závislost firem, závislost na rozhodování ostatních konkurentů v oligopolu. Firmy kromě toho, že zvažují vlastní volbu optimální produkce, také sledují chování konkurentů a snaží se předvídat jejich reakce.

Oligopolní firma je cenovým tvůrcem, ale v případě, že je zde prostor pro malé nebo střední firmy (tzv. konkurenční lem) v modelu oligopolu s dominantní firmou, jsou tyto menší firmy cenovými příjemci.

Existuje více druhů oligopolního uspořádání. Mezi nejznámější patří:

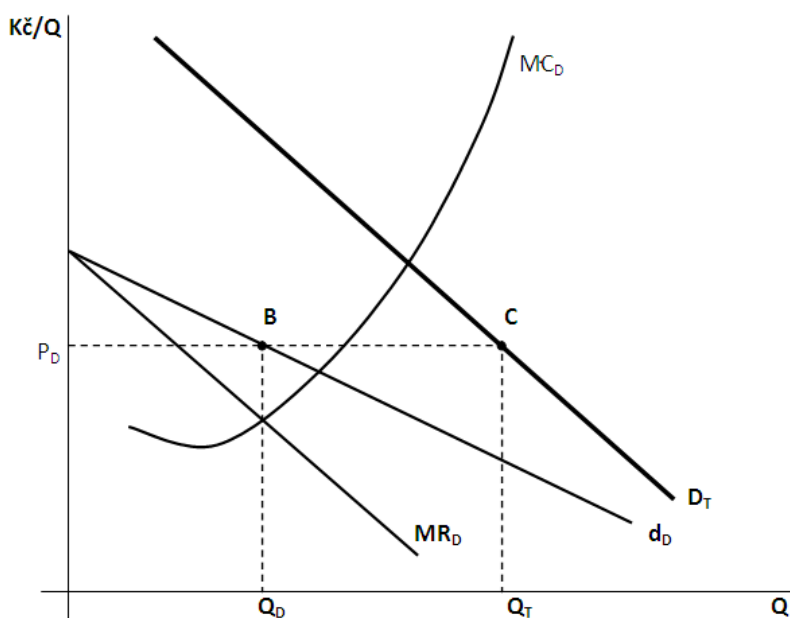
- duopol – jsou-li dvě firmy v jednom odvětví,
- smluvní (koluzivní) oligopol – mají-li dohodnuté určité smluvní podmínky,

- homogenní (čistý) oligopol – nabízí-li homogenní produkt (např. benzín, ocel),
- diferencovaný oligopol – produkt je substituční (např. automobilový průmysl, tabákový průmysl),
- oligopol s dominantní firmou – je-li v odvětví vůdčí firma určující cenu statků,
- oligopson – několik subjektů na poptávkové straně trhu.

7.1.1 Oligopol s dominantní firmou

Tomuto typu oligopolu říkáme také **model cenového vůdce** (vůdcovství). Vzniká tam, kde je pro silnou firmu výhodné přenechat část trhu slabším konkurentům. V rámci větší části trhu, který si ponechá, se pak silná oligopolní firma chová jako monopol.

Dominantní firma je v tomto modelu cenovým vůdcem a menší firmy, který určuje cenu daného statku. Menší firmy tuto cenu respektují a nenabízejí za nižší cenu, neboť nemohou realizovat úspory z rozsahu, a tudíž jsou jejich nákladové podmínky ve srovnání s cenovým vůdcem horší. Z nákladových důvodů tak nemohou stanovit ani vyšší cenu než dominantní firma a riskovat ztrátu zákazníků. Optimální řešení pro malé firmy nazývané konkurenční lem je sledování a respektování ceny dominantní firmy.

Obr. 21 Oligopol s dominantní firmou

Obrázek 21 znázorňuje rozdělení tržní poptávky mezi cenového vůdce a konkurenční lem v modelu oligopolu s dominantní firmou.

7.1.2 Smluvní oligopol

V reálném ekonomickém životě nastává situace, kdy několik firem prodává stejné nebo podobné výrobky, jejich ceny jsou přibližně na stejné úrovni. Pokud by šlo pouze o cenovou konkurenci a vedly spolu cenovou válku, jejich postavení na trhu by se oslabilo. Proto společně uzavírají tajnou dohodu o stanovení monopolní ceny a každá firma se pak ve vymezeném rámci chová jako monopol.

Firmy si též mohou v rámci dohody vymežit či rozdělit trhy (území, odbyt). Koluzivní oligopol může vznikat veřejně, ale setkáváme se i s tajnými dohodami, kterými vzniká tzv. kartel. Kartely jsou ze zákona zakázány a takové obchodní praktiky potírány, avšak velmi těžko prokazovány.

Prvotním záměrem dohod mezi firmami je zamezit cenovým válkám, které by je oslabilly. Volí k tomu cestu, která je na úkor spotřebitele, a v rámci tajných dohod mají dokonce smluvní partneři tendenci smlouvu nedodržovat na úkor ostatních členů kartelů.

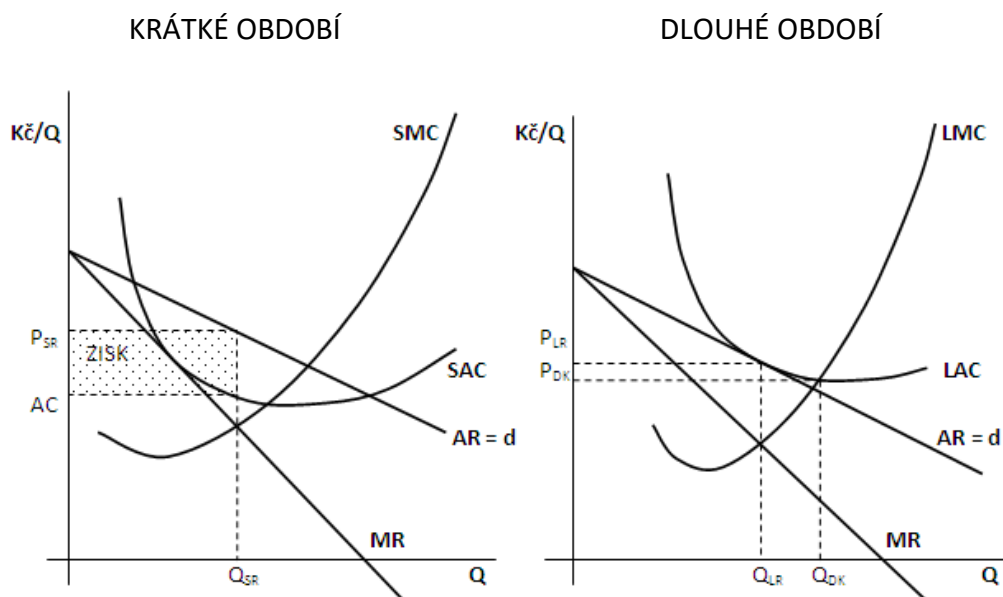
7.2 Monopolistická konkurence

Monopolistická konkurence jako třetí typ nedokonalé konkurence představuje uspořádání trhu, kde existuje větší skupina firem. Tyto firmy nabízejí diferencovaný produkt a rozkládají celkovou poptávku na jednotlivé tržní podíly. Tento typ konkurence bývá někdy nazýván konkurencí velké skupiny. Existuje zde velký konkurenční vliv, protože produkce jedné firmy je nahraditelná produkcí firmy jiné, jinými slovy existují k výrobku dané firmy blízké substituty.

Monopolistická konkurence je nejnižším stupněm nedokonalé konkurence, nejvíce se blíží konkurenci dokonalé. Vedle oligopolu tento typ konkurence v ekonomice převažuje. Jejími hlavními předpoklady jsou:

- velký počet firem v odvětví – stejný nebo podobný výrobek nabízí velká skupina malých a středních firem,
- (jemně) diferencovaný produkt – odlišnost je mnohdy „pouze“ ve vzhledu, obalu, v servisních službách apod.,

- nízké (žádné) bariéry vstupu na trh – existují-li překážky vstupu do odvětví, jsou snadno překonatelné.

Obr. 22 Monopolistická konkurence

Přestože se jedná o drobnou diferenciaci produktu, umožňuje firmám, aby si samy stanovovaly cenu své produkce. To znamená, že v rámci svého produktu má monopolní postavení a monopolní sílu. Nízká odlišnost produkce však zároveň znamená možnost výrobek snadno nahradit jiným (substituovat), a proto je nízká i cenová diferenciacie.

Firma v monopolistické konkurenci může realizovat zisk pouze v krátkém období. Nízké bariéry vstupu do odvětví, popř. jejich neexistence umožňuje jiným firmám vstup do odvětví, snadné napodobení dané produkce a vytvoření nabídky substitutů. K tomu však potřebují delší časový horizont. V důsledku širší nabídky pak dojde k rozložení poptávek mezi více subjektů, vyšší konkurence způsobí nižší cenu a zisk firmy je stlačen na nulu. V dlouhém období tudíž realizují firmy nulový ekonomický zisk jako v dokonale konkurenčním prostředí. Tuto skutečnost můžeme zaznamenat také graficky. Na obrázku 22 v pravém grafu sledujeme dlouhé období, kterému odpovídá cena nižší než cena v krátkém období a také nižší průměrné a mezní náklady, v důsledku čehož došlo k realizaci nulového ekonomického zisku.

Oligopoly a monopolistická konkurence se v praxi vyskytují poměrně často, jde o takové typy tržní struktury, které nabízejí statky a služby běžného spotřebního charakteru i statky dlouhodobé spotřeby. V nedokonalé konkurenci mohou firmy dosahovat zisku, avšak v případě monopolistické konkurence zpravidla pouze v krátkém období.

1. Charakterizujte tržní strukturu oligopolu a monopolistické konkurence a popište, v čem se liší (anebo shodují) s konkurencí dokonalou nebo monopolem.
2. V čem se smluvní oligopol liší od ostatních typů oligopolu a jaký státní subjekt v České republice řeší případné nekalosoutěžní praktiky?
3. Uveďte příklady monopolistické konkurence z praxe a na některém příkladu popište příčinu nulového zisku v dlouhém období.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 8

Utváření cen na trzích výrobních faktorů. Trh půdy.

Po prostudování kapitoly budete umět:

- jmenovat druhy výrobních faktorů,
- charakterizovat trh výrobních faktorů,
- rozlišovat ceny vstupů do výroby,
- objasnit fungování trhu půdy.

Klíčová slova:

Primární a sekundární výrobní faktory, nabídka a poptávka na trzích výrobních faktorů, ceny služeb výrobních faktorů, transferový výdělek, ekonomická renta, pozemková renta, fixní nabídka půdy.

8.1 Trh výrobních faktorů

Na trhu výrobních faktorů probíhá nákup a prodej, respektive nájem a pronájem výrobních zdrojů, kterými jsou půda, práce, kapitál, popř. technologie. Výrobní zdroje jsou vzácné, vyskytují se v omezené míře, a proto trhy těchto zdrojů sehrávají klíčovou roli v tržní ekonomice.

Trhy výrobních faktorů vykazují hned několik zvláštností, které se týkají jak nabídkové, tak poptávkové strany trhu. Tato specifika lze vymezit takto:

- Postavení ekonomických subjektů na trhu výrobních faktorů je obrácené. Domácnosti jakožto vlastníci výrobních zdrojů se stávají nabízejícími a firmy, které poptávají (nakupují) výrobní zdroje pro svou výrobu, jsou na poptávkové straně trhu výrobních zdrojů.
- Křivka nabídky má různý tvar pro různé typy faktorů a různý časový úsek (např. svislá nabídka půdy či krátkodobá nabídka kapitálu, zpětně zakřivená individuální nabídka práce).
- Poptávka po výrobních faktorech je odvozená. Odvozenost spočívá v tom, že se poptávka po výrobních faktorech odvíjí od poptávky na trzích finální produkce (např. poptávka po pekařích se odvíjí od poptávky po pečivu).
- Výrobní faktory jsou vzájemně závislé. Pro výrobní faktory je typická jejich vzájemná provázanost. Nelze říci, který z faktorů je ve výrobě nejdůležitější, protože se na ní podílejí zpravidla všechny současně a v relativně stabilním poměru daným výrobní technologií a úrovní technického pokroku.
- Provázanost výrobních zdrojů se mění v závislosti na jejich vývoji. S použitím výrobních faktorů souvisí také jejich produktivita a technologická dostupnost určitých kombinací. Lze tedy říci, že veškeré procesy na trzích výrobních faktorů, zejména pak poptávka, jsou technologicky podmíněné.
- Cena výrobního faktoru je cenou za jeho nájem. Cena výrobního faktoru je utvářena působením tržních sil jako výsledek střetu nabídky s poptávkou odvozených od požadavků na trzích finální produkce. Specifické je, že se nejedná o cenu (hodnotu) daného výrobního faktoru, ale o cenu jeho používání (nájmu). Ceny výrobních faktorů jsou tedy ceny služeb těchto zdrojů.

Na druhou stranu platí na trzích výrobních faktorů stejné zákony jako na trzích finální produkce, tzn., působí zákon klesající poptávky a zákon rostoucí nabídky.

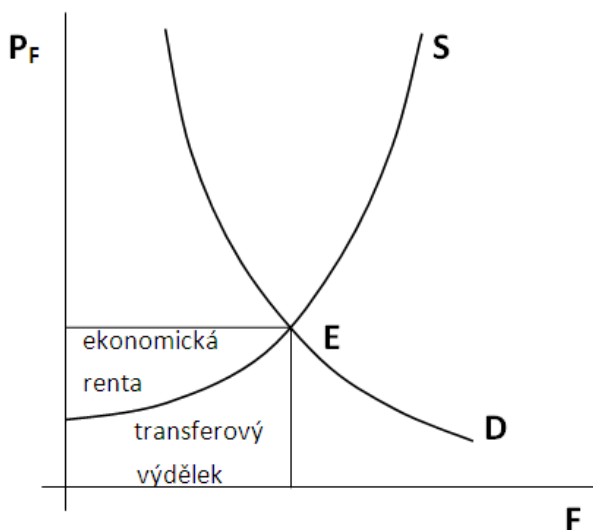
Výrobní faktory můžeme rozdělit na dvě skupiny z hlediska jejich vstupu do výrobního procesu. Za **primární** zdroje považujeme ty, které vstupují do výroby přímo (práce, půda) a za **sekundární**

označujeme takové zdroje, které vyžadují předchozí výrobu či jinou přípravu, jsou již vyrobené, mají svůj původ v dřívější hospodářské činnosti (různé formy kapitálu, technologie).

Jednotlivým typům výrobních zdrojů přísluší jednotlivé formy jejich cen. V případě půdy se platí pachtovné a cenou je **pozemková renta**, respektive její sazba, která je stanovena ve výši, kde se střetnou křivky nabídky a poptávky po půdě. Za práci se vyplácí mzda (plat) a cenou práce je **mzdová sazba**, kterou také určuje střet nabídky a poptávky po práci. Nejinak je tomu u kapitálu, kde se platí úrok, ale cenou kapitálu je **úroková sazba** (míra).

8.1.1 Transferový výdělek

Na trhu výrobního faktoru se setkáváme s pojmem **transferový výdělek**. Je to taková část celkového výdělku výrobního faktoru, kterou by daný faktor mohl získat při svém alternativním využití. Transferový výdělek je částka, která kompenzuje vlastníkovu ušlý výnos z druhého nejlepšího použití vstupu. Tato částka je v takové výši, která minimálně stačí k převedení (transferu) výrobního faktoru z jednoho použití do druhého. Její výše odráží obětovaný výnos z druhého nejlepšího použití faktoru, neboli jeho obětovanou příležitost. Transferový výdělek lze sledovat na obrázku 23, jedná se o plochu pod křivkou nabídky výrobního faktoru.

Obr. 23 Transferový výdělek a ekonomická renta

8.1.2 Ekonomická renta

Ekonomická renta představuje část celkového výdělku, která převyšuje transferový výdělek. Tuto částku vlastník výrobního faktoru dostává navíc nad transferovou platbu. Vypočítá se jako rozdíl

mezi skutečným výnosem a obětovaným výnosem z druhé nejlepší příležitosti daného výrobního faktoru. V nejširším slova smyslu se pojem ekonomická renta používá ve smyslu přebytku výrobce.

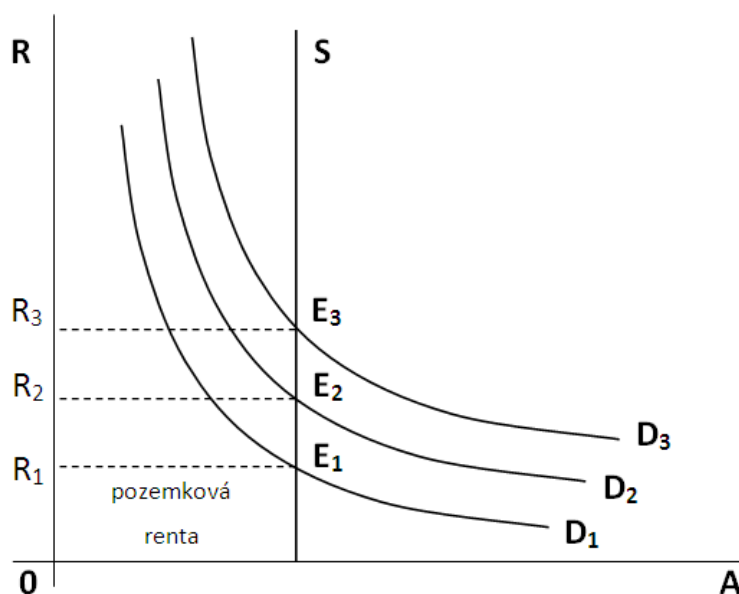
Ekonomickou rentu na obrázku 23 představuje plocha přibližně trojúhelníkového tvaru nad křivkou nabídky výrobního faktoru, shora ohraničená cenou daného faktoru.

8.2 Trh půdy

Půda jako základní primární výrobní faktor v současné době opět nabývá na významu. Trh s půdou vykazuje řadu zvláštností. Nejvýznamnější z nich je tvar křivky nabídky půdy. Jelikož množství tohoto výrobního faktoru je objektivními příčinami absolutně neměnné a i v dlouhém období se dá měnit jen velmi obtížně, má nabídka půdy tvar svislé přímky a hovoříme o **fixní nabídce půdy**.

Jak bylo uvedeno, půda hraje významnou roli v ekonomice i životě společnosti a přitom se její objem nemůže zvyšovat. Tato skutečnost se projevuje v její ceně. Cenou půdy je **pozemková renta**, která je daná střetem fixní nabídky půdy s její poptávkou. Vzniká tak čistá ekonomická renta, jejíž velikost závisí na velikosti poptávky po půdě. Růst poptávky se projeví v cenovém vzestupu. Je třeba si uvědomit, že pozemková renta je platba za její pronájem od vlastníka, která mu náleží v pravidelných intervalech (nejčastěji jednou za rok). Úroveň pozemkové renty je závislá na vztahu nabídky a poptávky na trhu.

Cena půdy v případě jejího prodeje (dochází-li ke změně vlastníka) vychází z pozemkové renty a řady dalších faktorů, bere se v úvahu zejména kvalita půdy (bonita, poloha), podíl půdy na výrobním procesu, vztah mezi nabídkou a poptávkou a další.

Obr. 24 Trh půdy

Je zřejmé, že půda není homogenní výrobní faktor, že její některé zvláštní vlastnosti (kvalita) a její poloha mohou znamenat vznik a existenci tzv. přírodního monopolu, kdy jsou přírodní podmínky tak jedinečné, že produkt, který tam vzniká, je naprosto nezastupitelný.

Obrázek 24 znázorňuje trh půdy. V grafu lze pozorovat cenové posuny při růstu nebo poklesu poptávky po půdě a v důsledku změnu velikosti pozemkové renty.

Σ

Trhy výrobních faktorů jsou klíčovými v každé tržní ekonomice. Odehrává se zde střet nabídky výrobních faktorů s poptávkou po nich. Jelikož je množství výrobních faktorů omezené, jsou ceny za pronájem výrobních faktorů dány právě situací na těchto trzích. Primárními výrobními faktory jsou půda a práce, mezi sekundární řadíme kapitál a technologie. Součástí teorie výrobních faktorů je otázka transferového výdělku a ekonomické renty, obojí je spojeno s výdělkem výrobního faktoru, transferový výdělek je spjat s převedením výrobního zdroje na jinou příležitost a ekonomická renta s částkou převyšující platbu za toto alternativní užití. Trh výrobních faktorů vykazuje řadu specifik, na trhu půdy existuje fixní nabídka půdy a cena je dána jinými okolnostmi, v první řadě poptávkou po půdě.

1. Vymezte základní odlišnosti trhů výrobních faktorů.
2. Uveďte konkrétní příklady výrobních faktorů a okomentujte u nich transferový výdělek a ekonomickou rentu.
3. Řekněte, který výrobní faktor považujete za nejdůležitější a proč. Diskutujte.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 9

Trh práce

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat práci jako primární výrobní faktor,
- charakterizovat nabídku a poptávku na trhu práce,
- rozlišovat dokonalou a nedokonalou konkurenci na trhu práce,
- objasnit zpětné zakřivení individuální nabídky práce.

Klíčová slova:

Práce a mzdová sazba, poptávka po práci, nabídka práce, substituční a důchodový efekt, nedokonalosti na trhu práce.

9.1 Specifika práce jako výrobního faktoru

Trh práce je specifickou součástí trhu výrobních faktorů. Práce je **primární výrobní faktor**, není výsledkem předchozí výroby a k jejím zvláštnostem patří to, že je tvořena celou řadou jak ekonomických, tak mimoekonomických faktorů.

Na straně nabídky stojí domácnosti, které práci vykonávají za účelem získání finančních prostředků, aby následně mohly uspokojovat své životní potřeby. Na rozbor trhu práce se klade velký důraz, neboť pro většinu domácností představují odměny za práci jediný významný zdroj příjmu.

Práce se do výrobního procesu zapojuje vždy v konfinaci s ostatními výrobními faktory. Domácnosti za svoji práci dostávají mzdu, cenou práce je mzdová sazba. Firmy se při nájmu práce snaží maximalizovat zisk, to znamená, že budou najímat práci do okamžiku, kdy se příjmy získané pomocí poslední jednotky práce vyrovnají nákladům na nájem práce a domácnosti (nositelé práce) chtějí maximalizovat svůj užitek. Pracovní výkon se přitom odvíjí zejména od velikosti mzdy, ale je ovlivněn také celou řadou specifických znaků a subjektivních faktorů.

9.1.1 Poptávka po práci

Poptávku po práci vytvářejí firmy, které najímají práci na základě mezní produktivity. Poptávku po práci, respektive poptávané množství práce je závislé na úrovni mzdové sazby. Vyplácení mezd znamená pro firmu náklady. Firma je tudíž ochotna najímat práci, dokud příjem z mezního produktu bude vyšší, než činí náklady na získání této práce. V okamžiku, kdy dojde k vyrovnání příjmu s náklady, přestane svůj zájem o dodatečné jednotky práce projevovat. Z uvedeného je zřejmé, že poptávku značně ovlivňuje produktivita práce, jež je určena zákonem klesajících výnosů tzn., přírůstky produktu se s každou dodatečnou jednotkou práce snižují.

Mezní produktivitu a souvislost s produkční analýzou lze vyjádřit takto:

$$MRP = MP \cdot P$$

kde MRP je příjem z mezního produktu, který je násobkem mezního produktu (MP) ve fyzických jednotkách a jeho cenou (P, cenou finální produkce). Křivka poptávky po práci je odvozena z křivky příjmu z mezního produktu. Příjem z mezního produktu je ostře sledovanou veličinou, která „...závisí

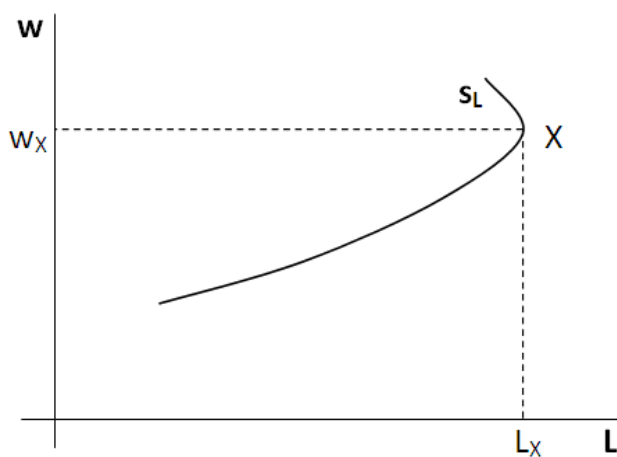
na kvalifikaci práce, což je dáno vzděláním a zkušenostmi pracovníků a jejich dovednostmi. Závisí i na schopnosti managementu využít dané kvalifikace pracovníků“.¹¹

Nesmí se však opomínat, že poptávka po práci se utváří také v závislosti na množství ostatních výrobních faktorů a jejich vzájemných poměrech, neboli produktivita je ovlivněna kvalifikací práce, množstvím a kvalitou kooperujících faktorů, a také produktivitou ostatních výrobních faktorů, které firma zapojuje do výroby, technologií a jak výše uvádí citát, také managementem – řídicími a technologickými metodami firmy – jak firma dokáže výrobní faktory využít.

9.1.2 Individuální nabídka práce

Nabídku práce tvoří domácnosti, nositelé pracovní síly, kteří ji na trhu práce poskytují pouze za předpokladu, že užitek (mzda), který plyne z výkonu určité práce, je větší než oběť spojená s jejím konáním.

Jak bylo uvedeno výše, zpravidla jediným nebo největším zdrojem příjmů domácnosti je mzda. Domácnost tedy bude nabízet tolik práce, aby mohla poptávat potřebné množství výrobků a služeb na trzích finální produkce. Sleduje-li zároveň domácnost svůj cíl, jímž je maximalizace užitku, bude nabízet práci do té doby, pokud mezní užitek dodatečné jednotky času je v obou alternativách využití času stejný.

Obr. 25 Individuální nabídka práce

¹¹ TULEJA, P., NEZVAL, P., MAJEROVÁ, I. *Základy mikroekonomie*. 2005, str. 182

Individuální nabídka práce představuje nabídku jediného pracovníka na trhu práce. Tato nabídka vykazuje jisté vlastnosti a značné odlišnosti od jiných nabídek. Pomineme-li odlišnosti dané mimoekonomickými faktory, je třeba zmínit otázku zpětného zakřivení individuální nabídky práce, které lze pozorovat na obrázku 25.

Zpětné zakřivení nabídky je dáno **důchodovým efektem**. Zatímco do bodu A působí efekt substituční. **Substituční efekt** znamená, že při vyšší mzdě přináší každá hodina práce vyšší výdělek, který může spotřebitel použít k získání většího počtu výrobků a služeb. Jinými slovy, je-li práce lépe ohodnocena, je pro spotřebitele přitažlivější, a tak je ochoten navyšovat velikost nabízené práce, pracovat déle na úkor svého volného času. Jedná se o nahrazování volného času prací a v grafu to představuje rostoucí část křivky nabídky (přímo úměrný vztah nabízeného množství práce a mzdy). Od bodu A v grafu začíná působit důchodový efekt. Jde o opačný vztah znázorněných veličin, o nahrazování práce volným časem. Vyšší mzda totiž znamená vyšší reálný příjem (za ceteris paribus) a vede ke snaze mít více volného času.

Z uvedeného vyplývá, že substituční a důchodový efekt působí protisměrně, dopad změny na nabízené množství práce záleží na tom, který z nich převažuje.

$$TE = SE + IE$$

Chceme-li však znázornit tržní křivku nabídky práce, bude mít tradiční rostoucí tvar. Jedná se totiž o horizontální součet všech individuálních nabídek, kde se projeví subjektivnost každého jedince tak, že se součtem rozdílů v zakřivení vyrovnají.

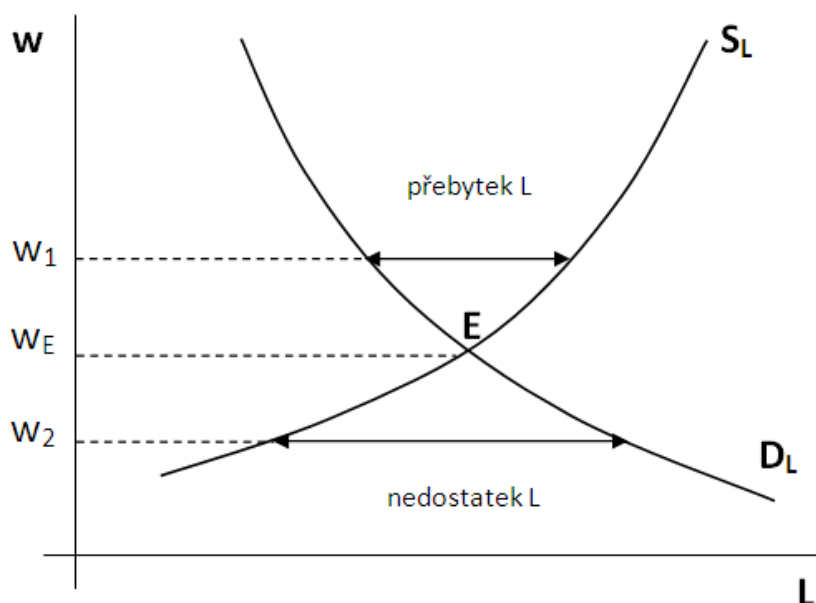
Stejně jako na trzích finální produkce, i na trhu práce rozlišujeme dokonalou a nedokonalou konkurenci. V případě konkurence dokonalé platí základní podmínky, tzn. velký počet nabízejících práci a kupujících, dokonalá informovanost, dokonalá mobilita pracovních sil, práce je homogenní, všechny domácnosti maximalizují užitek a všechny firmy maximalizují zisky. Z těchto předpokladů vyplývá nemožnost jakéhokoli subjektu ovlivnit cenu práce (takovému trhu se blíží např. trh nekvalifikovaných prodáváčů ve městě). V reálné ekonomice se však dokonale konkurenční trh práce nevyskytuje, neboť zde existuje celá řada subjektivních faktorů, které způsobují nedokonalost konkurence na trhu práce. Těmito jsou např. úroveň kvalifikace, pracovní a jiné schopnosti, osobní vlastnosti člověka, nadání, stupeň mobility atd.

9.1.3 Rovnováha na dokonale konkurenčním trhu práce

Již víme, že rovnováha na trhu vzniká tehdy, vyrovná-li se nabídka s poptávkou. Platí to i na trhu práce, tedy rovnováha vzniká při rovnovážné mzdě, která je dána průsečíkem tržní křivky poptávky a tržní křivky nabídky práce.

Systém dokonale pružných mezd neustále automaticky vyrovnává nabídku a poptávku, předpokladem je ovšem dokonalá konkurence a pohyb v krátkém období.

Na dokonale konkurenčním trhu práce dochází k dlouhodobému vyrovnání nabídky s poptávkou, mzda (w) je flexibilní směrem nahoru i dolů. Neexistuje nedobrovolná nezaměstnanost, pouze dobrovolná (v grafu úsek EX).

Obr. 26 Rovnováha na dokonale konkurenčním trhu práce

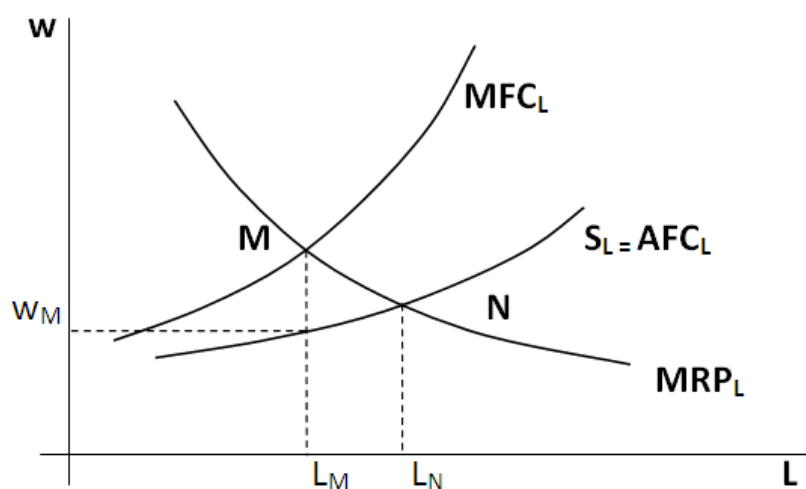
Rovnováha firmy na trhu práce nastává tehdy, kdy dojde k vyrovnání příjmu z mezního produktu s mezními náklady na výrobní faktor (práci), respektive s cenou tohoto faktoru (mzdou).

$$MRP = MFC (Pf)$$

V dokonale konkurenčních podmínkách by všichni pracovníci měli dostávat stejnou mzdu. Přesto existují mzdové rozdíly určené zejména segmentací trhu práce. Segmentace pracovního trhu znamená nekonkurenční prostředí napříč obory, konkurují si tedy pouze ti, kteří nabízejí stejný druh práce, či stejnou odbornost, nikoli např. lékař a stavební architekt nebo zahradnice. O konkurenci hovoříme v rámci skupin na trhu práce, což souvisí se stupněm dosaženého vzdělání a získané kvalifikace.

9.2 Nedokonalá konkurence na trhu práce

V podmínkách nedokonalé konkurence, tzn. v reálných podmínkách platí celá řada objektivních i subjektivních skutečností, které ovlivňují trh práce a jeho rovnováhu. Zejména se jedná o strnulost mezd, které jsou vlivem odborů, hospodářské politiky státu apod. rigidní směrem dolů. Velmi důležitým aspektem je existence nedobrovolné nezaměstnanosti, která představuje přebytek pracovních sil. V reálném životě se práce ani v nejmenším nedá považovat za homogenní faktor a v naprosté většině případů nelze substituovat jednu práci jinou. Kromě toho je překážkou konkurence nedokonalá informovanost na trhu práce a omezené množství nabízejících i poptávajících subjektů.

Obr. 27 Rovnováha na nedokonalě konkurenčním trhu práce – příklad monopsonu

V praxi se setkáváme s mnoha nedokonalostmi trhů výrobních faktorů, vyskytují se tedy i na trhu práce. Nedokonalosti spočívají zejména v tom, že na trhu existuje alespoň jeden subjekt, který může ovlivnit tržní cenu práce, anebo v jiných objektivních i subjektivních příčinách.

Na obrázku 27 je zachycen příklad monopsonu. Jde o takovou formu nedokonalosti na trhu práce, kdy je monopolní síla na straně poptávky. Taková situace nastává tehdy, je-li na trhu práce jediná firma zaměstnávající práceschopné obyvatelstvo určité kvalifikace, profese či v dané oblasti. Z tohoto důvodu může zaměstnavatel ovlivnit mzdy svých zaměstnanců, mzda tudíž není dána trhem. Mezní náklady jsou vyšší, než je mzda nutná pro zaměstnání dodatečné jednotky práce (v grafu bod M). Z grafu je patrné, že monopson zaměstnává méně práce (množství L_M) při nižší mzdové sazbě, než by tomu bylo v dokonale konkurenčním prostředí.

9.2.1 Mzdová strnulost

K základním projevům a tendencím k nedokonalé konkurenci patří jednoznačně nepružnost mezd. Cena práce jen pozvolna a neflexibilně reaguje na změny na trhu práce. Vznikne-li nerovnováha mezi nabízeným a poptávaným množstvím práce, k jejímu odstranění či opětovnému vyrovnaní dochází postupně a výrazně pomaleji.

9.2.2 Mzdové tarify firem

Mnohé firmy vytvářejí určité mzdové struktury, podle nichž jsou zaměstnanci odměňováni. Zejména se jedná o velké podniky, které je používají ve svých kolektivních smlouvách ke zjednodušení mzdových rozhodnutí a k podpoření smyslu pro spravedlnost.

Mimoto jsou firmy ve svém rozhodování o množství najímané práce také pracovně právní úpravou zákona (výše minimální mzdy aj.). Uvedené nedokonalosti se vyskytují na poptávkové straně trhu, komplikují situaci subjektům poptávky. Nedokonalou konkurencí na straně poptávky je také problém monopsonu, který je znázorněn na grafu (obr. 27). Jak již bylo uvedeno, monopson je situace, kdy je na trhu jediný kupující, jediná firma, která poptává práce schopné obyvatelstvo určité profese. Monopson může mít i regionální charakter.

9.2.3 Odbory na trhu práce

Existence odborů se týká nabídkové strany trhu, pracovníci jsou sdruženi v odborových svazech. Odborové svazy určitým způsobem ovlivňují nabídku práce a částečně i poptávku po práci. Vznášejí požadavky, v nichž usilují pro své členy o vyšší mzdové sazby, lepší pracovní podmínky, např. zvýšení bezpečnosti práce apod. Omezovat nabídku práce mohou odbory svými zásahy např. těmito způsoby:

- uzákoněním maximální délky pracovní doby,
- zvýšením standardních mzdových sazeb (stanovením mzdového prahu),
- zvyšováním délky dovolené na zotavenou,
- stanovením zákazu práce mladistvých v určitých oborech,
- umělým zvýšením poptávky po práci,
- stanovením podmínky zaměstnávat pouze členy odborů, apod.

Existence odborů ovlivňuje trh negativním způsobem. Dochází kvůli nim k deformacím ve vztahu mezi nabídkou a poptávkou. Na druhé straně mají zásluhu v oblasti bezpečnosti a zdraví při práci a v oblasti péče a ochrany zaměstnance. Nezastupitelnou roli však sehrávají v případě výše zmíněného monopsonu.

Trh práce je trhem primárního výrobního faktoru a vykazuje celou řadu odlišností. Zejména jde o postavení spotřebitele, který se ocitá na straně nabídky a firmy si jeho práci najímají (poptávají). Cenou práce je mzda, respektive mzdová sazba. Poptávka firem po práci je určena mezní produktivitou práce. Nabídka práce se liší, jedná-li se o trh dokonale či nedokonale konkurenční. Specifické je zpětné zakřivení individuální nabídky práce, které je dáno důchodovým efektem mzdy. Na reálném trhu práce se setkáváme s řadou nedokonalostí, zejména je to mzdová nepružnost a mzdové tarify firem a existence odborových organizací.

1. Na příkladu vysvětlíte individuální nabídku práce a její zpětné zakřivení.
2. Rozlište rovnováhu firmy na dokonale konkurenčním trhu práce a nedokonale konkurenčním trhu práce.
3. Najděte aktuální příklady zásahu odborových organizací do konkrétního trhu práce v České republice.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 10

Trh kapitálu

Po prostudování kapitoly budete umět:

- jmenovat jednotlivé formy kapitálu,
- charakterizovat finanční kapitál,
- charakterizovat nabídku a poptávku na trhu kapitálu,
- objasnit ustalování rovnováhy na trhu kapitálu.

Klíčová slova:

Hmotný kapitál, kapitálové statky, finanční kapitál, lidský kapitál, úrok, úroková míra, investice, nabídka a poptávka na trhu kapitálu, krátkodobé a dlouhodobé hledisko.

10.1 Kapitál a jeho formy

Kapitál je **sekundární výrobní faktor**, je výsledkem předchozí výroby a znovu vstupuje do výrobního procesu a zapojuje se při tvorbě nové produkce.

Ekonomická věda definuje kapitál různými způsoby. Různorodost je dána různými formami kapitálu, které se v praxi běžně vyskytují. Kapitál může nabývat následujících podob:

- hmotný kapitál (kapitálové statky),
- finanční kapitál,
- nehmotný (lidský) kapitál.

Vyrobená produkce sloužící pro další výrobu je reálným výrobním faktorem a označuje se jako **kapitálové statky** (fyzická forma kapitálu). Kapitál ve formě statků má přímý vliv na efektivnost podnikání i celé ekonomiky. Řadíme sem především statky dlouhodobé spotřeby, které jsou používány k výrobě dalších statků. Existují tři základní kategorie kapitálových statků:

- stavby (výrobní a skladové haly, obytné budovy),
- zařízení (výrobní stroje),
- zásoby (uskladněné zboží, polotovary).

Nejčastěji je kapitál vnímán jako **finanční (peněžní) prostředky**, které subjekt použije k realizaci své výroby. V takovém pojetí jsou to úspory ekonomických subjektů, které se přeměňují na investice. Investora pak zajímá zhodnocení kapitálu, tj. schopnost zhodnotit daný kapitál přírůstkem jeho hodnoty. Peněžní forma je výchozí a zároveň univerzální formou kapitálu.

Dalším typem kapitálu je tzv. **fiktivní (portfoliová) forma kapitálu** v podobě cenných papírů.

Do kategorie **lidský kapitál** řadíme veškerý kapitál v nehmotné podobě (znalosti, dovednosti, věda a výzkum) a nehmotný majetek (patenty, licence, software apod.).

10.1.1 Zhodnocení kapitálu

Zvláštním znakem kapitálu je možnost alternativního užití (různé varianty investování). Každý ekonomický subjekt pak hledá ten nejlepší (nejvýnosnější) způsob investování, přičemž se rozhoduje na základě ceny kapitálu. Cenou kapitálu a zároveň důležitým měřítkem úspěšnosti investic je

výnosová míra z kapitálu, tj. roční čistý výnos na peněžní jednotku investovaného kapitálu. Čistý výnos se vypočítá odečtením nákladů od příjmu. Výnosová míra je vyjádřena v procentech.

Cenou finančního kapitálu je **úroková míra** vyjádřená v procentech (i , v %) a utvářená na peněžním trhu jako výslednice střetu nabídky peněz s poptávkou po penězích. Za finanční kapitál se vyplácí **úrok**, což je částka vypočtená pomocí úrokové míry. Úroková míra je dána poměrem čistého úroku z uspořené částky za určité časové období (zpravidla jeden rok) k této uspořené částce. Měli bychom rozlišovat mezi nominální a reálnou úrokovou mírou, která je již očištěna od míry očekávané inflace.

Domácnosti motivuje k úsporám velikost úrokové míry, od níž lze odvodit hodnotu budoucí, tedy budoucí hodnotu (S_1) dnešní úspory (S_0). Pokud bude vyplacena po uplynutí jednoho roku, lze ji vypočítat takto:

$$S_1 = (1+i) \cdot S_0$$

Bude-li dnešní částka vyplacena po uplynutí určitého časového období (n let), je činitel v závorce (tzv. úročitel) umocněn na hodnotu n .

$$S_1 = (1 + i)^n \cdot S_0$$

Finanční trhy rozdělujeme dle doby splatnosti na trh peněžní (do jednoho roku) a trh kapitálový (doba splatnosti delší než jeden rok). Na těchto trzích se vyskytuje střet nabídky kapitálu s poptávkou po něm a tím se utváří výše úrokové míry.

Trh kapitálu bývá označován jako trh dlouhodobých peněz, kde předmětem obchodování jsou především bankovní úvěry, jejichž lhůta splatnosti je delší než jeden rok. Dále se obchoduje i s cennými papíry, zejména akciemi a obligacemi. Cenné papíry představují především majetková práva, čímž potvrzují podíl na kapitálu společnosti (akcie). Akcie patří mezi nejvýznamnější složky kapitálového trhu.

Pro upřesnění je třeba vymezit rozdíl mezi kapitálem a investicí. Zatímco kapitál představuje stav finančních a jiných prostředků sloužících k výrobě statků či poskytování služeb, investice je tok těchto prostředků a účelem jejich zhodnocení.

Rozlišujeme:

- obnovovací investice I_R
- celkové (brutto) investice I_B
- čisté (netto) investice I_N

přičemž platí: $I_B = I_R + I_N$

10.1.2 Poptávka na trhu kapitálu

Subjekty (zpravidla firmy), které poptávají kapitál na trhu kapitálu, tak činí ve snaze maximalizovat zisk.

Rovnováha firmy nastává, jestliže příjem z mezního produktu je stejný jako mezní náklad ($MRP = MFC$). Jedná-li se o dokonale konkurenční trh, jsou mezní náklady na kapitál rovny úrokové sazbě, takže nákladem je právě cena kapitálu.

Křivka poptávky je opět určena křivkou příjmu z mezního produktu, jenž je násobkem mezního příjmu (v dokonalé konkurenci úrokové sazby) a mezního fyzického produktu kapitálu.

Poptávka po kapitálu je klesající funkcí úrokové míry a ovlivňována příjmem z mezního produktu. Poptávka po kapitálu je odvozena od poptávky po finálních statcích, které jsou pomocí daného kapitálu vyrobeny.

10.1.3 Nabídka kapitálu

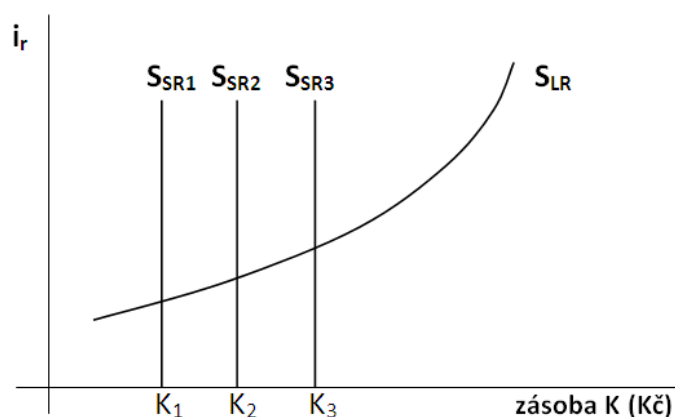
Na straně nabídky na trhu kapitálu stojí domácnosti, které odkládají svou spotřebu na budoucí období a vytvářejí tak úspory. Výše a tvorba úspor určuje nabídku na trhu kapitálu, neboť úspory ekonomických subjektů představují tu část jejich disponibilního důchodu, která nebyla vydána na spotřebu a byla nabídnuta na trhu kapitálu firmám k nákupu kapitálových statků.

Na trhu kapitálu je velmi důležitou skutečností časová preference subjektů. Obecně platí, že lidé preferují dnešní statky před statky budoucími, a proto musí dostávat úrok, mají-li odkládat spotřebu do budoucna. Míra časové preference udává, kolikrát oceňuje člověk dnešní statky více než statky budoucí. Netrpělivost ekonomických subjektů je jejich známou vlastností, lidé jen neradi odkládají spotřebu do budoucnosti a to především proto, že budoucnost je nejistá. Netrpělivost těch, kteří vytvářejí úspory, a též technologické podmínky výroby působí na vytváření rovnovážné úrokové míry.

Z časového hlediska rozlišujeme na trhu kapitálu:

- krátkodobá nabídka kapitálu – v krátkém období je dána přesná výše úspor a tím je dána i nabídka tzn., úspory jsou konstantní a křivka nabídky svislá,
- dlouhodobá nabídka kapitálu – projevuje se reakce domácností na změnu úrokové sazby různou výší úspor, křivka nabídky je rostoucí.

Oba typy nabídek lze vidět na obrázku 28. Hlediskem této grafické analýzy je čas.

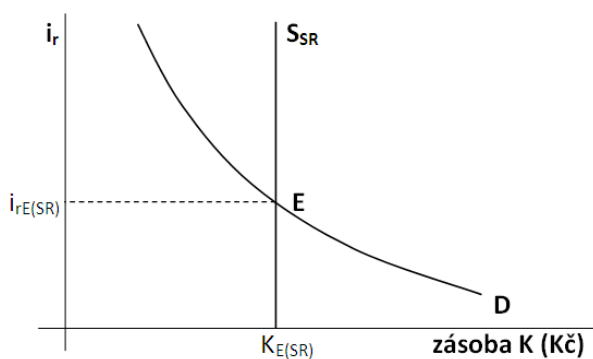
Obr. 28 Srovnání krátkodobé nabídky (SSR) a dlouhodobé nabídky (SLR) kapitálu

10.1.4 Rovnováha na trhu kapitálu

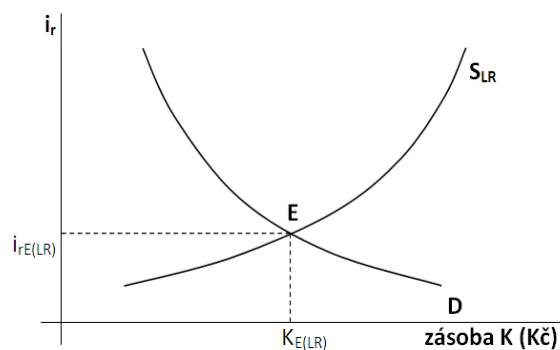
Jak vyplývá z odlišného tvaru nabídky pro krátké a dlouhé období, budeme na trhu kapitálu rozlišovat krátkodobou a dlouhodobou rovnováhu. V krátkém období je nabídka kapitálu fixní, jelikož úspory jsou stavovou veličinou a zásoba kapitálu se v krátkém období nemění. Svislý tvar nabídky a klesající tvar poptávky jsou charakteristické pro krátkodobou rovnováhu, kdy rovnovážná úroková míra je dána jejich střetem, respektive pouze velikostí poptávky.

V dlouhém období je nabídka kapitálu rostoucí, jelikož domácnosti se mohou rozhodnout, zda a v jaké výši budou nabízet svoje úspory na trhu kapitálu na základě úrokové míry.

KRÁTKÉ OBDOBÍ

DLOUHÉ OBDOBÍ

Obr. 29 Obrázek Krátkodobá a dlouhodobá rovnováha na trhu kapitálu

Jak je vidět na obrázku 29, rovnovážná úroková míra vyrovnává nabídku s poptávkou, respektive úspory a investice.

Kapitál představuje sekundární (již jednou vyrobený) druh výrobního faktoru, který vstupuje opět do výroby. Na výrobě se podílí různými formami, nejznámější formou kapitálu jsou finanční prostředky, ale rozlišujeme i kapitál v hmotné podobě – kapitálové statky (budovy, stroje, zásoby) a kapitál v nehmotné podobě (software, licence, dovednosti a um). Poptávku po kapitálu vytvářejí firmy a nabídku domácnosti, které nabízejí své volné finanční prostředky ke zhodnocení, vytvářejí tak úspory, které se na trhu přeměňují na investice. Rovnováha na trhu kapitálu nastává, když se nabídka rovná poptávce při rovnovážné úrokové míře, přičemž tato rovnováha může být krátkodobá a dlouhodobá.

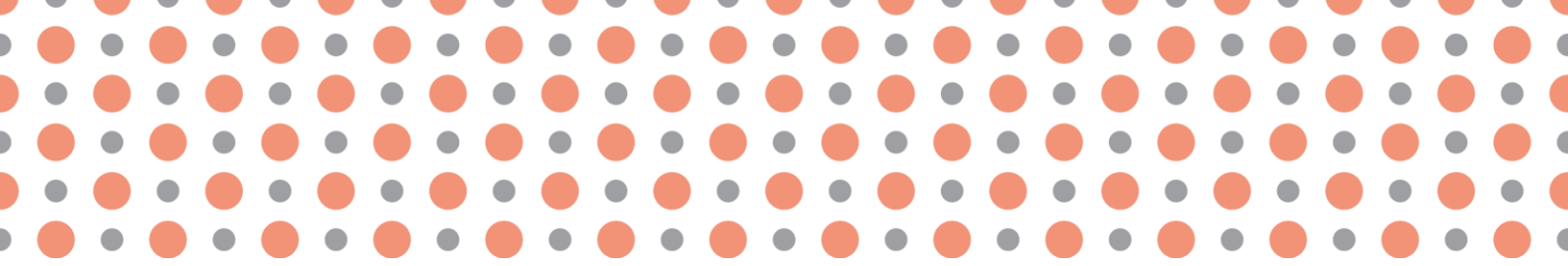

1. Objasněte, co se stane na trhu kapitálu, jestliže bude skutečná úroková míra vyšší, než je její rovnovážná úroveň.
2. Vysvětlete vzájemný vztah investic a úspor.
3. Uveďte, jakými způsoby lze zjistit výnos kapitálu.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Kapitola 11

Tržní selhání. Mikroekonomická politika státu.

Po prostudování kapitoly budete umět:

- jmenovat jednotlivé typy tržního selhání,
- vysvětlit důvody tržního selhání,
- charakterizovat veřejné statky a externalitu,
- jmenovat cesty vedoucí k nápravě selhání trhu.

Klíčová slova:

Monopolní síla, externalita – pozitivní, negativní, veřejný statek, asymetrická informace, morální hazard.

Tržní mechanismus jakožto koordinátor a regulátor rozmanitých ekonomických činností může přestat fungovat. Přestože je tržní mechanismus v podmínkách vyspělých světových ekonomik poměrně efektivně fungujícím mechanismem, postihují ho občas poruchy. Ve vyspělých ekonomikách plní tržní mechanismus dominantní funkci při řízení ekonomiky daného státu, stát je pouze koordinátorem ekonomických procesů. Přesto existují jevy, které trh nedokáže vyřešit bez zásadního zásahu státu. Někdy např. chybí potřebná poptávka, jindy neexistuje motivace ekonomických subjektů realizovat nabídku, někdy dochází k nechtěnému poškození jiných subjektů nebo naopak k jejich nezamýšlenému obohacení apod. Takové situace, s nimiž si trh sám o sobě nedokáže poradit, označujeme za tržní selhání. Jelikož se trh nedokáže s určitými jevy vypořádat, je nutný zásah státu k řešení tržních selhání. Rozlišujeme čtyři základní typy tržního selhání:

- monopolní síla (nedokonalá konkurence),
- externality,
- veřejné statky,
- asymetrie v informacích.

K řešení tržního selhání má stát k dispozici celou řadu nástrojů, kterými disponuje v rámci své mikroekonomické politiky. Ta spočívá v eliminaci, regulaci nebo podpoře těchto selhání. Mikroekonomická politika státu je součástí jeho hospodářské politiky a obsahuje nástroje a opatření, jimiž stát zasahuje do tržního mechanismu a ovlivňuje ekonomické subjekty, čímž přispívá k tvorbě zdravého tržního prostředí.

11.1 Monopolní síla

S nedokonalou konkurencí jsme se již seznámili v kapitole 7. V tržním prostředí existují přirozené tendence k vytváření monopolů či firem s dominantním postavením. Pro takové subjekty je výhodnější nabízet menší množství produkce, než si trh žádá a realizovat tak monopolní zisk. Dochází tak k alokační neefektivnosti, na trhu je zboží menší množství a za vyšší cenu, než si spotřebitelé přejí. Subjekty s monopolním či dominantním postavením tak uplatňují svou monopolní sílu. Při menším objemu produkce však dochází i k menším úsporám z rozsahu a firmy tudíž nevyrábějí s nejnižšími průměrnými náklady. Této situaci říkáme výrobní neefektivnost. Pro firmu uplatňující monopolní sílu je však výhodné vyrábět neefektivně a přivlastnit si část spotřebitelova přebytku. Vznikají tak náklady mrtvé váhy.

Mikroekonomická politika v oblasti nedokonalé konkurence představuje její regulaci. Je uskutečňována postihováním anitkonkurenčních a nekalých praktik, udržováním nízkých bariér konkurence a tolerancí pouze těch velkých firem, které vznikly přirozeně a jsou technologicky výhodné, dále pak podporou výzkumu a rozvoje malých a středních firem apod.

11.2 **Externality**

Dalším selháním tržního mechanismu jsou externality. **Externality** jsou takové vnější účinky či efekty (mohou nabývat jak podobu nákladů, tak užiteků), které vznikají vlastní výrobou anebo při spotřebě a jsou nežádoucím či nezamýšleným produktem.

Někdy také externality nazýváme efekty přelévání či efekty sousedství, jelikož jedna výroba (spotřeba) ovlivňuje výrobu (spotřebu) jinou, zpravidla sousední, která se dané výroby (spotřeby) přímo neúčastní. Podle toho, jak sousední výrobu (spotřebu) ovlivňuje, externality dělíme na:

- kladné (pozitivní),
- záporné (negativní).

Kladná (pozitivní) externalita znamená, že výroba nebo spotřeba určitého statku přináší prospěch subjektům, které se těchto činností přímo neúčastní. Jedná se o vnější (externí) pozitivní efekt výroby nebo spotřeby, za nějž nezúčastněné subjekty neplatí. Jinými slovy jde o situaci, v níž si „...člověk nemůže přisvojit veškeré výnosy ze své činnosti nebo ze svého majetku, a když si část výnosů přisvojují jiní“.¹²

Pozitivní externality jsou tudíž pro společnost zpravidla žádoucí a stát má zájem na jejich podpoře. Příkladem mohou být lesy čistící vodu a vzduch, sadařství a včelařství, výzkum a vývoj, objevy a vynálezy. Právě ve vědě a výzkumu se objevují pro stát a společnost významné pozitivní efekty, neboť získané poznatky a výsledky výzkumu jsou pro ně velmi užitečné. Proto má stát zájem podporovat jejich vznik a produkci, a to nejen finančně, ale zejména účinnou ochranou duševního vlastnictví a jasným vymezením vlastnických práv.

Na druhé straně externality záporné jsou pro společnost nebo nezúčastněné subjekty negativním jevem. Jsou to důsledky výroby, které jsou přeneseny na jiné subjekty, než které je produkují. Tyto

¹² HOLMAN, R. *Ekonomie*. 2003, str. 350

náklady pak nenese původní výrobce (spotřebitel), ale někdo jiný, skupina osob anebo celá společnost.

Nejčastěji je jako příklad negativních externalit uváděno znečišťování životního prostředí, ale může to být i hluk, poškozování majetku či zdraví aj. Právě ekologické chování je v popředí zájmu společnosti, takže se znečišťování snaží zabránit. Preventivní způsob obrany je např. legislativa zakazující činnost způsobující negativní externality, preventivní i průběžná kontrola jejího dodržování apod. Druhým způsobem je následné postihování porušování vytvořených pravidel (sankce, pokuty).

Samotnou podstatou ekonomie i fungování tržního mechanismu je racionální jednání subjektů. Ekonomické subjekty se snaží realizovat nižší náklady než konkurenční subjekty. Proto stát musí chránit všechny ostatní před následky tohoto prvku nedokonalosti tržního mechanismu, který znamená podobné neekologické chování u dalších ekonomických subjektů.

V rámci své mikroekonomické politiky zaměřené na eliminaci či podporu externalit podle jejich vlivu na společnost či jednotlivé subjekty pak bude stát vydávat různá opatření, např. zakazovat výrobu, která přináší záporné externality, zavádět různé emisní a jiné normy a jejich nedodržení sankcionovat, vymezovat vlastnická práva a udržovat náklady jejich prosazování na nízké úrovni, zavádět dotace u kladných externalit apod.

11.3 Veřejné statky

Závažnou překážku efektivní alokace zdrojů ve společnosti tvoří **veřejné statky**, při jejichž výrobě a poskytování (popř. distribuci) trh selhává. Jelikož má stát zájem na jejich poskytování svým občanům a trh není schopen vlastními silami tyto statky a služby zabezpečit, musí tuto úlohu suplovat stát.

Veřejné statky zpravidla nemohou být zpoplatněny a jsou tedy poskytovány bezplatně, přestože se na nich spotřebitelé nepřímo podílejí, protože jsou financovány z daní. Kromě toho, že veřejné statky financuje a distribuuje stát z veřejných prostředků, liší se veřejné statky od soukromých ve dvou základních vlastnostech:

- **nezmenšitelnost** – při spotřebě statku nezáleží na počtu jeho uživatelů, poskytování veřejného statku každému dalšímu spotřebiteli přináší nulové náklady,
- **nevylučitelnost** – není možné nebo velice obtížné (nákladné) kohokoli vyloučit ze spotřeby a spotřebitelé, kteří by nebyli ochotni za statek zaplatit, by se chovali jako černí pasažéři.

Uvedené charakteristické vlastnosti jsou zároveň důvody toho, proč veřejné statky musí být poskytovány státem a nikoli trhem. Poskytování státem však neznamená, že je nutně musí poskytovat státní podniky, úřady či instituce. Podstatné je financování z veřejných rozpočtů, ale stát tyto statky může objednat u soukromých společností.

Za veřejné statky považujeme zejména strategické či společensky důležité oblasti, takže na jejich distribuci má stát zájem, např. obrana státu (Armáda ČR), vnitřní bezpečnost ekonomiky a společnosti (Policie ČR, Hasičské záchranné sbory), oblast zdraví, výchovy a vzdělání (základní zdravotní péče, základní školství) a infrastruktura (silnice, veřejná prostranství, veřejné osvětlení).

Při zabezpečování veřejných statků stát řeší otázku volby množství veřejného statku. O množství statku nerozhodují spotřebitelé svými preferencemi na trhu (projevením zájmu vlastní poptávkou po statku), ale představitelé státu svým politickým rozhodnutím na základě konsensu. Na straně spotřeby statků vzniká problém černého pasažéra, který stát eliminuje tím, že ukládá povinnost platit daně, stanovuje vybírání poplatků a může dokonce vyloučit neplatiče z okruhu uživatelů daného veřejného statku.

11.4 Asymetrie v informacích

Ekonomické subjekty při svém rozhodování na trhu zvažují dostupné informace, jejichž vyhodnocení je důležité pro jejich tržní chování. Informace tedy lze považovat za důležitý prvek pro všechny účastníky trhu. Tito se však pohybují zčásti v podmínkách nejistoty, neboť neznají všechny okolnosti směny a výroby.

Informace o tržních skutečnostech, které nejsou známy oběma stranám trhu rovnovážně (stejně), jsou nazývány **asymetrické informace**. Některé asymetrie na trhu vznikají náhodně, jiné záměrně. Mohou vznikat v důsledku záměrně utajované činnosti, kdy subjekt svou činnost skrývá a druhá strana pro její odhalení musí vynaložit určité náklady. Mnohem častější je asymetrie vzniklá v důsledku utajované informace. To znamená, že jedna strana trhu má více odborných či jiných znalostí o produkci a nabídce než druhá (zpravidla firma versus spotřebitel). Na trhu pak dochází k tzv. nepříznivému výběru spotřebitele, což znamená situaci, kdy nekvalitní zboží vytlačuje kvalitní a spotřebitelé nejsou schopni tuto skutečnost zjistit.

Dalším problémem v chování tržních subjektů, k němuž také vedou nedokonalé či asymetrické informace, je tzv. **morální hazard**, který můžeme definovat jako „...činnost jednoho ekonomického subjektu (lépe informovaného), který maximalizuje svůj užitek tím, že snižuje užitek ostatních (méně

informovaných) účastníků transakce“.¹³ Morálního hazardu se dopouští řada subjektů ve svých obchodních a zaměstnaneckých vztazích, např. ve vztahu firmy ke svému obchodnímu zástupci nebo ve vztahu mezi vlastníky a manažery.

Stát má v tomto směru možnost potlačovat asymetrii v informacích tím, že podporuje volné šíření informací, poskytuje dostatek informací o trhu a jeho vývoji, postihuje důsledky nepravdivých či neúplných informací různými zákony a opatřeními (např. zákon na ochranu spotřebitele apod.).

Tržní mechanismus je v současnosti považován za nejefektivnější dosud poznáný a popsáný koordinátor ekonomických činností ve vyspělých tržních ekonomikách. Přesto v některých oblastech dochází k jeho selhávání. Jedná se o problém monopolní síly a jejího zneužívání, otázku veřejných statků a externalit a existenci nedokonalých (asymetrických) informací. V těchto oblastech je nezastupitelná ruka státu, která může doplnit neviditelnou ruku trhu a napravit tak tržní selhání.

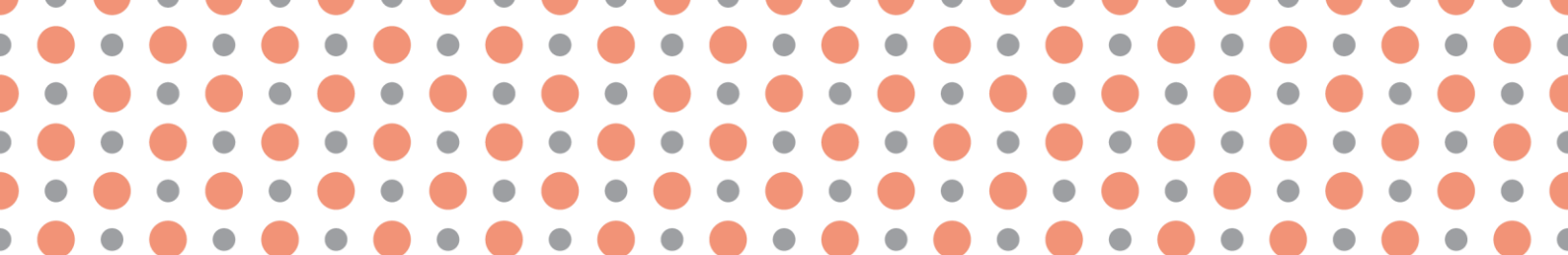
1. Jmenujte druhy tržních selhání a vysvětlete, proč se trh s jejich řešením nevypořádá sám.
2. Uvedte příklady externalit pozitivních i negativních a řekněte, jak stát tyto externality řeší.
3. Diskutujte o optimálním množství zvoleného veřejného statku a popište, jak se toto odehrává v praxi.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

¹³ TULEJA, P., NEZVAL, P., MAJEROVÁ, I. *Základy mikroekonomie*. 2005, str. 215.

Kapitola 12

Nerovnosti v důchodech. Všeobecná rovnováha a efektivnost.

Po prostudování kapitoly budete umět:

- charakterizovat kategorie důchod, bohatství,
- popsat Lorenzův graf,
- rozlišovat dílčí a celkovou (všeobecnou) rovnováhu,
- objasnit podstatu ekonomické efektivnosti.

Klíčová slova:

Důchod, bohatství, Lorenzův graf, Giniho koeficient, rovnováha, efektivnost.

12.1 Charakteristika důchodu a bohatství a jejich skladba

Teorie rozdělování vychází z teorie formování cen na trzích výrobních faktorů a přináší poznatky o tom, jakými způsoby jsou ve společnosti rozdělovány jednotlivé typy důchodů a bohatství. Tyto ekonomické kategorie charakterizují ekonomické postavení člověka. Zdůrazňujeme, že důchod v ekonomickém pojetí není ani starobní ani invalidní. Tyto typy důchodu zahrnujeme do tzv. transferových plateb. **Důchodem** (I , Y) rozumíme příjem domácnosti, tzn. celkové množství peněz, které člověk nebo domácnost obdrží během daného časového období (obvykle jednoho roku). Důchod se skládá z mezd (Y_L) nebo jiných pracovních výdělků, vlastnického důchodu (např. rent, úroku, dividend Y_A , Y_K), transferových plateb (Y_T) neboli příjmů od vlády (platby sociálního zabezpečení – starobní důchody, podpory v nezaměstnanosti atd.)

$$Y = Y_L + Y_A + Y_K + Y_T$$

Nejvyšší podíl osobního důchodu každého člověka činí zpravidla **pracovní důchod** (asi 2/3 důchodu). **Vlastnický důchod** převládá především u kategorie obyvatelstva s vysokými důchody. Nejchudší desetina obyvatelstva výrazně těží z vládních transferových plateb (především jde o dávky sociálního zabezpečení).

Bohatství tvoří čistá hodnota aktiv vlastněných k určitému časovému okamžiku v určitých peněžních jednotkách. Hlavní rozdíl oproti důchodu je, že bohatství představuje určitou zásobu peněz (stavová veličina), ovšem důchod je zpravidla pravidelné získávání peněz v průběhu času (toková veličina). Do bohatství člověka obecně započítáváme její hmotné položky (domy, auta a jiné statky dlouhodobé spotřeby + vlastněnou půdu, tzn. věci movité a nemovité) a finanční aktiva (např. hotovost, spořicí účty a jiné vklady u finančních institucí, obligace, akcie). Bohatství též nazýváme čistým jměním, které je rozdílem aktiv a pasiv. Naprosto nejdůležitějším aktivem obvykle bývá pro domácnosti rodinný dům

12.1.1 Nerovnosti v důchodech

Je zřejmé, že důchody a bohatství jsou v ekonomice mezi jednotlivé ekonomické subjekty rozděleny nerovnoměrně. Toto prvotní rozdělení provedl tržní mechanismus na základě svého fungování prostřednictvím vzájemných střetů nabídek a poptávek.

V ekonomice existuje státní autorita, která rozhoduje o tom, zda je toto rozdělení spravedlivé a na základě konsensu může provést přerozdělení. Konečné rozdělení důchodů, které vzniká v důsledku

zásahu státu, je rovnoměrnější a přináší ekonomickým subjektům srovnatelné a důstojné životní podmínky.

Stát obvykle přistupuje k přerozdělení důchodů ze sociálních i jiných důvodů, v zájmu postarat se o nejchudší obyvatelstvo společnosti a zabezpečit přijatelnou úroveň života všem svým občanům. Přerozdělení důchodů však s sebou přináší řadu účinků:

- administrativní náklady – odčerpávají disponibilní prostředky,
- oslabení motivace ekonomických subjektů – oslabují se podněty k práci i podnikání, inklinace k transferům,
- růst konkurence na trhu práce – důsledky rekvalifikací a zásahů do trhu práce,
- dopady vysokého daňového zatížení – vysoké daně zvyšují sklon ke spotřebě a snižují velikost úspor, aj.

12.1.2 Zdroje nerovností v důchodech a jejich měření

Nerovnosti v důchodech mezi jednotlivými domácnostmi odpovídají nerovnostem ve vlastnictví výrobních faktorů. Při vysvětlování nerovnosti v rozdělování důchodů můžeme zkoumat odděleně pracovní důchod a vlastnický důchod.

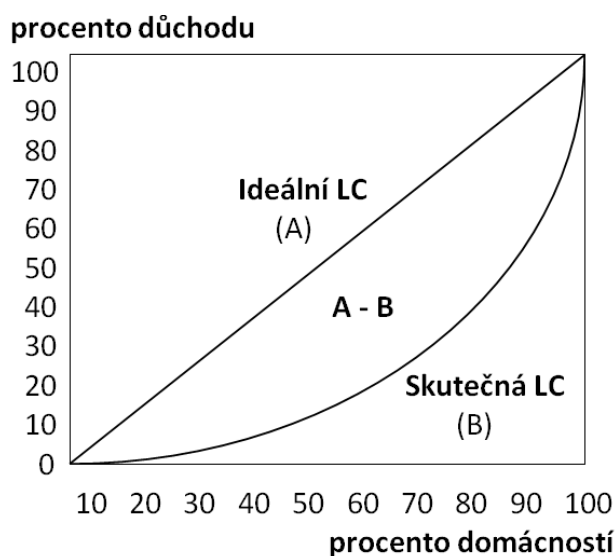
Největší část důchodů tvoří pracovní výdělků. Ty závisí na množství práce, které domácnost nabídne na trhu práce a mzdové sazbě neboli ceně práce. Zatímco cena práce je dána objektivně, množství nabízené práce obvykle závisí na rozhodnutí domácností. Nerovnost ve výši výdělku ovlivňují zejména rozdíly ve fyzických a duševních schopnostech a pracovních dovednostech lidí, rozdíly v povoláních a ve vynaloženém úsilí člověka (tzn. v intenzitě práce), rozdíly v délce přípravy na práci, rozdíly ve vzdělání a také pracovní diskriminace.

Rozdílné množství kapitálu a půdy ve vlastnictví ekonomických subjektů způsobuje nerovnost ve vlastnických důchodech. Domácnosti mohou majetek získat dědictvím, úsporami z pracovních a nepracovních důchodů a podnikáním (ochotou podstupovat riziko).

Rozdělování vlastnických důchodů je nerovnoměrnější než rozdělování pracovních výdělků, především vzhledem k velkým rozdílům v bohatství. Dědictví pomáhá dětem bohatých k lepšímu startu do života. Pouze malý zlomek bohatství lze připisovat celoživotním úsporám. Nejvýraznějším zdrojem čistého jmění nejmajetnějších subjektů je jejich podnikatelská aktivita.

Nerovnosti v důchodech lze měřit nástrojem, který se nazývá **Lorenzův graf** (popř. křivka) a důchodovým **Giniho koeficientem**.

Lorenzova křivka (LC) poměrným způsobem přiřazuje jednotlivým skupinám obyvatelstva (domácností) seřazeným podle velikosti příjmu poměrná rozdělení důchodů mezi ně. Lorenzův graf na obrázku 30 znázorňuje vztah mezi absolutní rovností a absolutní nerovností a skutečnou nerovností (skutečné rozdělení příjmů mezi domácnosti). Absolutní nerovnost znamená, že jedna domácnost dostává všechny důchod. Absolutní rovnost představuje situaci, že všechny domácnosti dostávají stejný důchod a v grafu ji znázorňuje tzv. ideální Lorenzova křivka ve tvaru úhlopříčky. Skutečná Lorenzova křivka nerovností vychází ze statistik a nachází se mezi dvěma uvedenými extrémy. Blíží-li se ideální křivce, je rozdělení důchodů ve společnosti rovnější (popř. spravedlivější), velké prohnutí skutečné Lorenzovy křivky znamená méně rovné rozdělení důchodů.

Obr. 30 Lorenzova křivka

Pro měření míry nerovnosti v důchodech se používá srovnání skutečné a ideální Lorenzovy křivky, tedy vyjádření odchylky od absolutní rovnosti. K tomu slouží tzv. Giniho koeficient, který poměřuje skutečnou Lorenzovu křivku s křivkou ideální. V grafu na obrázku 30 je to poměr velikostí ploch A a B, totiž rozdíl mezi plochou pod ideální Lorenzovou křivkou (plocha A) a plochou pod skutečnou Lorenzovou křivkou (plocha B) s plochou pod ideální křivkou.

$$G = (A - B) / A$$

Giniho koeficient může nabývat hodnot od 0 do 1. Čím se jeho hodnota blíží k 0, tím je rozdělení více rovnostářské, a když se blíží k 1, je rozdělení důchodů ve společnosti více nerovnoměrné.

12.2 Rovnováha a efektivnost

Správně definovat efektivnost a odlišit ji od ekonomické rovnováhy je velmi obtížné. Nejčastěji se hovoří o efektivní alokaci výrobních zdrojů, kde je obtížnost definice umocněna tím, že se zde vyskytuje více než jedna veličina, která má být maximalizována.

Efektivnost obecně znamená situaci, kdy jsou výrobní zdroje na trhu rozděleny tak, že jakékoli jejich přeskupení nemůže způsobit zlepšení situace žádného z účastníků trhu. Není tedy možné zvýšit výrobu jednoho druhu statku, aniž by došlo ke snížení výroby jiného a zároveň není možné zvýšit užitek spotřebitele, aniž by došlo ke zhoršení situace jiného spotřebitelského subjektu. Efektivní situace je taková, kdy rozdělení (alokace) vzácných zdrojů a jejich produkce je optimální.

Výklad této obecné definice se jeví srozumitelnější, jestliže ji aplikujeme na oblast směny, kde existuje fixní množství různých spotřebních statků a problémem je rozdělit tyto statky mezi spotřebitele efektivním způsobem. Způsob rozdělení mezi subjekty je takový, že si žádný z nich již nemůže polepšit, aniž by způsobil zhoršení situace u subjektu jiného. U spotřebitele přitom platí, že se jeho mezní užitek musí rovnat ceně statku, aby byl v rovnováze. Pro efektivní směnu musí platit, že mezní míra substituce obou spotřebitelů je stejná sklonu jejich indiferenčních křivek se rovnají.

Stejně můžeme postupovat v oblasti výroby, kde je fixní množství výrobních faktorů a problémem je rozdělit je efektivně mezi výrobu různých výrobků. Opět bude za efektivní situaci považována ta, kdy jeden výrobce nemůže zlepšit svoji situaci, jedině na úkor jiného. Rovnováha výrobce je dána rovností mezních nákladů a mezních příjmů při sledování maximalizace zisku. Předpoklady efektivnosti ve výrobě můžeme vyjádřit pomocí mezní míry technické substituce (MRTS), míry, v níž je možné nahrazovat jeden výrobní faktor jiným za neměnnosti produkce určitého zboží. Podmínkou efektivní výroby je předpoklad, že MRTS kapitálu za práci musí být pro oba vyráběné produkty stejná.

Celková efektivnost a dosažení celkové (všeobecné) rovnováhy vyžaduje současné splnění následujících předpokladů:

- efektivnost ve výrobě – alokace zásoby výrobních zdrojů (kapitálu, práce),
- efektivnost ve směně – způsob rozdělení produkce (x , y),
- efektivnost produkt-mixu (výrobně spotřební efektivnost).

Celkové efektivnosti se také říká efektivnost product-mixu a jde o sladění preferencí spotřebitelů s výrobními možnostmi. Podmínkou výroby správné kombinaci zboží je rovnost mezní míry substituce a mezní míry transformace produktu. Za podmínky celkové efektivnosti je pak vyrobeno tolik produktu, že to vyhovuje spotřebitelům i výrobcům.

1. Uveďte příklady pravidelných důchodů, které mohou plynout jednotlivcům.
2. Diskutujte o zdrojích nerovností a o otázce přerozdělování důchodů.
3. Vymezte pojem efektivnost a popište efektivní situaci.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [4] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [5] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.

Seznam literatury a použitých zdrojů

- [1] COWELL, Frank A.. *Microeconomics: Principles and Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-01-956-8926-6.
- [2] FUCHS, Kamil a Pavel TULEJA. *Základy ekonomie*. 2., upr. vyd. Praha: Ekopress, 2005. ISBN 8086119947.
- [3] HOLMAN, Robert. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. ISBN 978-80-717-9238-1.
- [4] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [5] HOŘEJŠÍ, Bronislava. *Mikroekonomie*. 5., aktualiz. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [6] HOŘEJŠÍ, Bronislava, SOUKUPOVÁ, Jana. *Mikroekonomie*. Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7261-218-5.
- [7] JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 368 s. ISBN 978-80-247-4385-1.
- [8] MACÁKOVÁ, Libuše a kol. *Mikroekonomie – základní kurs*. 11. vyd. Praha: Melandrium Slaný, 2010. 275 s. ISBN 978-80-86175-70-6.
- [9] MANKIW, N. Gregory. *Principles of Microeconomics*. 7th edition. South-Western College Pub, 2014. ISBN 978-1285165905.
- [10] SAMUELSON, Paul A. a William D. NORDHAUS. *Ekonomie*. 19. vyd. Praha: NS Svoboda, 2013. 732 s. ISBN 978-80-2050-629-0.
- [11] SAMUELSON, P, A. a W. D. NORDHAUS. *Economics*. 19th ed., International ed. Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2010. ISBN 9780071263832.
- [12] SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001. 986 s. ISBN 8086389154.
- [13] SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-871-0921-2.
- [14] ŠTANCL, Luboš, Eva JÍLKOVÁ a Lenka BRIZGALOVÁ. *Historie ekonomické analýzy (do nástupu keynesiánství)*. 1. vyd. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2017. 191 s. ISBN 978-80-745-5062-1.

- [15] ŠTANCL, Luboš a Eva JÍLKOVÁ. *Historie ekonomické analýzy (J. M. Keynes a keynesovská tradice)*. 1. vyd. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2017. 129 s. ISBN 978-80-745-5064-5.
- [16] ŠTANCL, Luboš, Eva JÍLKOVÁ a Jarmila ZIMMERMANNNOVÁ. *Vývoj ekonomického myšlení (soudobá ekonomická analýza)*. 1. vyd. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2018. 124 s.
- [17] TULEJA, P., NEZVAL, P., MAJEROVÁ, I. *Základy mikroekonomie* 1. vyd. Brno: Nakladatelství CP Books, a. s., 2005. ISBN 80-251-0603-9.

Vybrané elektronické zdroje:

- [18] *Moody's ANALYTICS, Economic Solutions* [online]. [cit. 2018-10-12]. Dostupné z: <http://www.economy.com/>
- [19] *Mikroekonomie I* [online]. [cit. 2018-08-15]. Dostupné z: <http://www.ekofun.cz/courses/mikroekonomie1/>
- [20] Schéma mikroekonomie [online]. [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: <https://khanovaskola.cz/schema/9-mikroekonomie>
- [21] *Ekonomie je hra* [online]. [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=rcZh8zffh6s>
- [22] *Jak myslí ekonomové (odlišně od ostatních)*: [online]. [cit. 2018-07-12]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=rYkLonO1TA>
- [23] *Laureáti Nobelovy ceny za ekonomii odpovídají na otázku: What makes a good economist?* [online]. [cit. 2018-07-12]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=5gFPAC1vd50>
- [24] *Jak se stát ekonomem?* [online]. [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=mF8sH4pEk28>
- [25] *_CEED – Výukové stránky* [online]. [cit. 2018-09-04]. Dostupné z: <http://www.ceed.cz/ekonomie/uceni.htm>

Seznam obrázků

Obr. 1	Hranice produkčních možností	11
Obr. 2	Tržní rovnováha	24
Obr. 3	Celkový a mezní užitek	33
Obr. 4	Mapa indiferenčních křivek	35
Obr. 5	Rozpočtové omezení a rovnováha spotřebitele	36
Obr. 6	Odvození poptávkové křivky	38
Obr. 7	Přebytek spotřebitele	40
Obr. 8	Celkový, mezní a průměrný produkt	45
Obr. 9	Celkové, variabilní a fixní náklady	47
Obr. 10	Průměrné a mezní náklady	47
Obr. 11	Průměrné náklady v dlouhém období	48
Obr. 12	Mapa izokvant	49
Obr. 13	Nákladové optimum firmy	50
Obr. 14	Příjmy firmy a zisk v případě konstantní ceny (dokonalá konkurence)	51
Obr. 15	Příjmy a zisk firmy v případě proměnlivé výše ceny (nedokonalá konkurence)	52
Obr. 16	Bod uzavření firmy	53
Obr. 17	Bod zvratu	54
Obr. 18	Přebytek výrobce	55
Obr. 19	Rovnováha dokonale konkurenční firmy a tržní rovnováha	62
Obr. 20	Rovnováha firmy v postavení monopolu	69
Obr. 21	Oligopol s dominantní firmou	74
Obr. 22	Monopolistická konkurence	76
Obr. 23	Transferový výdělek a ekonomická renta	80
Obr. 24	Trh půdy	82
Obr. 25	Individuální nabídka práce	86
Obr. 26	Rovnováha na dokonale konkurenčním trhu práce	88
Obr. 27	Rovnováha na nedokonale konkurenčním trhu práce – příklad monopsonu	89
Obr. 28	Srovnání krátkodobé nabídky (SSR) a dlouhodobé nabídky (SLR) kapitálu	96
Obr. 29	Obrázek Krátkodobá a dlouhodobá rovnováha na trhu kapitálu	96
Obr. 30	Lorenzova křivka	107
Obr. 31	Krabicové schéma směny	109